

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Justės Laurinaitytės,
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

Ikiteisminio tyrimo pradėjimas

Vadovas: doc. dr. Gintaras Goda

Recenzentas: doc. dr. Pranas Kuconis

Vilnius, 2011

Turinys

Ižanga	3
1. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo samprata	5
2. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindai	13
2.1. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką	14
2.2. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui patiems nustačius nusikalstamos veikos požymius	18
2.3. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas tik pagal nukentėjusiojo asmens skudą, jo teisėto atstovo pareiškimą, ar prokuroro reikalavimą.....	21
3. Ikiteisminio tyrimo procesinės prielaidos	31
4. Atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą	41
4.1. Atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindai ir tvarka.....	41
4.2. Skundo, pareiškimo ar pranešimo apie nusikalstamą veiką patikslinimas.....	45
5. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo tvarka ir fiksavimas	60
Išvados.....	65
Literatūros sąrašas	68
Santrauka.....	73
Summary	74

Ižanga

Senasis Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas buvo recepuotas ir daugelį kartų keistas bei atnaujinamas, ir naujojo kodekso poreikis išryškėjo vis labiau artėjant prie kontinentinės teisės valstybių teisės sistemos. Taigi, priimtas 2002 m. kovo 14 d., naujasis LR Baudžiamojo proceso kodeksas įsigaliojo 2003 m. gegužės 1 d., kuriame žymiai pasikeitė nusikalstamų veikų tyrimo ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimo tvarka.

Ne pirmus metus baudžiamojo proceso mokslininkai diskutuoja dėl optimalios ikiteisminio tyrimo pradėjimo tvarkos, dėl baudžiamosios bylos iškėlimo, kaip stadijos, problemos. Šiose diskusijose praktiniai darbuotojai siekė didesnių laisvių nusikaltimo tyrimo pradiniam etape ir siūlydavo išplėsti veiksmų, kuriuos jie galėtų atlikti iki baudžiamosios bylos iškėlimo, ratą. Pasikeitus baudžiamojo proceso įstatymams šios problemos – ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos sampratos klausimas, proceso veiksmų atlikimo galimybė iki pradendant ikiteisminį tyrimą, baudžiamojo proceso normų ir kitų norminių aktų suderinamumas šioje stadijoje – neišnyko. 2010 m. buvo padaryti Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimai, kurie tik patvirtino šių problemų egzistavimą. Dėl šių priežasčių tema apie ikiteisminio tyrimo pradėjimą yra labai aktuali.

Šio darbo objektas – ikiteisminio tyrimo pradėjimo institutas. Darbo tikslas – analizuojant ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindus, prielaidas, sprendžiamus klausimus, priimamus sprendimus ir atliekamus veiksmus, susijusius su ikiteisminio tyrimo pradėjimu, atskleisti ikiteisminio tyrimo pradėjimo sampratą, išnagrinėti šiame etape kylančias teorines ir praktines problemas, bei pateikti galimus šių problemų sprendimo variantus. Darbe bus siekiama pateikti ikiteisminio tyrimo pradėjimo, kaip atskiro baudžiamojo proceso etapo, o ne kaip pavienio procesinio sprendimo, sampratą, siekiant atsakyti į klausimą, ar galima šį etapą pripažinti atskira baudžiamojo proceso stadija. Taip pat bus nagrinėjami ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindai – jų sampratos, taip pat įtvirtinimo Baudžiamojo proceso kodekse kaita, didesnę dėmesį skiriant skundams, pranešimams ir pareiškimams apie nusikalstamą veiką, taip pat atvejams, kai ikiteisminis tyrimas pradėdamas tik pagal nukentėjusiojo skudą, jo teisėto atstovo pareiškimą ar prokuroro reikalavimą, kadangi praktikoje šie pagrindai kelia daugiausia neaiškumų. Darbe taip pat siekiama atskleisti ikiteisminio tyrimo prielaidų – veiksmų, lemiančių ikiteisminio tyrimo pradėjimą, – turinį, didžiausią dėmesį skiriant aplinkybėms, kurios praktikoje taikomos dažniausiai ir kelia daugiausia neaiškumų, ir dėl kurių baudžiamasis procesas, t.y. ikiteisminis tyrimas negali

būti pradedamas. Taip pat siekiama išnagrinėti ir atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutą, nes jis tiesiogiai susijęs su ikiteisminio tyrimo pradėjimo institutu, ypač didelį dėmesį skiriant skundo, pareiškimo, pranešimo patikslinimui, kadangi tik praėjusiais metais padaryti Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimai, 168 str. įtvirtinę galimybę atlikti “patikslinamojo pobūdžio” veiksmus sprendžiant, ar pradėti ikiteisminį tyrimą, ar atsisakyti tai daryti. Analizuojant baudžiamojo proceso reglamentavimo raidą ir išskiriant priežastis, dėl kurių vienaip ar kitaip buvo keistos ikiteisminio tyrimo pradėjimo nuostatos, siekiama nustatyti santykį tarp dabar BPK 168 str. numatyto informacijos apie nusikalstamą veiką patikslinimo ir 1961 m. buvusio informacijos apie nusikalstamą veiką patikrinimo, taip pat neatidėliotino informacijos apie nusikalstamą veiką patikrinimo, numatyto Generalinio prokuroro rekomendacijose. Bus bandoma nustatyti, kokios turėtų būti patikslinimo ribos, išnagrinėti po padarytų kodekso pakeitimų iškilusias problemas, susijusias su asmenų teisių pažeidimais, bei pateikti galimus tokių problemų sprendimo būdus. Paskutine darbo dalimi siekiama aptarti ikiteisminio tyrimo pradėjimo tvarką ir priimamus sprendimus pradedant ikiteisminį tyrimą. Siekiant numatytų tikslų, darbe naudojami istorinis, lingvistinis, loginis, sisteminis bei teleologinis metodai.

Magistro darbo originalumas pasireiškia tuo, kad ikiteisminio tyrimo pradėjimo tema Lietuvos teisės mokslininkų nebuvo išsamiai išnagrinėta kaip atskiras ikiteisminio tyrimo institutas, be to, darbas ypač išsiskiria savo naujumu – dėl jau minėtų praeitais metais padarytų BPK pakeitimų kilusių teorinių ir praktinių problemų niekas dar nenagrinėjo, nėra išleista jokių mokslo publikacijų šia tema, dar nėra su šiais pakeitimais suderinti poįstatyminiai teisės aktai.

Pagrindiniai šiame magistro darbe naudojami šaltiniai yra teisės norminiai aktai, reglamentuojantys ikiteisminio tyrimo pradėjimo institutą, taip pat specialioji literatūra – vadovėliai, monografijos, bei periodiniuose leidiniuose paskelbti teisės mokslininkų straipsniai, kuriuose vienaip ar kitaip buvo analizuojama ar bent jau paliesta ikiteisminio tyrimo pradėjimo tema ar atskiri šio instituto aspektai. Panaudota ir darbui reikšminga praktinė medžiaga – Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai, taip pat Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo nutartys, padėję atskleisti kai kurių ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindų ir prielaidų turinį, bei pateikę išaiškinimus dėl praktikoje kylančių problemų.

1. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo samprata

Ikiteisminio tyrimo reglamentavimas galiojančiame Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau – BPK) prasideda nuo normų, nustatančių ikiteisminio tyrimo subjektus ir įstaigas, tačiau pačios ikiteisminio tyrimo sampratos, jo uždavinių bei su ikiteisminiu tyrimu susijusių principų turinio nepateikia, taip pat nėra ir ikiteisminio tyrimo pradėjimo sąvokos nei baudžiamojo proceso įstatyme, nei jį detalizuojančiuose teisės aktuose, t. y. išsamios ikiteisminio tyrimo reglamentacijos, kuri „leistų suprasti šios labai reikšmingos baudžiamojo proceso dalies raidę ir dvasią, suvokti jos ideologiją, kuri taip pat labai svarbi atliekant ikiteisminį tyrimą¹“. Todėl klaidinga būtų manyti, kad ikiteisminis tyrimas dabartiniame BPK galėtų būti suprantamas kaip veikla, kurią reglamentuoja normos, susijusios su ikiteisminio tyrimo procesu.

Tam, kad atskleisti ikiteisminio tyrimo pradėjimo sampratą, tikslinga būtų pradėti nuo paties ikiteisminio tyrimo, kaip baudžiamojo proceso stadijos, sampratos aptarimo. Baudžiamasis procesas – tai tiriant bei nagrinėjant baudžiamąsias bylas teismo, prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų įstatymo nustatyta tvarka vykdoma veikla, kurios metu visiems proceso subjektams sudaromos sąlygos naudotis nustatytais teisėmis². Vykdam šią veiklą, atliekami įvairūs proceso veiksmai, kurių kompleksai sudaro logiškai pagrįstą, darnią baudžiamojo proceso sistemą, kuri, kaip ir kiekviena kita sistema, sudaryta iš tam tikrų elementų (etapų), t.y. baudžiamojo proceso stadijų („stadija“ – raidos tarpsnis: pradinė, pereinamoji, baigiamoji³). Proceso stadija – tai proceso veiksmų ir sprendimų, kurie atliekami ir priimami tam tikrame proceso etape sprendžiant tam proceso etapui keliamus uždavinius, visuma⁴. Kiekviena baudžiamojo proceso stadija turi tik jai būdingus požymius: tikslą, uždavinius, specifinę baudžiamojo proceso principų išraiškos formą, vidinę stadijos struktūrą, apibrėžtą dalyvaujančių asmenų ratą, specifinius procesinius teisinius santykius, specifinius procesinius veiksmus, procesinių veiksmų atlikimo formą, procesinius sprendimus, pradžios ir pabaigos momentus, tęstinumą laike, baigiamuosius procesinius sprendimus. Apibendrinus pateiktus požymius galima teigti, kad baudžiamojo proceso stadija

¹ KUKLIANSKIS, Samuelis. Ikiteisminio tyrimo teoriniai pagrindai. *Jurisprudencija*, 2005, t. 75(67), p. 8.

² GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUCONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 12.

³ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. IV leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 730.

⁴ *Cit. op. 2*, p. 18.

– savarankiška baudžiamojo proceso sistemos dalis, turinti savo vidinę struktūrą, yra ribojama laiko ir atskaitos taškais ir kurioje, atsižvelgiant į bendrą baudžiamojo proceso tikslą bei uždavinius, sprendžiami tik tai stadijai būdingi tikslai ir uždaviniai⁵.

2002 m. kovo 14 d. priimtas ir 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojęs BPK pakeitė nuo 1961 m. galiojusį Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksą (toliau – LTSR BPK). Pagal naująjį BPK vykstančiame baudžiamajame procese išskirtinos tokios proceso stadijos: 1) ikiteisminis tyrimas; 2) bylų procesas pirmosios instancijos teisme; 3) apeliacinis procesas; 4) nuosprendžių ir nutarčių vykdymas; 5) kasacinis procesas⁶. Taigi, dabartinė ikiteisminio tyrimo stadija atitinka dvi pagal senąjį kodeksą buvusias stadijas – baudžiamosios bylos iškėlimo ir parengtinio tyrimo.

Ikiteisminį nusikalstamų veikų tyrimą galima apibūdinti dvejopai⁷: baudžiamojo proceso ir kriminalistiniu aspektais. Ikiteisminį nusikalstamų veikų tyrimą, remiantis kriminalistinėmis pozicijomis, galima apibūdinti kaip kriminalistinės teorijos praktinį rezultatą – kriminalistinę praktiką. Ikiteisminį nusikalstamų veikų tyrimą iš procesinių pozicijų galima apibūdinti kaip autonomišką baudžiamojo proceso dalį – veiklą, kurios tiesioginė paskirtis yra greitas ir išsamus nusikalstamų veikų išaiškinimas (tyrimas). Teisinėje literatūroje vyrauja ikiteisminio tyrimo apibrėžimas kaip proceso stadijos, trunkančios nuo sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą iki bylos su kaltinamuoju aktu perdavimo teismui. Kadangi ikiteisminis tyrimas yra laikomas pirmąja baudžiamojo proceso stadija, ikiteisminio tyrimo pradėjimas reiškia ir baudžiamojo proceso pradėjimą. Vadinasi, ikiteisminio tyrimo, kaip baudžiamojo proceso dalies, samprata ir uždaviniai išplaukia iš paties baudžiamojo proceso, sisteminės BPK normų analizės: BPK 1 straipsnyje, kuriame nusakyta baudžiamojo proceso paskirtis, reikalaujama greitai ir išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas. BPK 2 straipsnyje nustatyta, kad prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaigos kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymių, privalo pagal kompetenciją imtis visų įstatymo nustatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika. Tai reiškia, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas ir prokuroras turi reaguoti kiekvieną kartą, kai gaunama informacijos apie galimai padarytą

⁵ MIŠEIKIS, Žilvinas. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas kaip atskira baudžiamojo proceso stadija. *Jurisprudencija*, 2005, t. 67(59), p. 47.

⁶ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS Marcelis; KUCONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 12.

⁷ KUKLIANSKIS, Samuelis. Ikiteisminio tyrimo teoriniai pagrindai. *Jurisprudencija*, 2005, t. 75(67), p. 8

nusikalstamą veiką – kiekvienu atveju, kai atsiranda pagrindo manyti, kad buvo padaryta nusikalstama veika, turi būti pradedamas ikiteisminis tyrimas ir imamasi įstatyme numatytų priemonių ikiteisminio tyrimo uždaviniams (greitai ir išsamiai nustatyti visas reikšmingas nusikalstamos veikos aplinkybes; nustatyti tą veiką galimai padariusį asmenį; sudaryti sąlygas tinkamam bylos išnagrinėjimui teisme; imtis būtinų priemonių užtikrinant proceso dalyvių teisę į žalos atlyginimą bei kitas teises) pasiekti⁸. Jei ikiteisminio tyrimo metu paaiškėja, kad procesas buvo pradėtas nepagrįstai, ar atsiranda kliūčių, dėl kurių proceso negalima tęsti, ikiteisminis tyrimas turi būti nutraukiamas. Ikiteisminis tyrimas konkretaus asmens atžvilgiu taip pat turi būti nutraukiamas, jei nėra galimybių surinkti pakankamai to asmens kaltę pagrindžiančių duomenų. Tokiais atvejais procesas baigiasi taip ir neperėjęs į kitas stadijas. Ikiteisminis tyrimas baigiamas vienu iš kelių būdų priklausomai nuo tyrimo rezultatų: kaltinamojo akto surašymu, nutarimu perduoti bylą teismui, kad šis taikytų priverčiamąsias medicinos priemones, prokuroro pareiškimu teismui dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu, arba prokuroro pareiškimu teismui dėl bylos nagrinėjimo pagreitinoto proceso tvarka.

Prieš įsigaliojant naujajam BPK, rimtesnių diskusijų dėl esamos baudžiamosios proceso stadijų sistemos nebuvo, t.y. buvo laikomasi vienos nuomonės, kad baudžiamosios proceso stadijų sistema sudaro šios stadijos: baudžiamosios bylos iškėlimo, parengtinio tyrimo, atidavimo teismui, teismo nagrinėjimo, apeliacinio proceso, nuosprendžio vykdymo, kasacinio proceso, bylos atnaujinimo dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių. Baudžiamosios bylos iškėlimas tuomet buvo apibūdinamas kaip pirmoji baudžiamosios proceso stadija, kurioje specialūs valstybės įgaliojimai organai bei pareigūnai (kvotos organas, tardytojas, prokuroras, teismas) sprendžia, ar yra įstatymo nustatytos sąlygos tyrimui konkrečioje byloje pradėti, ir priima atitinkamą nutarimą. Šios stadijos pradžia buvo laikoma pareiškimo ar pranešimo apie padarytą ar rengiamą nusikaltimą gavimo arba kitokios vados bei pagrindo bylai iškelti atsiradimo momentas, pabaiga – atitinkamo nutarimo – iškelti baudžiamąją bylą arba atsisakyti tai padaryti – priėmimas⁹. Iš dalies buvo sutariama, kad toks etapas taip pat reguliuojamas baudžiamosios proceso normomis, nors tyrimo galima buvo ir nepradėti (baudžiamosios bylos neiškelti). Prieš įsigaliojant naujajam BPK, gavus pareiškimą ar pranešimą apie padarytą nusikaltimą, jį tiriantis pareigūnas galėjo išreikalauti reikiamą

⁸ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS Marcelis; KUCONIS, Pranas. *Baudžiamosios proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 288.

⁹ BATAITIS A., et al. *Lietuvos TSR Baudžiamosios proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1989, p. 118.

medžiagą nusikaltimo požymiams nustatyti bei atlikti tokius procesinius veiksmus: liudytojo apklausą, akistatą, parodymą atpažinti, poėmį, asmens kratą, laikiną nuosavybės teisių apribojimą, apžiūrą, parodymų patikrinimą vietoje, tardymo eksperimentą, pavyzdžių lyginamajam tyrimui paėmimą, reviziją, ekspertizę, gauti specialisto išvadą. Vis dėlto labiausiai žmogaus teises varžančių veiksnių – sulaikymo ir apklausos kaip įtariamojo, telefoninių pokalbių klausymosi, naudoti techninių priemonių atliekant operatyvinius veiksmus šioje stadijoje atlikti nebuvo leista, nes iš pradžių turėjo būti atsakyta į klausimą, ar yra pagrindas pradėti tyrimą (iškelti baudžiamąją bylą)¹⁰.

Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko 1997 m. gegužės 23 d. potvarkiu Nr. 313 sudaryta darbo grupė Baudžiamojo proceso kodekso projektui rengti savo pateiktoje naujoje ikiteisminio nusikaltimų tyrimo koncepcijoje pasiūlė atsisakyti tuomet buvusio „formalaus veiksmo – iškelti baudžiamąją bylą“¹¹, kadangi specialaus procesinio dokumento dėl bylos iškelimo priėmimas kelia tam tikrų problemų – neiškėlus baudžiamosios bylos lyg ir neturėtų būti galima atlikti kokių nors procesinių veiksnių, antra vertus, neatlikus tokių veiksnių dažnai neaišku, ar apskritai yra pagrindas ir vada kelti baudžiamąją bylą, ir neišvengiamai prieš iškeliant baudžiamąją bylą tam tikri veiksmai vis dėlto atliekami. Todėl, koncepcijos autorių nuomone, tikslingiausia būtų buvę įtvirtinti, kad pareigūnas, tiriantis nusikaltimą nuo pat pirminės informacijos apie jį gavimo momento turėtų teisę, kartu ir privalėtų atlikti visus tyrimo veiksmus, kuriuos reikia atlikti atsižvelgiant į konkrečią padėtį. Taigi, naujas baudžiamojo proceso kodeksas reikalavo iškart pradėti ikiteisminį tyrimą ir leido atlikti visus veiksmus tik nuo ikiteisminio tyrimo pradžios.

Tačiau, 2010 m. rugsėjo 21 d. buvo priimta nauja Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso redakcija, kurios 168 BPK straipsnyje „Atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą“ vėl sugrąžinta galimybė atlikti tam tikrus veiksmus iki pradedant ikiteisminį tyrimą: „Prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, gavęs skundą, pareiškimą ar pranešimą, o reikiama atvejais – ir jų patikslinimą, atsisako pradėti ikiteisminį tyrimą tik tuo atveju, kai nurodyti duomenys apie nusikalstamą veiklą yra akivaizdžiai neteisingi ar yra aiškios šio Kodekso 3 straipsnio 1 dalyje nurodytos aplinkybės. Gauto skundo, pareiškimo ar pranešimo duomenų patikslinimui gali būti atlikta įvykio vietos apžiūra, įvykio liudytojų apklausos, taip pat iš valstybės ar savivaldybės įmonių, įstaigų, organizacijų, pareiškėjo ar asmens, kurio

¹⁰ ANCELIS, Petras. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*: monografija. Vilnius: Saulelė, 2007, p. 130.

¹¹ GODA, Gintaras; KUCONIS, Pranas. Nauja ikiteisminio nusikaltimų tyrimo koncepcija. *Justitia*, Nr. 4, 1997, p. 10.

interesai pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas reikalaujami duomenys ar dokumentai, atliktos pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas apklausos“. Taigi, ar pasikeitus sąvokoms, pasikeitė ir ikiteisminio tyrimo pradėjimo esmė? Kaip vis dėlto įvardyti tą proceso etapą, kuris trunka nuo informacijos apie nusikalstamą veiką gavimo teisėsaugos institucijoje iki ikiteisminio tyrimo pradėjimo? Pažymėtina, kad kiekvienas procesas turi pradžią ir pabaigą, ir norint atlikti tyrimą dėl padarytos nusikalstamos veikos, reikia nustatyta tvarka tą tyrimą pradėti. Pats įstatymo leidėjas BPK santykinai aiškiai atriboja du baudžiamojo proceso etapus (stadijas), pateikdamas tokius kodekso straipsnių pavadinimus kaip „Prokuroro veiksmai pradėdant ikiteisminį tyrimą“ (BPK 169 straipsnis), „ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnų veiksmai pradėdant ikiteisminį tyrimą“ (BPK 171 straipsnis) ir „Prokuroro įgaliojimai atliekant ikiteisminį tyrimą“ (BPK 170 straipsnis). Kodekso 172 straipsnyje taip pat nustatytos ikiteisminio tyrimo pareigūnų teisės ir pareigos „atliekant“ ikiteisminį tyrimą. Tad bent jau lingvistiniu požiūriu galima teigti, kad įstatymų leidėjas baudžiamojo proceso pradinę stadiją skirsto į du etapus: ikiteisminio tyrimo pradėjimą („pradėdant ikiteisminį tyrimą“) ir ikiteisminį tyrimą („atliekant ikiteisminį tyrimą“). Ž. Mišeikio nuomone¹², teigini, jog pirmoji baudžiamojo proceso stadija yra ikiteisminis tyrimas, galutinai paneigia atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutas – atsisakius pradėti ikiteisminį tyrimą, baudžiamasis procesas nutrūksta pirminiame jo etape, taip ir nepasiekęs ikiteisminio tyrimo stadijos. Tačiau, vargu ar galima su tuo sutikti, nes, kaip minėta, kiekvienas procesas turi ir pradžią, ir pabaigą – kaip baudžiamasis procesas gali nutrūkti, jei jis net nebuvo faktiškai prasidėjęs? Sutikti su tokiu teiginiu galima tik esant tiems atvejams, kai skundo, pareiškimo ar pranešimo patikslinimui gauti buvo atliekami tam tikri proceso veiksmai – teisiškai pagal galiojantį BPK baudžiamasis procesas nebuvo pradėtas (nepriimtas procesinis sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą), tačiau faktiškai pradėtas buvo (atliekant patikslinamuosius veiksmus). Taip pat kai kurių autorių buvo vertinamas ir buvęs atsisakymo iškelti baudžiamąją bylą institutas: „Baudžiamosios bylos iškėlimas – savarankiška baudžiamojo proceso stadija, kurią sudaro visas kompleksas procesinių veiksmų ir procesinių teisinių santykių, ir dėl to neteisinga šią stadiją apriboti tiksliai konkrečiu bylos iškėlimo aktu. Jeigu, patikrinę pirminę medžiagą, kompetetingi organai ar pareigūnai atsisako iškelti baudžiamąją bylą, tai nereiškia, kad pirmosios stadijos nebuvo. Ji buvo, tiksliai joje priimtas nutarimas atsisakyti iškelti

¹² MIŠEIKIS, Žilvinas. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas kaip atskira baudžiamojo proceso stadija. *Jurisprudencija*, 2005, t. 67(59), p. 48.

baudžiamąją bylą¹³. Taigi, galima pagrįstai teigti, kad vadovaujantis BPK nuostatomis baudžiamasis procesas prasideda dar prieš ikiteisminio tyrimo stadijos pradžią.

Kiekviena baudžiamojo proceso stadija turi savitų požymių, pagal kuriuos galima vieną stadiją atriboti nuo kitos. Anot Ž. Mišeikio, pateikęs ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos teorinę koncepciją¹⁴, ne išimtis būtų ir ikiteisminio tyrimo pradėjimo institutas, turintis visus baudžiamojo proceso stadijai būdingus požymius. Pagal juos jis ir atriboja galimą ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadiją nuo ikiteisminio tyrimo stadijos:

1) Pagal tikslą: ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos tikslas – nustatyti, ar yra teisinis pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą, kad būtų teisinis pagrindas atlikti visa apimtimi tyrimo veiksmus bei esant procesinei būtinybei taikyti procesines prievartos priemones. Ikiteisminio tyrimo stadijos tikslas – užtikrinti greitą, išsamų ir optimalų nusikalstamų veikų tyrimą, nukentėjusiojo asmens ar viešo intereso saugumą, kaltų asmenų suradimą ir jų perdavimą teismui.

2) Pagal uždavinius bei stadijos struktūrą: ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos uždaviniai ir struktūra yra gautos informacijos apie nusikalstamą veiką gavimas ir fiksavimas teisės saugos institucijoje; pirminis gautos informacijos įvertinimas; pirminių versijų kėlimas; patikrinimas, ar nėra aplinkybių, darančių ikiteisminį tyrimą negalimą; klausimo, ar gautas skundas, pareiškimas ar pranešimas apie nusikalstamą veiką yra pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą išsprendimas, nustatymas, ar nėra aplinkybių, darančių ikiteisminį tyrimą negalimą; ėmimasis priemonių, skirtų užkirsti kelią daromai nusikalstamai veikai, sprendžiamas pirminis veikos kvalifikavimo klausimas, skundo, pranešimo ar pareiškimo perdavimas pagal žinybingumą, sprendimo dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo ar atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą priėmimas. Ikiteisminio tyrimo stadijos uždaviniai bei struktūra yra versijų kėlimas bei jų tikrinimas, duomenų (įrodymų) rinkimas, ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimas, demaskavimas asmenų, įtariamų padarius nusikalstamas veikas, užtikrinimas nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo, sudarymas reikiamų sąlygų išnagrinėti baudžiamąją bylą teisme, esant reikalui ir sąlygoms, procesinių prievartos priemonių taikymas, sprendimo baigti ikiteisminį tyrimą priėmimas.

¹³ DANISEVIČIUS, Petras; KAZLAUSKAS, Marcelis; PALSKEYS, Eugenijus. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas: vadovėlis*. Vilnius: Mintis, 1978, p. 152.

¹⁴ MIŠEIKIS, Žilvinas. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas kaip atskira baudžiamojo proceso stadija. *Jurisprudencija*, 2005, t. 67(59), p. 48-50.

3) Pagal asmenų, dalyvaujančių vienoje ar kitoje stadijoje, skaičių ir procesinius teisinius santykius tarp jų: ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijoje dalyvauja itin nedaug asmenų, t.y. praktiškai tik asmenys, pateikę informaciją apie nusikalstamą veiką, ir baudžiamojo proceso subjektai (prokuroras, ikiteisminio tyrimo įstaigos (jos padalinio) vadovas, ikiteisminio tyrimo pareigūnai). Ikiteisminio tyrimo stadijoje dalyvauja beveik visi baudžiamojo proceso subjektai (ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai, ikiteisminio tyrimo teisėjai) bei baudžiamojo proceso dalyviai (nukentėjusysis, įtariamasis, civilinis ieškovas bei atsakovas, jų atstovai, gynėjai, specialistai, ekspertai, kviestiniai ir kt.

4) Pagal procesinius veiksmus ir jų atlikimo formą (teisingiau būtų sakyti, pagal įstatymo leidžiamus atlikti proceso veiksmus): Šiuo metu galiojanti BPK redakcija praktiškai nepradėjus ikiteisminio tyrimo neleidžia atlikti jokių tyrimo veiksmų. Leidžiama gauti tik skundo, pareiškimo ar pranešimo patikslinimą, kuriam gali būti atlikta įvykio vietos apžiūra, įvykio liudytojų apklausos, taip pat iš valstybės ar savivaldybės įmonių, įstaigų, organizacijų, pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas, reikalaujami duomenys ar dokumentai, atliktos pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas, apklausos. Tokie proceso veiksmai turi būti atlikti per kuo trumpesnius terminus. Ikiteisminio tyrimo stadijoje galima atlikti visus BPK nustatytus tyrimo veiksmus, taikyti procesines prievartos priemones.

5) Pagal sprendimus, priimamus kiekvienoje stadijoje: ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijoje priimami tik šie procesiniai sprendimai: pradėti ikiteisminį tyrimą ar atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą (šie sprendimai yra kartu ir baigiamieji šios stadijos procesiniai sprendimai) bei prašymas (reikalavimas) patikslinti pateiktą skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką. Detaliai nustatyti visus ikiteisminio tyrimo stadijoje priimamus sprendimus tiek praktiškai, tiek teoriškai itin sudėtinga. Ikiteisminio tyrimo stadija baigiama nutarimu ar nutartimi nutraukti ikiteisminį tyrimą, kaltinamuoju aktu, nutarimu perduoti bylą teismui, kad šis taikytų priverčiamąsias medicinos priemones, prokuroro pareiškimu teismui dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu, prokuroro pareiškimu teismui dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka.

Su tokiu stadijų atribojimu galima sutikti, kadangi ikiteisminio tyrimo pradėjimo institutas iš tiesų turi visus baudžiamojo proceso stadijoms būdingus bruožus, svarbiausia

– aiškius pradžios ir pabaigos momentus. Ir nors ši stadija dažniausiai trumpiausia laiko atžvilgiu, bet visada kažkiek laiko užtrunka – ypač kai gautą informaciją būtina patikslinti, o patikslinimo terminai nėra nustatyti, šios stadijos trukmę sunku nusakyti.

Apibendrinant galima teigti, kad baudžiamajame procese neliko baudžiamosios bylos iškėlimo instituto, bet jį pakeitė tiek savo turiniu, tiek prasme labai panašus institutas – ikiteisminio tyrimo pradėjimas, kurį galima laikyti pirmąja baudžiamojo proceso stadija. Taigi, ikiteisminio tyrimo pradėjimas – tai baudžiamojo proceso etapas, kurio metu prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, gavę pranešimą, pareiškimą ar skundą apie nusikalstamą veiką, arba patys nustatę nusikalstamos veikos požymius, ir nustatę, kad yra prielaidos pradėti ikiteisminį tyrimą, arba egzistuoja pagrindai atsisakyti jį pradėti, dėl to priima atitinkamą sprendimą.

2. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindai

1961 m. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas¹⁵ numatė tokias vadas baudžiamajai bylai iškelti:

- 1) Žodiniai ir rašytiniai piliečių pareiškimai;
- 2) Valstybinių ir visuomeninių įmonių, įstaigų, organizacijų ir pareigūnų pranešimai;
- 3) Spaudoje paskelbti pranešimai;
- 4) Kaltininko atvykimas ir prisipažinimas padarius nusikaltimą;
- 5) Betarpiškas kvotos organo, tardytojo, prokuroro, teisėjo ar teismo iškėlimas aikštėn nusikaltimo požymių.

Vadomis baudžiamajai bylai iškelti įstatymų leidėjas laikė tuos šaltinius, iš kurių tyrimo organai, prokuroras ir teismas gavo informacijos apie padarytą ar rengiamą nusikaltimą¹⁶. Terminas „vada“ apibrėžiamas kaip dingstis, pretekstas, proga. Pretekstas – tai susigalvota, prasimanyta priežastis, dingstis. Dingstis apibrėžiama kaip kurio nors tikslo, reikalo, rūpimo dalyko, veiksmo priežastis, pretekstas, o proga – tai aplinkybė kuriam nors tikslui siekti¹⁷. Iš šių apibrėžimų galima padaryti išvadą, kad terminas vada yra labiau susijęs su specialiu siekimu kokio nors tikslo arba aplinkybių sutapimu šiam tikslui įgyvendinti, galbūt net piktnaudžiavimu, kas negali būti siejama su ikiteisminio tyrimo pradėjimo samprata. Galbūt dėl šių priežasčių naujajame 2003 m. BPK informacijos apie nusikalstamą veiką gavimo šaltiniai nebeįvardijami kaip vados, tokio termino naudojimo apskritai reikėtų atsisakyti kaip netinkamo dėl jo abejotinos prasmės. BPK 166 straipsnyje tiesiog nustatoma, kad ikiteisminis tyrimas pradedamas gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką arba prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui patiems nustačius nusikalstamos veikos požymius. Dabar tai įvardijama ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindais (pagrindas – priežastis, argumentas, motyvas; esminis, svarbiausias dalykas, kuriuo kas paremta¹⁸), kas senajame BPK buvo laikoma iš įstatyme nurodytų šaltinių (vadų) gauti faktiniai duomenys, kurie rodė, kad tam tikrame įvykyje yra konkretaus nusikaltimo

¹⁵ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas. 1961 m. birželio 6 d. redakcija.

¹⁶ DANISEVIČIUS, Petras; KAZLAUSKAS, Marcelis; PALSKYS, Eugenijus. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas: vadovėlis*. Vilnius: Mintis, 1978, p. 153.

¹⁷ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. IV leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 124, 594, 623, 903.

¹⁸ *Ibid.*, p. 476.

požymių ir nėra aplinkybių, darančių baudžiamąją bylą negalimą¹⁹ (dabartinėje teisinėje literatūroje tai priimta vadinti ikiteisminio tyrimo prielaidomis).

Taigi, šiuo metu galiojančiame BPK buvusios penkios „vados“ apjungtos į du ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindus. BPK 166 str. 1 dalyje numatyta, kad ikiteisminis tyrimas pradėdamas gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką arba prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui patiems nustatčius nusikalstamos veikos požymius, o straipsnio 2 dalis numato, kad šio kodekso numatytais atvejais ikiteisminis tyrimas pradėdamas tik tuo atveju, kai yra nukentėjusiojo skundas.

2.1. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką

Skundo, pareiškimo ar pranešimo gavimas – tai informacijos apie galimai padarytą nusikalstamą veiką gavimas „iš šalies“. Priešingai nei anksčiau galiojusiam LTSR BPK (kur buvo tiesiogiai įtvirtinta – žodiniai ir rašytiniai piliečių pareiškimai), dabartiniame baudžiamojo proceso įstatyme nėra griežtai nustatyta, kokios formos dokumentu, koks subjektas gali informuoti teisėsaugos pareigūnus apie nusikalstamą veiką. Atsižvelgiant į susiformavusią ikiteisminio tyrimo ir teisminę praktiką, teisės krypties mokslininkų komentarus, nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos asmuo turėtų rašyti skundą, jo teisėti atstovai bei kiti fiziniai asmenys (veiksnūs) – pareiškimus, o juridiniai asmenys prokurorui, policijai ar kitai ikiteisminio tyrimo įstaigai turėtų atsiųsti pranešimus²⁰. Tačiau jei kuris nors iš paminėtų subjektų informaciją apie galimai padarytą baudžiamąjį nusižengimą ar nusikaltimą pateikia kitaip nei BPK 166 str. pavadintu raštu, tai negali būti laikoma kokiu nors procesinės formos trūkumu ir pretekstu atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, taip pat neatsižvelgiama į tai, kad gautame skunde, pareiškime ar pranešime apie nusikalstamą veiką pareiškėjas nesuformuluoja reikalavimo pradėti ikiteisminį tyrimą.

Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymu Nr. I-110 patvirtintose rekomendacijose dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos (toliau – Rekomendacijos) yra nustatyta skundo, pareiškimo ar pranešimo apie nusikalstamą veiką sąvoka – tai fizinio ar juridinio asmens (pareiškėjo) kreipimasis į prokuratūrą ar

¹⁹ DANISEVIČIUS, Petras; KAZLAUSKAS, Marcelis; PALSKYS, Eugenijus. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas: vadovėlis*. Vilnius: Mintis, 1978, p. 156.

²⁰ BUČIŪNAS, Gediminas; GRUODYTĖ, Edita. *Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai: mokymo priemonė*. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 12.

ikiteisminio tyrimo įstaigą žodžiu, raštu ar elektroninio ryšio priemonėmis, pranešant apie rengiamą, daromą ar padarytą nusikalstamą veiką, nurodant jos padarymo laiką, vietą, būdą, padarinius ir, jei yra žinoma, ją padariusį ir nukentėjusį asmenis. Dėl žodinių skundų, pareiškimų ar pranešimų apie nusikalstamą veiką ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras (jo padėjėjas) surašo nustatytos formos protokolą – pareiškimą, kuriame (arba pareiškėjo atskirame rašytiniame pareiškime) asmuo yra išpėjamas dėl baudžiamosios atsakomybės pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 236 straipsnį už melagingą įskudimą ar pranešimą apie nebūtą nusikaltimą.

Būtina atriboti anoniminę informaciją nuo skundo, pareiškimo, pranešimo, tarnybinio pranešimo apie nusikalstamą veiką. Anoniminiai pranešimai suprantami kaip anoniminiai laišakai gauti paštu ar kitokiu būdu, pranešimai gauti telefonu, elektroniniu paštu, trumpąja žinute ir pan., kai siuntėjas (autorius) nėra žinomas. Generalinio prokuroro rekomendacijose įtvirtinta, kad prokuratūroje gauti rašytiniai anoniminiai skundai, pareiškimai ar pranešimai apie nusikalstamą veiką prokuratūros vadovo (jo pavaduotojo) ar prokuratūros struktūrinio padalinio vadovo (jo pavaduotojo), o ikiteisminio tyrimo įstaigoje – įstaigos vadovo (jo pavaduotojo) ar įstaigos struktūrinio padalinio vadovo (jo pavaduotojo) sprendimu gali būti nagrinėjami, jeigu tokiame skunde, pranešime ar pareiškime nurodytos faktinės aplinkybės gali būti patikslintos ir nežinant pareiškėjo asmens duomenų²¹. Taigi, anoniminiai pranešimai neturėtų būti traktuojami kaip duomenys apie nusikalstamą veiką ir nelaikytini informacijos šaltiniu, kol nėra išsamiai ir kruopščiai patikrinami. Pasitvirtinus juose minimiems faktams, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras surašo tarnybinį pranešimą. Jei patikrinimo metu anoniminė informacija nepasitvirtino, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras surašo tarnybinį pranešimą apie informacijos patikrinimo eigą ir gautus rezultatus, bet nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą šiuo atveju nepriimamas. Prokuroro tarnybinis pranešimas pridedamas prie anoniminio pranešimo, ikiteisminio tyrimo pareigūno tarnybinis pranešimas – prie kaupiamosios bylos, kuri vedama pagal atskiras atitinkamos ikiteisminio tyrimo įstaigos padalinio patvirtintas darbo kryptis, pavyzdžiui, prekyba narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis²².

²¹ Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos. Patvirtinta LR Generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymu Nr. I-110.

²² BUČIŪNAS, Gediminas; GRUODYTĖ, Edita. *Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai*: mokymo priemonė. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 13.

Rekomendacijose nenustatyta, kaip reikėtų vertinti ir įforminti informaciją, gautą telefonu, kai skambinantis asmuo yra žinomas. Pagal LTSR BPK, piliečių pranešimai telefonu nebuvo pripažįstami vada baudžiamajai bylai iškelti net ir tais atvejais, kai jie nurodydavo savo pavardę ir gyvenamąją vietą. Tačiau tokie pranešimai turėjo būti užregistruojami ir nedelsiant patikrinami, ir jeigu juose nurodyti faktai pasitvirtindavo, vada baudžiamajai bylai iškelti būdavo laikoma atitinkamo pareigūno nusikaltimo požymių išaiškinimas²³. Iš to galima daryti išvadą, kad tokie skambučiai buvo prilyginami anoniminiams. Manytina, kad informacija, gauta telefonu, nors ir nurodant savo asmens duomenis, negali būti vertinami kaip skundo, pranešimo ar pareiškimo pateikimas žodžiu, ir protokolas – pareiškimas negali būti surašomas, nes tai neatitinka žodinio skundo, pareiškimo ar pranešimo pateikimo reikalavimų: pareiškėjas turi pasirašyti ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro surašytą protokolą – pareiškimą, taip pat turi būti pasirašytinai įspėjamas dėl baudžiamosios atsakomybės pagal BK 236 straipsnį. Rekomendacijose turėtų būti aptarti atvejai, kai gaunama informacija telefonu, skambinančiajam pateikiant savo asmens duomenis – siūlytina tokius pranešimus prilyginti anoniminiams pranešimams.

Paštu ar per pasiuntinių paslaugas teikiančią įmonę prokuratūroje gauti skundai, pareiškimai ar pranešimai apie nusikalstamą veiką nagrinėjami (o gavus ikiteisminio tyrimo įstaigai – nagrinėjami ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovo arba įstaigos padalinio vadovo, arba jų pavedimu ikiteisminio tyrimo pareigūno), jeigu juose nurodytas pareiškėjo vardas ir pavardė, gyvenamoji vieta arba juridinio asmens pavadinimas ir būstinės adresas. Šiuose dokumentuose taip pat turėtų būti nurodyta kontaktinė informacija (telefono numeris, elektroninio pašto adresas ar kt.), palengvinanti komunikaciją su pareiškėju. Skundas, pareiškimas ar pranešimas turi būti pasirašytas pareiškėjo. Manytina, kad jeigu informacija, pateikta paštu, yra pakankamai informatyvi ir leidžia identifikuoti šią informaciją pateikusį asmenį, tai neturėtų būti atsisakoma nagrinėti tokių skundų, pareiškimų ar pranešimų vien dėl to, kad, pavyzdžiui, nėra nurodyta pareiškėjo gyvenamoji vieta ar skundas nėra pasirašytas.

Elektroninio ryšio priemonėmis gauti skundai, pareiškimai ar pranešimai nagrinėjami, jeigu jų tikrumas patvirtintas saugiu elektroniniu parašu. Tokie skundai, pareiškimai ar pranešimai atspausdinami ir nagrinėjami tokia pačia tvarka kaip ir rašytiniai skundai, pareiškimai ar pranešimai. Jei elektroninio ryšio priemonėmis prokuratūroje gauto skundo, pareiškimo ar pranešimo tikrumas nepatvirtintas saugiu elektroniniu parašu, tačiau

²³ BATAITIS A., et al. *Lietuvos TSR Baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1989, p.122.

prokuroras (ar ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas ar šios įstaigos padalinio vadovas) turi informacijos, leidžiančios identifikuoti tokį skundą, pranešimą ar pareiškimą parašiusį asmenį, toks skundas, pranešimas ar pareiškimas nagrinėjamas taip pat kaip ir rašytiniai skundai, pareiškimai ar pranešimai apie nusikalstamą veiką.

Spaudoje paskelbti pranešimai (straipsniai, laiškai, pastabos, trumpos korespondencijos ir pan.) nėra pagrindas ikiteisminiam tyrimui pradėti, priešingai nei 1961 m. birželio 6 d. redakcijos LTSR BPK, kur jie buvo laikomi savarankiška vada baudžiamajai bylai iškelti iki 1997 m. spalio 16 d. priimtos naujos kodekso redakcijos. Tokie pranešimai galėjo būti paskelbti respublikiniuose, vietiniuose laikraščiuose, įskaitant netgi ir didžiatiražius įmonių, įstaigų, aukštųjų mokyklų ir kitus leidinius, žurnalus, oficialius biuletenius bei kitus periodinius leidinius, tačiau medžiagos paskelbimas sienlaikraštyje nebuvo laikomas paskelbimu spaudoje²⁴. Tačiau ar tikrai visais atvejais tokie pranešimai negali būti laikomi pagrindu pradėti ikiteisminį tyrimą? Tokiuose pranešimuose gali būti neaišku, ar nurodyti įvykiai ar faktai yra tikri, ar tiesiog išgalvoti, todėl pradėti tyrimą remiantis vien tik straipsniu laikraštyje, žurnale ar kitame leidinyje (pavyzdžiui, biografinėje knygoje) negalima. Tačiau jeigu asmuo pateikia skundą, pranešimą ar pareiškimą dėl spaudos ar kitame leidinyje aprašytų įvykių (t.y. vertina juos kaip nusikalstamą veiką), bei pateikia tuos įvykius patvirtinančius duomenis, toks atvejis turėtų būtų pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą. Pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą dėl spaudoje ar literatūros kūrinyje nurodytų duomenų būtų ir tuo atveju, jeigu, pavyzdžiui, knyga ar kitos formos literatūrinis kūrinys, periodinės spaudos straipsnis būtų atitinkamos nusikalstamos veikos priemone (pavyzdžiui, valstybės paslapties atskleidimas (BK 125 straipsnis), kurstymas prieš bet kokios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę (BK 170 straipsnis), viešas pritarimas tarptautiniams nusikaltimams, SSRS ar nacistinės Vokietijos nusikaltimams Lietuvos Respublikai ar jos gyventojams, jų neigimas ar šturkštus menkinimas (BK 170² straipsnis), komercinės paslapties atskleidimas (BK 211 straipsnis), ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimas be leidimo (BK 247 straipsnis), terorizmo kurstymas (BK 250⁽¹⁾ straipsnis), tarnybos paslapties atskleidimas (BK 297 straipsnis)).

Kitas klausimas – ar gali būti pradedamas ikiteisminis tyrimas dėl viešojoje erdvėje išgirstos, su nusikalstama veika susijusios informacijos, t.y. kai yra tik asmens įtarimas, kad kieno nors veiksmai turi nusikalstamos veikos požymių. Gandai nėra laikomi ikiteisminio

²⁴ BATAITIS A., et al. *Lietuvos TSR Baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1989, p. 120.

tyrimo pradėjimo pagrindu, tačiau galima tokia situacija, kai asmuo prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui išdėsto savo turimą informaciją apie, jo vertinimu, nusikaltimo požymius turinčius veiksmus. Manytina, kad tokiu atveju tam, kad būtų pagrindas BPK nustatyta tvarka spręsti dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo ar atsisakymo jį pradėti, turi būti surašytas protokolas – pareiškimas, kurio pagrindu turėtų būti atliekamas pareiškime nurodytų duomenų patikrinimas.

Dar viena buvusi vada baudžiamajai bylai iškelti – kaltininko atvykimas ir prisipažinimas padarius nusikaltimą, kuris buvo laikomas savanorišku kaltininko pareiškimu iškelti baudžiamąją bylą, pateiktu paties kaltininko iniciatyva. Kaltininkui atvykus ir prisipažinus padarius nusikaltimą, buvo nustatoma jo asmenybė ir surašomas protokolas, kuriame išaiškinami ir motyvai, dėl kurių kaltininkas prisipažino. Prieš priimant sprendimą iškelti baudžiamąją bylą, duomenys apie kaltininko asmenybę ir jo pareiškime nurodyti faktai turėjo būti būtinai patikrinami²⁵. Manytina, kad pagal dabartinį reglamentavimą, toks nusikalstamą veiką padariuso asmens atvykimas ir prisipažinimas įeina į BPK 166 straipsnio 1 d. 1 p. – tai turėtų būti laikoma pareiškimu apie padarytą nusikalstamą veiką. Neturi reikšmės, ar pareiškėjas yra pats nusikalstamą veiką padaręs asmuo, ar ne. Remiantis Generalinio prokuroro rekomendacijomis, toks pareiškimas turėtų būti priimamas, o jei pateiktas žodžiu – įforminamas protokolu – pareiškimu, o pareiškimą pateikęs asmuo išpėjamas dėl baudžiamosios atsakomybės už melagingą įskundimą arba pranešimą apie nebūtą nusikaltimą bendra tvarka.

2.2. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui patiems nustčius nusikalstamos veikos požymius

Tai antrasis pagrindas ikiteisminiam tyrimui pradėti. Patys pareigūnai nusikalstamos veikos požymius gali nustatyti tiek tirdami kitas nusikalstamas veikas, tiek bet koku kitu būdu. Kiekvienas ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras, pats nustatęs nusikalstamos veikos požymius, privalo apie tai surašyti tarnybinį pranešimą. Generalinio prokuroro Rekomendacijose dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo pradžios yra numatyta, kad kai ikiteisminio tyrimo metu nustatoma kitos nusikalstamos veikos, dėl kurios nebuvo pradėtas ikiteisminis tyrimas, požymių, priimamas sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą.

²⁵ DANISEVIČIUS, Petras; KAZLAUSKAS, Marcelis; PALSKYS, Eugenijus. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas: vadovėlis*. Vilnius: Mintis, 1978, p. 155.

Toks tyrimas pradamas pagal tarnybinių pranešimą arba prokuroro nutarimą ar reikalavimą. Tarnybinis pranešimas – prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno pranešimas, kuriame nurodomi faktai apie padarytą nusikalstamą veiką, kuriuos nustatė prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, ir išreiškiamas prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno proceso sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą arba pranešama apie jau pradėtą ikiteisminį tyrimą. Tarnybinis pranešimas apie pradėtą ikiteisminį tyrimą rašomas tuo atveju, kai prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, nepriėmęs atskiro proceso sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą, pradėjo bent vieną BPK numatytą proceso veiksmą. Nusikalstamos veikos požymiai gali būti nustatyti, pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo pareigūnams vykdant jų tiesiogines funkcijas (pvz., patruliuojant policijos pareigūnams), tikrinant telefonu gautus pranešimus, anoniminę informaciją, ir pan. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) 2009 m. lapkričio 10 d. nutartyje²⁶ konstatavo, jog iš byloje esančių duomenų matyti, kad ikiteisminis tyrimas šioje byloje buvo pradėtas pagal BPK 166 straipsnio 1 dalies 2 punkte nustatytą vadą – ikiteisminio tyrimo pareigūnams patiems nustačius nusikalstamos veikos požymius: Vilniaus apskrities VPK NKS tyrėjai, tikrindami turimą informaciją apie tai, kad B. R. savo namuose platina narkotines medžiagas, nuvyko į jo gyvenamą namą, kur B. R. pačiam atidarius duris ir įleidus policijos pareigūną R. J., šis kambaryje pro pakurtos krosnies pravertas dureles pamatė ir paėmė dėžutėje bei krosnyje atskirai buvusius lankstinukus su milteliais, kurie vėliau buvo patvirtinti kaip narkotinė medžiaga – heroinas. <...> Narkotikų kontrolės skyriaus tyrėjas, būdamas policijos pareigūnas, nepažeisdamas įstatymo reikalavimų, pateko į nuteistojo namus bei matydamas, kad yra naikinami, tikėtina, disponavimo narkotine medžiaga įrodymai, elgėsi teisėtai: ištraukė iš ugnies ir paėmė matomoje vietoje buvusius, panašius į narkotines medžiagas objektus, aprašė padarytus veiksmus tarnybiniame pranešime, sulaukė B. R., atliko jo asmens kratą ir inicijavo ikiteisminio tyrimo pradžią.

Nusikalstamos veikos požymiai gali būti nustatyti ir operatyvinės informacijos pagrindu. 2007 m. spalio 9 d. nutartyje²⁷ LAT konstatavo, kad BPK 166 straipsnio 1 dalies 2 punktas (redakcija, galiojusi iki 2007 m. rugsėjo 1 d.) numatė, kad vienas iš pagrindų ikiteisminiam tyrimui pradėti yra tada, kai prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas patys nustato

²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-436/2009.

²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. spalio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-584/2007.

nusikalstamos veikos požymius ir surašo tarnybinį pranešimą. Iš bylos duomenų matyti, kad ikiteisminis tyrimas šioje baudžiamojoje byloje buvo pradėtas pagal 2006 m. kovo 10 d. tarnybinį pranešimą, kuriame nurodyta, kad nustatyti nusikalstamos veikos, numatytos BK 307 straipsnio 1 dalyje, požymiai, t. y. pagal nuolat gaunamą operatyvinio pobūdžio informaciją nustatyta, kad J. B. užsiima sąvada, būtent: už materialinį atlygį suveda prostitucija besiverčiančias moteris su klientais ir taip pelnosi iš kito asmens prostitucijos, t. y. jo veika atitinka nusikalstamos veikos, numatytos BK 307 straipsnio 1 dalyje, požymius. Kolegija laiko, kad pagal BPK 166 straipsnio 1 dalies 2 punktą ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas teisėtai, jo pagrindas buvo ikiteisminio tyrimo pareigūnės – Klaipėdos m. VPK KP ONTT 2-ojo skyriaus vyriausiosios tyrėjos N. T. 2006 m. kovo 10 d. tarnybinis pranešimas. Gautoje operatyvinio pobūdžio informacijoje, kuri nurodyta tarnybiniame pranešime, buvo pakankamai duomenų apie nusikalstamą veiką, jos pobūdį ir asmenį, kuris ją vykdė. Siekiant juos patikrinti, buvo teisėtai pradėtas ikiteisminis tyrimas. Kaip ir numatė BPK 166 straipsnio 3 dalis, sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą priėmė ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas ant tarnybinio pranešimo užrašydamas rezoliuciją. LAT 2009 m. gruodžio 29 d. nutartyje²⁸ nustatė, kad A. N. buvo taikytas operatyvinės veiklos metodas – operatyvinis sekimas ir 2007 m. sausio 30 d. buvo užvesta operatyvinio sekimo byla. Operatyvinio sekimo, vykusio 2007 m. lapkričio 30 d. nuo 18 iki 22 val. metu, nustatyta, kad Marijampolėje A. N. susitiko su dviem čigonų tautybės vyrais. Kilus įtarimui, kad A. N., tikėtina, įgijo narkotines medžiagas ir turėdamas jas išvažiavo į Kauną, operatyvinė informacija buvo perduota Kauno m. VPK KP ONTT įstaigai. LAT konstatavo, kad įstatymai griežtai nenustato, kokios formos dokumentu, koks subjektas gali informuoti teisėsaugos pareigūnus apie nusikalstamą veiką. Tai gali būti skundas, pareiškimas ar pranešimas. Byloje nustatyta, kad operatyvinę informaciją apie A. N. veiksmus patikrino policijos pareigūnai A. G. ir T. D., kurie A. N. pirštiniėje rado paketą su rudos spalvos milteliais, ir A. N. buvo sulaikytas. Atliekantis šį patikrinimą vyresnysis tyrėjas A. G., nustatęs nusikalstamos veikos požymius, apie tai surašė tarnybinį pranešimą Kauno m. VPK KP ONTT viršininkui. Taip buvo įvykdytas BPK 166 straipsnio 1 dalies reikalavimas. Ant tarnybinio pranešimo, kaip numato BPK 166 straipsnio 3 dalis (2003 m. gegužės 1 d. redakcija), yra Kauno m. VPK KP ONTT viršininko rezoliucija pradėti ikiteisminį tyrimą. Rezoliucijos užrašymo data – 2007 m. lapkričio 30 d., ir nuo to

²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. gruodžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-564/2009.

momento ikiteisminis tyrimas laikomas pradėtu ir darytina išvada, kad buvo BPK 166 straipsnio 1 dalies 2 punkte numatyta vada pradėti ikiteisminį tyrimą.

Operatyvinio tyrimo metu nustatčius nusikalstamos veikos požymius, turi būti pradedamas ikiteisminis tyrimas BPK 166 straipsnyje nustatyta tvarka, o operatyvinis tyrimas dėl tos nusikalstamos veikos nutraukiamas. Informacija, gauta atliekant operatyvinį tyrimą, patikrinama BPK numatytais proceso veiksmais²⁹.

2.3. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas tik pagal nukentėjusiojo asmens skudą, jo teisėto atstovo pareiškimą, ar prokuroro reikalavimą

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pasakęs³⁰, kad Konstitucija neužkerta kelio įstatymu įtvirtinti ir tokias baudžiamojo proceso rūšis, kurios daugiau ar mažiau skiriasi nuo bendrojo baudžiamojo proceso konstitucinio modelio. Reguluodamas baudžiamojo proceso santykius įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes, gali įtvirtinti tokį teisinį reguliavimą, kad pagrindu pradėti tam tikros nusikalstamos veikos tyrimą gali būti tik paties nukentėjusio asmens (ar jo atstovo) kreipimasis (prašymas, pareiškimas, skundas ar kt.) dėl nusikalstamos veikos. Baudžiamojo proceso įstatyme, be bendrojo baudžiamojo proceso modelio, yra nustatyti baudžiamojo proceso ypatumai, kai ikiteisminis tyrimas pradedamas tik pagal nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą arba prokuroro reikalavimą.

BPK 166 straipsnio 2 dalyje ir 167 straipsnyje yra nustatyti tam tikrų nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo, priskirtino baudžiamojo proceso modeliui, turinčiam ir privataus kaltinimo bylų proceso modelio, ir bendrojo baudžiamojo proceso modelio požymių, pradžios ypatumai: šiame baudžiamojo proceso modelyje tam tikro konflikto juridizavimą (kriminalizavimą)³¹ ir asmens patraukimą baudžiamajon atsakomybėn paprastai lemia nukentėjusiojo ar jo atstovo valia kreiptis į kompetentingas valstybės institucijas, kad būtų

²⁹ Rekomendacijos dėl operatyvinės veiklos įstatymo ir Baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro 2007 m. spalio 12 d. įsakymu Nr. I-134, su Lietuvos Respublikos Generalinio Prokuroro 2008 m. gegužės 28 d. įsakymu Nr. I-79 padarytais pakeitimais.

³⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl privataus kaltinimo ir dėl asmens, kurio atžvilgiu atsisakyta kelti baudžiamąją bylą, teisės apskusti prokuroro nutarimą“. Valstybės žinios, 2006-01-19, Nr. 7-254.

³¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas „Dėl prokuroro įgaliojimų pradėti ikiteisminį tyrimą“. Valstybės žinios, 2006-06-17, Nr. 68-2514.

pradėtas baudžiamasis procesas. Privatai viešo kaltinimo nusikalstamomis veikomis laikomos veikos, numatytos BPK 167 str. 1 dalyje, tai: grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas (BK 145 str.), išžaginimas nesant kvalifikuojančių požymių (BK 149 str. 1 d.), seksualinis prievartavimas nesant kvalifikuojančių požymių (BK 150 str. 1 d.), privertimas lytiškai santykiuoti, nesant kvalifikuojančių požymių (BK 151 str. 1 d.), vagystė, nesant kvalifikuojančių požymių ar nedidelės vertės turto vagystė (BK 178 str. 1 ir 4 d.), neteisėtas naudojimas energija ir ryšių paslaugomis, nesant kvalifikuojančių požymių ar kai padaroma nedidelė turtinė žala (BK 179 str. 1 ir 3 d.), sukčiavimas, nesant kvalifikuojančių požymių ar kai pasisavinamas nedidelės vertės svetimas turtas ar turtinė teisė ar išvengiama/panaikinama nedidelės vertės turtinė prievolė (BK 182 str. 1 ir 3 d.), turto pasisavinimas, nesant kvalifikuojančių požymių ar kai pasisavinamas nedidelės vertės svetimas turtas ar turtinė teisė (BK 183 str. 1 ir 3 d.), turto iššvaistymas, nesant kvalifikuojančių požymių ar kai iššvaistomas nedidelės vertės svetimas turtas ar turtinė teisė (BK 184 str. 1 ir 3 d.), turtinės žalos padarymas apgaule (BK 186 str.), savavaldžiavimas, nesant kvalifikuojančių požymių (BK 294 str. 1 d.). Šių veikų atveju ikiteisminis tyrimas yra privalomas, bet jis paprastai pradedamas ir atliekamas tik tuo atveju, jeigu gaunamas nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas. Nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo formai aukštų reikalavimų nekeliami. Pripažįstama, kad toks skundas (pareiškimas) gali būti paduodamas tiek raštu, tiek žodžiu. Pastaruoju atveju turi būti surašomas protokolas – pareiškimas. Teisėtu nukentėjusiojo atstovu yra jo tėvai, įtėviai, globėjai, rūpintojai arba įstaigos, kurios globoja ar rūpinasi nukentėjusiuoju, jei jis yra nepilnametis ar neveiksnus (atstovai pagal įstatymą), arba advokatas ar advokato pavedimu jo padėjėjas (atstovas pagal įgaliojimą). Tačiau kaip vertinti situacijas, jeigu skundą, pareiškimą ar pranešimą apie BPK 167 straipsnio 1 dalyje nurodytą nusikalstamą veiką, kito asmens interesais pateikė ne nukentėjusysis ar jo teisėtas atstovas? Generalinio prokuroro Rekomendacijose yra aiškiai nustatyta – draudžiama atsisakyti priimti tokį skundą, pareiškimą ar pranešimą. Nagrinėdamas tokį skundą, pareiškimą ar pranešimą prokuroras arba ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo imtis priemonių gauti patikslinimą tiesiogiai iš nukentėjusiojo arba jo teisėto atstovo. Jei nukentėjusysis arba teisėtas jo atstovas tokio patikslinimo metu pareiškia, jog pageidauja, kad dėl BPK 167 straipsnio 1 dalyje nurodytos

nusikalstamos veikos būtų pradėtas ikiteisminis tyrimas, toks tyrimas pradėdamas bendra tvarka, o jeigu nepageidauja – priimamas nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą³². Taigi, patikslinimas tokiais atvejais yra būtina sąlyga – negavus informacijos iš nukentėjusiojo, ikiteisminis tyrimas negali būti pradėtas.

Tačiau tam tikrais atvejais pats prokuroras turi pateikti reikalavimą pradėti ikiteisminį tyrimą, jei nėra pateiktas nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas. BPK numato dvi alternatyvias sąlygas, kai ikiteisminis tyrimas privalo būti pradėtas prokuroro reikalavimu:

- 1) 167 straipsnio 1 dalyje nurodytos nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę ir nėra nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo;
- 2) 167 straipsnio 1 dalyje nurodytomis nusikalstamomis veikomis padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtą savo interesų, ir nėra nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo.

Visuomeninės reikšmės ir asmens negalėjimo ginti teisėtą savo interesų kriterijai buvo išaiškinti LR Konstitucinio Teismo 2010 m. sausio 16 d. nutarime³³: Formuluoant „nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę“ yra sietina ne su kuriuo nors vienu nusikalstamos veikos požymiu ar keliais iš jų (pavyzdžiui, su nukentėjusiojo pareigomis ar socialiniu statusu, su nusikalstamos veikos sukeltu atgarsiu visuomenėje ir t. t.), bet su įvairiais nusikalstamos veikos požymiais ir įvairiomis jos padarymo aplinkybėmis. Sprendžiant, ar nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę, kiekvienu atveju būtina įvertinti, kokie padariniai visuomenei, valstybei ir teisinei sistemai galėtų atsirasti, jeigu dėl šios veikos ir dėl kitų analogiškų veikų baudžiamasis procesas nebūtų pradėtas.

Sprendžiant, ar asmuo dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtą savo interesų, būtina atsižvelgti į tai, kad šis įstatyminis pagrindas taikomas tokioms situacijoms, kai asmuo apskritai negali pats arba per teisėtą savo atstovą išreikšti valios ginti savo teisėtus interesus, arba negali pats, arba per teisėtą savo atstovą atlikti tam tikrų veiksmų, kuriais šiuos savo teisėtus interesus būtų galima ginti (pvz., dėl fizinės ar psichinės negalios, teisinio subjektiškumo nebuvimo ir kt.), taip pat ir tokioms situacijoms, kai nors asmuo ir gali pats arba per teisėtą savo atstovą išreikšti valią ginti savo teisėtus interesus, gali pats arba per teisėtą savo atstovą

³² Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos. Patvirtinta LR Generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymu Nr. I-110.

³³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl privataus kaltinimo ir dėl asmens, kurio atžvilgiu atsisakyta kelti baudžiamąją bylą, teisės apskusti prokuroro nutarimą“. Valstybės žinios, 2006-01-19, Nr. 7-254.

atlikti tam tikrus veiksmus, kuriais šiuos savo teisėtus interesus imtūsi ginti, tačiau šių veiksmų objektyviai negali pakakti, kad tie interesai būtų apginti (pvz., dėl negalėjimo gauti reikalingos informacijos, neturėjimo teisės atlikti reikiamus proceso veiksmus, dėl asmens, padariusio nusikalstamą veiką, teisinės neliečiamybės ir kt.). G. Godos nuomone, Konstitucinis Teismas, pateikdamas šių kriterijų išaiškinimus, lyg ir ėmėsi bendrosios kompetencijos teismams skirtos užduoties – atskleidė ne konstitucinių nuostatų turinį, o pateikė BPK nuostatų komentarą, ir tokia situacija reiškia, kad jokiaje baudžiamojoje byloje teismai negalės aiškinti šių kriterijų, nukrypdami nuo Konstitucinio Teismo pateikto aiškinimo. „Problema lieka tik ta, kad Konstitucinis Teismas pateikė nebaigtą minėtų sąvokų aiškinimą (vartojamas trumpinys „ir t.t.“), palikdamas galimybę veikos visuomeninę reikšmę ir nukentėjusiojo nesugebėjimą ginti savo interesų nustatyti ir Konstitucinio Teismo nepaminėtais atvejais, taigi teoriškai galima situacija, kad bendrosios kompetencijos teismo atliekamas BPK nuostatų aiškinimas gali neatitikti Konstitucinio Teismo nuomonės dėl tų pačių nuostatų aiškinimo³⁴. Kaip tokios situacijos, kai visuomeninės reikšmės kriterijus aiškinamas ir kitaip nei Konstitucinio Teismo, pavyzdys galėtų būti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 rugsėjo 30 d. nutartis, kurioje buvo konstatuota, kad nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę tais atvejais, kai, pavyzdžiui, asmuo yra įtariamasis (kaltinamas) kelių tarpusavyje susijusių nusikalstamų veikų padarymu; dėl vienos iš jų baudžiamasis procesas turėtų vykti privataus kaltinimo tvarka ir dėl jos baudžiamąjį procesą nutraukus pasunkėtų kitų nusikalstamų veikų atskleidimas ir įrodinėjimas, arba kai nusikalstamos veikos, dėl vienos iš kurių baudžiamasis procesas turėtų vykti privataus kaltinimo tvarka, sudaro idealią sutaptį: „Kolegija pažymi, kad šiuo atveju prokuroras, nors to tinkamai neišformino, bet turėjo teisinį pagrindą pereiti iš privataus į valstybinį kaltinimą. Tokiu pagrindu kolegija laiko tai, kad toje pačioje byloje R. P. buvo kaltinamas ne tik pagal BK 140 straipsnio 1 dalį (dėl sveikatos sutrikdymo A. V. J.), bet ir pagal BK 138 straipsnio 1 dalį (dėl sveikatos sutrikdymo R. M.). Smurtiniai veiksmai prieš abu nukentėjusiuosius buvo naudojami to paties asmens, tuo pačiu laiku ir toje pačioje vietoje, taigi šių nusikalstamų veikų tyrimas buvo glaudžiai susijęs. Dėl to galima teigti, kad nusikalstama veika prieš A. V. J. įgavo visuomeninę reikšmę, nes nuo šios veikos tyrimo rezultatų tiesiogiai priklausė nusikalstamos veikos prieš R. M. atskleidimas ir įrodinėjimas³⁵“.

³⁴ GODA, Gintaras. Konstitucinė justicija ir baudžiamojo proceso teisės mokslas. *Teisė*, 2011, Nr. 78, p. 81.

³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 rugsėjo 30 d. Nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-375/2008.

Pažymėtina, kad kai ikiteisminis tyrimas pradėtas dėl nusikalstamos veikos, nurodytos BPK 167 straipsnio 1 dalyje, pagal nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą, ar prokuroro reikalavimą, ir nusikalstama veika gali būti perkvalifikuojama pagal kitą nusikalstamą veiką, nurodytą BPK 167 straipsnio 1 dalyje, tokiais atvejais naujas (pakartotinis) nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas, ar prokuroro reikalavimas nereikalingas³⁶. Atnaujinus nutrauktą ikiteisminį tyrimą dėl nusikalstamos veikos, nurodytos BPK 167 straipsnio 1 dalyje, naujas (pakartotinis) nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas, ar prokuroro reikalavimas taip pat nereikalingas: „Atnaujintas ikiteisminis tyrimas tęsiamas toliau. Jokių anksčiau atliktų tyrimo veiksmų pakartotinai atlikti ikiteisminio tyrimo pareigūnai ar prokuroras neprivalo, jeigu patys nenusprendžia kitaip. Atnaujinus ikiteisminį tyrimą visi proceso dalyviai vėl gali naudotis savo procesinėmis teisėmis ir privalo vykdyti procesines pareigas. Taip pat nereikia paduoti naujo skundo, pareiškimo ar reikalavimo atnaujinus ikiteisminį tyrimą dėl nusikalstamų veikų, išvardytų BPK 167 straipsnio 1 dalyje³⁷.“ Tai taip pat taikoma ir tyrimuose dėl nusikalstamų veikų, numatytų BPK 407 straipsnyje.

Viena iš specifinių baudžiamojo proceso rūšių, numatytų BPK, yra privataus kaltinimo bylų procesas. Pagrindiniai BPK įtvirtinto privataus kaltinimo bylų proceso instituto ypatumai, palyginti su bendroju baudžiamojo proceso modeliu, kai yra atliekamas ikiteisminis tyrimas ir teismo procese valstybinį kaltinimą palaiko prokuroras, yra šie: 1) baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, numatytų atitinkamuose BK straipsniuose, išvardytuose BPK, pradedamas tik tuo atveju, kai yra nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas; 2) nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas, pagal kurį pradedamas privataus kaltinimo bylų procesas, paduodamas teismui; 3) yra nustatyti konkretūs reikalavimai skundo (pareiškimo), pagal kurį pradedamas privataus kaltinimo bylų procesas, turiniui; 4) šiame bylų procese nėra atliekamas ikiteisminis tyrimas; 5) privataus kaltinimo bylų procese nukentėjusysis (jo teisėtas atstovas) teisme pats palaiko kaltinimą kaip privatus kaltintojas; 6) šiame bylų procese yra ypatingas etapas – taikinamasis posėdis: nukentėjusysis (jo teisėtas atstovas) ir asmuo, kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, iki teisiamojo posėdžio

³⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos 29 d. Baudžiamojo proceso kodekso normų, nustatančių aplinkybes, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas, taikymo teismų praktikoje apžvalga. Nr. AB-33-1.

³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. lapkričio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-814/2006.

vykstančiame taikinamajame teismo posėdyje gali susitaikyti, ir jiems susitaikius procesas dėl skundo nutraukiamas. Privataus kaltinimo bylų procesą reglamentuoja BPK 407 – 417 straipsniai. BPK 407 straipsnyje yra išvardintas baigtinis nusikalstamų veikų, dėl kurių padarymo bylos nagrinėjamos privataus kaltinimo tvarka, sąrašas, tai: nesunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo (BK 139 str. 1 d.), fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas (BK 140 str.), žmogaus veiksmų laisvės suvaržymas (BK 148 str.), seksualinis priekabiavimas (BK 152 str.), šmeižimas (BK 154 str.), įžeidimas (BK 155 str.), neteisėtas asmens būsto neliečiamumo pažeidimas (BK 165 str.), neteisėtas informacijos apie asmens privatą gyvenimą atskleidimas ar panaudojimas (BK 168 str.), turto sunaikinimas ar sugadinimas (BK 187 str. 1 ir 3 d.), turto sunaikinimas ar sugadinimas dėl neatsargumo (BK 188 str.), mirusiojo atminimo paniekimas (BK 313 str.). Tai nesunkūs nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, dėl kurių pats nukentėjęsysis ar jo teisėtas atstovas turi teisę spręsti ar kreiptis į teismą dėl proceso pradėjimo.

BPK 412 straipsnyje yra nustatyti reikalavimai tokiam nukentėjusiojo asmens skundui ar jo teisėto atstovo pareiškimui: turi būti nurodytas teismo, kuriam teisinga byla, pavadinimas, nusikalstamos veikos, kuria kaltinamas asmuo, padarymo vieta, laikas, padariniai ir kitos esminės aplinkybės, duomenys, kurie patvirtina skunde ar pareiškimе išdėstytas aplinkybes, nukentėjusiojo, nusikalstamos veikos padarymu įtariamo asmens bei liudytojų vardai, pavardės ir gyvenamoji vieta. Tokie reikalavimai teismui privataus kaltinimo tvarka raštu paduodamam skundui (pareiškimui) yra aiškiai didesni negu reikalavimai kreipimuisi, pagal kurį pradedamas ikiteisminis tyrimas (BPK 166, 167 straipsniai). Tačiau Konstitucinis Teismas yra konstatavęs³⁸, kad reikalavimų, nustatytų skundui (pareiškimui), pagal kurį pradedamas privataus kaltinimo bylų procesas, skirtumai nuo reikalavimų kreipimuisi, pagal kurį pradedamas ikiteisminis tyrimas, yra pagrįsti, nes, kitaip nei kreipimasis, pagal kurį pradedamas ikiteisminis tyrimas, privataus kaltinimo tvarka teismui raštu paduodamo skundo (pareiškimo) paskirtis ir funkcija – ne tik pranešimas (kompetentingos institucijos, pareigūno informavimas) apie nusikalstamą veiką, bet ir asmens apkaltinimas: tokiu skundu (pareiškimu) asmeniui yra pareiškiamas kaltinimas, kad būtų nagrinėjamas teisme. Taigi tai, kad skundui (pareiškimui), pagal kurį pradedamas privataus kaltinimo bylų procesas, yra nustatyti didesni reikalavimai, negu kreipimuisi, pagal

³⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl privataus kaltinimo ir dėl asmens, kurio atžvilgiu atsisakyta kelti baudžiamąją bylą, teisės apskusti prokuroro nutarimą“. Valstybės žinios, 2006-01-19, Nr. 7-254.

kuri pradamas ikiteisminis tyrimas, savaime nereiškia, kad yra dirbtinai suvaržoma asmens konstitucinė teisė kreiptis į teismą ar yra nepagrįstai pasunkinamas jos įgyvendinimas, taip pat kad yra nukrypstama nuo konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo.

Kaip numatyta BPK 409 straipsnio „Perėjimas iš privataus kaltinimo į valstybinį kaltinimą“ 1 dalyje, jeigu šio Kodekso 407 straipsnyje nurodytos nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę ar jomis padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtų savo interesų, prokuroras, nesvarbu, ar yra nukentėjusiojo skundas arba jo teisėto atstovo pareiškimas, dėl šių veikų privalo pradėti baudžiamąjį procesą. Tokiu atveju ikiteisminį tyrimą prokuroras turi pradėti nepriklausomai, ar nukentėjusysis yra pateikęs skundą. Pažymėtina, kad 2003 m. birželio 19 d. BPK 409 straipsnio redakcijoje buvo numatyta, kad jeigu atitinkamos nusikalstamos veikos, dėl kurių baudžiamųjų bylų procesas turi vykti pagal privataus kaltinimo bylų proceso taisykles, turi visuomeninę reikšmę ar jomis padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtų savo interesų, baudžiamąjį procesą dėl šių veikų *turi teisę* pradėti ir prokuroras. LR Konstitucinis Teismas išaiškino³⁹, kad tokia nuostata negali būti aiškinama kaip leidžianti prokurorui savo nuožiūra spręsti, pradėti baudžiamąjį procesą dėl BPK 407 straipsnyje nurodytos nusikalstamos veikos, kai yra kuri nors iš BPK 409 straipsnio 1 dalyje nurodytų sąlygų (t. y. kai ta veika turi visuomeninę reikšmę ar kai ja padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtų savo interesų), ar baudžiamojo proceso nepradėti. Šią nuostatą aiškinant privataus kaltinimo bylų proceso santykių visuminio teisinio reglamentavimo naujajame BPK, baudžiamojo proceso principų ir tikslų, taip pat nuostatų, įtvirtinančių prokuroro konstitucinį statusą, kontekste konstatuotina, kad ji įtvirtina prokuroro, turinčio konstitucinę priedermę ginti *inter alia* asmens teises bei teisėtus interesus, nekvestionuojamą pareigą pradėti baudžiamąjį procesą visais atvejais, kai: 1) BPK 407 straipsnyje nurodyta nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę, – nesvarbu, yra ar nėra nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas; 2) BPK 407 straipsnyje nurodyta nusikalstama veika padaryta žala asmeniui, kuris apskritai negali (pats arba per teisėtą savo atstovą) išreikšti valios ginti savo teisėtus interesus ir (arba) negali (pats arba per teisėtą savo atstovą) atlikti tam tikrų veiksmų (imtis kitų priemonių), kuriais šiuos savo teisėtus interesus imtųsi ginti, – nesvarbu, yra ar nėra nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas; 3) BPK 407

³⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl privataus kaltinimo ir dėl asmens, kurio atžvilgiu atsisakyta kelti baudžiamąją bylą, teisės apskusti prokuroro nutarimą“. Valstybės žinios, 2006-01-19, Nr. 7-254.

straipsnyje nurodyta nusikalstama veika padaryta žala asmeniui, kuris gali (pats arba per teisėtą savo atstovą) išreikšti valią ginti savo teisėtus interesus ir yra (pats arba per teisėtą savo atstovą) ją išreiškęs (yra pats arba per teisėtą savo atstovą įstatymų nustatyta tvarka kreipęsis į kompetentingą instituciją ar pareigūną), tačiau veiksmų, kuriuos jis gali (pats arba per teisėtą savo atstovą) atlikti (kitų priemonių, kurių jis gali imtis) šiems savo teisėtiems interesams ginti, objektyviai negali pakakti, kad tie interesai būtų apginti. Toks reglamentavimas buvo pripažintas ydingu, ir 2007 m. birželio 28 d. buvo padaryti BPK pakeitimai, ir žodžiai “turi teisę” buvo pakeisti į “privalo”.

Nukentėjusiojo skundo neatitikimas BPK 412 str. 2 d. nustatytiems reikalavimams ir tokio skundo grąžinimas atvejais, kai skundo trūkumą jį padavęs asmuo pats pašalinti negali (nes jie gali būti pašalinti tik atlikus ikiteisminį tyrimą ar atskirus proceso veiksmus) suponuoja tai, kad yra viena iš BPK 409 straipsnio 1 dalyje nurodytų sąlygų, kurioms esant baudžiamąjį procesą dėl BPK 407 straipsnyje nurodytų nusikalstamų veikų turi pradėti prokuroras – padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtą savo interesų⁴⁰. Šiame kontekste svarbu paminėti ir tai, kad pagal 2003 m. birželio 19 d. BPK redakcijos 409 straipsnį, nukentėjusysis (jo atstovas), negalintis skunde (pareiškime) nurodyti asmens, įtariamo padarius nusikalstamą veiką, nurodytą BPK 407 straipsnyje, turėjo būti traktuojamas kaip asmuo, dėl svarbių priežasčių negalintis ginti teisėtą savo interesų, ir tokiam asmeniui (jo atstovui) padavus skundą (pareiškimą) prokurorui, šis turėjo pareigą pradėti baudžiamąjį procesą. 2004 m. papildžius 409 straipsnį 3 dalimi („ikiteisminis tyrimas dėl nusikalstamų veikų, numatytų šio Kodekso 407 straipsnyje, atliekamas bendra tvarka, jeigu nusikalstamos veikos padarymu įtariamas asmuo nėra žinomas.“), teisinis reguliavimas buvo sukonkretintas tuo aspektu, kad buvo *expressis verbis* nurodyta viena iš svarbių priežasčių, dėl kurių asmuo negali ginti teisėtą savo interesų.

Ikiteisminio tyrimo inicijavimas dėl šiaip jau privataus kaltinimo tvarka nagrinėjamos veikos turėtų priklausyti nukentėjusiajam ar jo atstovui. Pastarieji manydami, kad veika turi visuomeninės reikšmės, turėtų kreiptis į prokurorą, nurodydami jam aplinkybes, pagal kurias būtų galima spręsti, kad veika yra tokio pobūdžio. Prokuratūroje arba ikiteisminio tyrimo įstaigoje gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie BPK 407 straipsnyje numatytą nusikalstamą veiką, tokį skundą nagrinėjantis prokuroras arba ikiteisminio tyrimo pareigūnas

⁴⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl privataus kaltinimo ir dėl asmens, kurio atžvilgiu atsisakyta kelti baudžiamąją bylą, teisės apskusti prokuroro nutarimą“. Valstybės žinios, 2006-01-19, Nr. 7-254.

privalo įvertinti, ar skunde, pareiškime ar pranešime nurodyta nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę ir ar ja padaryta žalos asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtą savo interesų. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas, manydamas, jog ikiteisminio tyrimo įstaigoje gautame skunde, pareiškime ar pranešime nurodyta BPK 407 straipsnyje numatyta nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę arba ja buvo padaryta žalos asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtą savo interesų, tokį skundą, pareiškimą ar pranešimą persiunčia prokurorui, o prokuroras sprendžia, ar yra pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą prokuroro reikalavimu⁴¹. Prokuroras neprivalo gavęs tokį skundą pradėti ikiteisminį tyrimą. Jeigu jis nemano, kad veika turi visuomeninės reikšmės, gali nurodyti nukentėjusiajam ar jo atstovui, jog ikiteisminis tyrimas nebus atliekamas ir galima kreiptis dėl bylos nagrinėjimo privataus kaltinimo tvarka.

Jeigu BPK 409 straipsnio 1 dalyje nurodytos aplinkybės paaiškėja privataus kaltinimo bylos proceso metu, iki įrodymų tyrimo pradžios, prokuroras privalo pateikti teismui rašytinį pareiškimą, kad šioje byloje palaikys valstybinį kaltinimą. Šiuo atveju byla perduodama prokurorui, ir ikiteisminis bylos tyrimas ir bylos nagrinėjimas teisme vyksta bendra tvarka. Jeigu nagrinėjant privataus kaltinimo bylą teisme paaiškėja, kad kaltinamasis padarė nusikalstamą veiką, dėl kurios turi būti palaikomas valstybinis kaltinimas, privataus kaltinimo procesas nutraukiamas ir bylos medžiaga perduodama prokurorui. Tačiau pereinant iš privataus kaltinimo į valstybinį, nėra pradedamas naujas procesas, o pakeičiama tik jo forma, todėl pateikti naują skundą iš nukentėjusiojo negali būti reikalaujama. Tokia nuomonė yra ir teismų praktikoje: „Pažymėtina, kad teisinė skundo, paduoto inicijuojant privataus kaltinimo procesą, reikšmė pakeitus kaltinimą į valstybinį, išlieka - pereinant iš privataus kaltinimo į valstybinį ir medžiagą perduodant prokurorui, vada ikiteisminiam tyrimui atlikti yra nukentėjusiojo skundas ir teismo nutartis perduoti medžiagą prokurorui ikiteisminiam tyrimui atlikti. E. Š., skunde išreiškęs savo valią dėl neturtinės žalos jam atlyginimo, antrą kartą neturėjo to daryti“⁴².

BPK nenustatyta, kokia konkrečiai forma turi būti išreikštas prokuroro reikalavimas esant BPK 167 straipsnio 2 dalyje ar 409 straipsnio 1 dalyje nustatytai bent vienai aplinkybei pradėti ikiteisminį tyrimą. Remiantis BPK 30 straipsniu, „nutarimas yra

⁴¹ Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos. Patvirtinta LR Generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymu Nr. I-110.

⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. lapkričio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-801/2006.

nusikalstamą veiką tiriančio ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro motyvuotas dokumentas, išskyrus kaltinamąjį aktą“, ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 19 straipsnio 3 dalimi, nustatančia, kad „prokurorai Baudžiamojo proceso kodekso nustatytais atvejais gali nutarimu reikalauti pradėti baudžiamąjį procesą⁴³“ (šioje įstatymo nuostatoje žodis „gali“ keistinas į žodį „privalo“ – nes, kaip minėta anksčiau, ikiteisminio tyrimo pradėjimas šiais atvejais nėra prokuroro diskrecija – tokia teisė, kurią jie galėtų įgyvendinti savo nuožiūra, jeigu yra įstatymuose nustatytos sąlygos, prokurorai ne tik gali, bet ir privalo pradėti ikiteisminį tyrimą)“, paprastai tokiais atvejais prokuroras turėtų surašyti nutarimą, kuriame turi būti nurodyti išsamūs argumentai, pagrindžiantys BPK 167 straipsnio 2 dalyje ir 409 straipsnio 1 dalyje nustatytos bent vienos aplinkybės buvimą. Tačiau Generalinio prokuroro Rekomendacijose dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos yra nustatyta, kad prokuroro reikalavimas – tai prokuroro sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą dėl BPK 167 straipsnio 1 dalyje ir 407 straipsnyje nurodytų nusikalstamų veikų BPK 167 straipsnio 2 dalyje ir 409 straipsnio 1 dalyje nustatytais atvejais, išreiškiamas rezoliucija arba atskiru rašytiniu dokumentu (reikalavimu, kurio formos pavyzdys yra pateiktas šių rekomendacijų priede) ar nutarimu. Teismų praktikoje pripažįstama, kad prokuroro reikalavimas gali būti išreikštas dar kitokia forma, pavyzdžiui, pavedimu⁴⁴. Siūlytina BPK nustatyti vienintelę prokuroro sprendimo reikalauti pradėti ikiteisminį tyrimą formą, kurio esminis bruožas turi būti tai, kad jame būtų nurodyti argumentai, pagrindžiantys BPK 167 straipsnio 2 dalyje ar 409 straipsnio 1 dalyje nustatytos bent vienos aplinkybės buvimą. Tokia forma galėtų būti Generalinio prokuroro Rekomendacijų 1 priede pateikta prokuroro reikalavimo forma, kadangi ji geriausiai atspindi tokio sprendimo specifiką.

⁴³ Lietuvos Respublikos Prokuratūros įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 81-1514.

⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos 29 d. Baudžiamojo proceso kodekso normų, nustatančių aplinkybes, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas, taikymo teismų praktikoje apžvalga. Nr. AB-33-1.

3. Ikiteisminio tyrimo procesinės prielaidos

Visi ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindai turi vienodą procesinę reikšmę – kiekvienas jų yra būtinas ta prasme, kad be šių pagrindų ikiteisminis tyrimas negali būti pradedamas. Tačiau vien pagrindo ikiteisminiam tyrimui pradėti nepakanka, turi būti ir ikiteisminio tyrimo procesinės prielaidos – veiksniai, lemiantys ikiteisminio tyrimo pradėjimą. Teorijoje yra išskiriamos⁴⁵ dvi ikiteisminio tyrimo pradėjimo prielaidos:

- 1) Tikėtinos informacijos apie galimai padarytą nusikalstamą veiką buvimas;
- 2) Aplinkybių, dėl kurių procesas yra negalimas, nebuvimas.

Tai reiškia, kad ikiteisminis tyrimas turi būti pradedamas kiekvienu atveju, kai gaunama tikėtina informacija apie galimai padarytą nusikalstamą veiką ir nėra BPK 3 straipsnyje numatytų aplinkybių, kurioms esant ikiteisminis tyrimas, kaip ir visas baudžiamasis procesas, yra negalimas. Tikėtina informacija – tai skunde, pranešime, pareiškimе dėl nusikalstamos veikos pateikti, ar ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nustatyti duomenys, kurie rodo, kad tam tikrame įvykyje yra konkrečios nusikalstamos veikos požymių.

Aplinkybių, dėl kurių baudžiamasis procesas yra negalimas, sąrašas pateikiamas BPK 3 straipsnyje. Šio straipsnio 1 dalyje yra numatyta, kad baudžiamasis procesas negali būti pradedamas, o pradėtas turi būti nutrauktas:

- 1) jeigu nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių;
- 2) jeigu suėjo baudžiamosios atsakomybės senaties terminai;
- 3) jeigu nusikalstamą veiką padarė asmuo, pagal tarptautinės teisės normas turintis imunitetą nuo baudžiamosios jurisdikcijos, arba nėra kompetentingos institucijos leidimo patraukti baudžiamojon atsakomybėn asmenį, kai šis leidimas pagal įstatymus būtinas;
- 4) asmeniui, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu dar nebuvo tokio amžiaus, nuo kurio jis atsako pagal baudžiamuosius įstatymus;
- 5) jeigu nukentėjusysis susitaikė su asmeniu, kaltinamu šio Kodekso 407 straipsnyje nurodytos nusikalstamos veikos padarymu;
- 6) jeigu nėra nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo arba prokuroro reikalavimo pradėti procesą tais atvejais, kai procesas gali būti pradėtas tik pagal nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą arba prokuroro reikalavimą;

⁴⁵ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS Marcelis; KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 290.

- 7) mirusiajam, išskyrus tuos atvejus, kai byla reikalinga mirusiajam reabilituoti arba kitų asmenų bylai atnaujinti dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių;
- 8) asmeniui, kuriam įsiteisėjo teismo nuosprendis dėl to paties kaltinimo arba teismo nutartis ar prokuroro nutarimas nutraukti procesą tuo pačiu pagrindu;
- 9) jeigu egzistuoja Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso V skyriuje numatyta baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė.

BPK komentaro autorių nuomone, veikos, turinčios nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių nebuvimas reiškia, kad 1) visai nebuvo jokio įvykio, apie kurį kaip apie nusikalstamą veiką buvo pateikta informacija (pavyzdžiui, paaiškėja, kad žmogus, apie kurį buvo pranešta kaip apie nužudytą, yra gyvas); 2) kažkoks įvykis, pasireiškęs priešingu teisei elgesiu, yra buvęs, bet to įvykio negalima laikyti nusikalstama veika (pavyzdžiui, padaryta ne nusikalstama veika, o administracinis teisės pažeidimas, drausminis nusižengimas ir pan.); 3) buvo įvykis, atsitikęs be niekieno kaltės (pavyzdžiui, žala kokiam nors asmeniui atsirado ne dėl nusikalstamos veikos padarymo, o dėl audros, uragano ir pan.). Tačiau tokie atvejai, kai visai nebuvo įvykio, apie kurį kaip apie nusikalstamą veiką buvo pateikta informacija, turėtų būti laikomi kaip akivaizdžiai neteisingi duomenys, nes loginiu požiūriu tokioje situacijoje net nėra kam atitikti nusikalstamos veikos požymius, t.y. apskritai nėra jokio įvykio.

Kaip dažnai pasitaikanti klaida ikiteisminio tyrimo praktikoje yra įvardijama ta, kad nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą priimančias ikiteisminio tyrimo pareigūnas neteisingai kvalifikuoja padarytą veiką ir tuo pačiu priima klaidingą sprendimą. Pavyzdžiui, įsibraunant į patalpą, saugyklą, saugomą teritoriją pagrobiamas iki 1 MGL vertės svetimas turtas, t.y. padaroma vagystė esant kvalifikuojantiems požymiams, tačiau ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras netinkamai kvalifikuoja ją kaip administracinį teisės pažeidimą, o ne kaip nusikalstamą veiką ir atsisako pradėti ikiteisminį tyrimą motyvuodami tuo, kad padarytas administracinis teisės pažeidimas⁴⁶. Tačiau jei jau yra nustatoma, kad padaryta veika neatitinka tam tikros (skunde nurodytos) nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėties, tai vis tiek negali būti pakankamas pagrindas konstatuoti BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkte nurodytos aplinkybės buvimą. Veika turi neatitikti jokios baudžiamajame įstatyme numatytos nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėties. Todėl, atitinkamai procesiniame dokumente konstatuojant BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkte nurodytos

⁴⁶ BUČIŪNAS, Gediminas; GRUODYTĖ, Edita. *Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai: mokymo priemonė*. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 36.

aplinkybės buvimą, pagrindas negali būti formuluojamas tik kaip konkretaus nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo nepadarymas.

Remiantis BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punktu, baudžiamasis procesas negali būti pradamas, o pradėtas turi būti nutrauktas, jei suėjo baudžiamosios atsakomybės senaties terminai – tai reiškia, kad šiems terminams suėjus negali būti pradamas ikiteisminis tyrimas. Tokie terminai, jų skaičiavimo taisyklės, senaties eigos sustojimo ir nutrūkimo pagrindai nustatyti ne baudžiamojo proceso įstatyme, o BK 95 straipsnyje. Termino trukmė priklauso nuo nusikalstamos veikos rūšies arba nusikaltimo sunkumo. Senaties terminai yra nuo trejų metų baudžiamojo nusižengimo padarymo atveju, iki trisdešimties metų, kai kitam žmogui tyčia buvo atimta gyvybė, o genocidui ir BK 95 straipsnio 8 dalyje išvardytiems karo nusikaltimams senaties terminai netaikomi, t.y. dėl šių nusikaltimų ikiteisminis tyrimas gali būti pradėtas ir apkaltinamasis nuosprendis gali būti priimamas neatsižvelgiant į tai, kiek laiko praėjo nuo nusikaltimo padarymo. Teismų praktikoje formuojama nuostata, kad, nutraukiant baudžiamąjį procesą (jo nepradedant), remiantis BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punktu, aplinkybės, turinčios reikšmės senaties trukmės nustatymui (senaties instituto taikymui), neturi kelti abejonių. Atsižvelgiant į tai, kad senaties terminas pradamas skaičiuoti nuo nusikalstamos veikos padarymo, jo trukmė priklauso nuo nusikalstamos veikos rūšies, sunkumo, baudžiamajame įstatyme numatytos sankcijos, nutraukiant baudžiamąjį procesą (jo nepradedant) turi būti aiškus nusikalstamos veikos kvalifikavimas, jos padarymo laikas: „nepradėjus ar nebaigus bylos nagrinėti iš esmės galutinis teismo sprendimas, kuriuo byla nutraukiama, gali būti priimamas tik tada, kai pagal bylos medžiagą senaties trukmės nustatymui svarbios aplinkybės (Baudžiamojo kodekso specialiosios dalies straipsnyje numatyti nusikalstamos veikos požymiai, jos baigtumo momentas) yra pakankamai akivaizdžios⁴⁷“. Vadinasi, sprendžiant, ar gali būti pradėtas ikiteisminis tyrimas, turi būti žinomas nusikalstamos veikos padarymo laikas – jei skundas, pareiškimas ar pranešimas paduodamas ne iš karto po nusikalstamos veikos padarymo, turi būti imtasi priemonių šios veikos padarymo laikui patikslinti.

Pažymėtina, kad pagal BK 95 straipsnį, suėjus senaties terminui, asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, „negali būti priimamas apkaltinamasis nuosprendis“. Tuo tarpu pagal BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punktą, suėjus baudžiamosios atsakomybės senaties terminui, „baudžiamasis procesas negali būti pradamas, o pradėtas turi būti nutrauktas“.

⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Plenarinės sesijos 2008 m. sausio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-100/2008.

Taigi baudžiamojo proceso įstatymo formuluotė senaties terminą sieja su draudimu pradėti baudžiamąjį procesą ir reikalavimu jį nutraukti suėjus senaties terminui, o baudžiamasis įstatymas – su draudimu priimti apkaltinamąjį nuosprendį. Teismų praktikoje toks nevienodas teisinis reguliavimas, viena vertus, nelaikomas prieštaringu nurodant, kad BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punkte numatytas reikalavimas nutraukti pradėtą procesą yra siejamas tik su draudimu priimti apkaltinamąjį nuosprendį. Kita vertus, pažymima, kad tais atvejais, kai yra aišku, jog BK 95 straipsnio 1 dalyje nustatyti terminai yra suėję ir asmeniui nebus galima pritaikyti baudžiamajame įstatyme numatytos sankcijos, baudžiamasis procesas negali būti pradedamas, o pradėtas turi būti besąlygiškai nutraukiamas nepriklausomai nuo priežasčių, dėl kurių senaties terminas buvo praleistas. Tokia situacija (teisinis reguliavimas) teismų praktikoje kelia nemažai problemų. Teismams ne visada aišku, kaip elgtis suėjus senaties terminui: ar visais atvejais bylą nutraukti, nustačius senaties termino suėjimą, ar vis dėlto tam tikrais atvejais bylos nagrinėjimą baigti; ar gali būti konstatuojamos kaltinime nurodytos veikos faktinės aplinkybės, jų atitiktis baudžiamajame įstatyme numatytos nusikalstamos veikos sudėties požymiams ir kt.⁴⁸ Ta pati problema gali pasitaikyti ir ikiteisminio tyrimo praktikoje – prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui manant, kad BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punkte numatytas reikalavimas nutraukti pradėtą procesą yra siejamas tik su draudimu priimti apkaltinamąjį nuosprendį, ikiteisminis tyrimas, jų manymu, gali būti pradėtas. Teismų praktikoje pažymima, kad nutraukiant baudžiamąjį procesą suėjus senaties terminui, asmens, kuriam baudžiamasis procesas nutraukiamas, kaltumo klausimas nesprenžiamas. „Teisėjų kolegija konstatuoja, kad, nutraukiant baudžiamąjį procesą suėjus baudžiamosios atsakomybės senaties terminui, kaltinamojo kaltės klausimas nesprenžiamas, nes apkaltinamojo nuosprendžio jau nebegalima priimti, todėl nėra prasmės to daryti. Taigi pirmosios instancijos teismas tinkamai pasielgė nespręsdamas kaltinamojo V. R. kaltės klausimo po to, kai nustatė, kad suėjo baudžiamosios atsakomybės senaties terminas dėl pareikštų kaltinimų pagal BK 281 straipsnio 5 dalį ir 144 straipsnį, ir baudžiamąjį procesą nutraukė. Tokie teismų sprendimai teisėti ir pagrįsti⁴⁹“. Taip pat nutraukiant bylą, suėjus senaties terminui, kaltinamasis nepripažįstamas kaltu. Vadinasi, ikiteisminis tyrimas, suėjus BK 95 straipsnio 1 dalyje nustatytiems terminams, jokiais atvejais negali būti pradedamas.

⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos 29 d. Baudžiamojo proceso kodekso normų, nustatančių aplinkybes, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas, taikymo teismų praktikoje apžvalga. Nr. AB-33-1.

⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. vasario 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-93/2007.

Ikiteisminis tyrimas negali būti pradamas, jei manoma, kad nusikalstamą veiką padarė asmuo, pagal tarptautinės teisės normas turintis imunitetą nuo baudžiamosios jurisdikcijos. Tokį imunitetą turi diplomatai, tarptautinė sutartis tokį imunitetą gali suteikti ir kitiems užsienio piliečiams. Asmenimis, kurie baudžiamojon atsakomybėn gali būti traukiami tik kompetetingos institucijos leidimu, yra Lietuvos Respublikos Seimo nariai, Ministras Pirmininkas ir ministrai, įvairių teismų rūšių ir pakopų teisėjai. Išvardinti pareigūnai turi nacionalinį imunitetą nuo baudžiamosios atsakomybės. Nacionalinis imunitetas nėra absoliutus – jis gali būti panaikinamas duodant leidimą patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn. Lietuvos Respublikos Seimo nariai, Ministras Pirmininkas ir ministrai bei teisėjai baudžiamojon atsakomybėn gali būti traukiami Lietuvos Respublikos Seimo sutikimu. Tarp Seimo sesijų leidimą, išskyrus dėl Seimo nario patraukimo baudžiamojon atsakomybėn, gali duoti Respublikos Prezidentas. Problema yra tame, kad įstatymai aiškiai nenustato laiko momento ar proceso etapo, kada toks leidimas turi būti gautas. Tad kyla klausimas, kada gali būti pradamas ikiteisminis tyrimas – tik gavus tokį leidimą, ar anksčiau? BPK 3 str. 1 d. 3 p. numato, kad baudžiamasis procesas negali būti pradamas, o pradėtas turi būti nutrauktas, jeigu nėra kompetetingos institucijos leidimo patraukti baudžiamojon atsakomybėn asmenį, kai šis leidimas pagal įstatymus būtinas. Matyti, kad šioje normoje terminas “patraukimas baudžiamojon atsakomybėn” yra tapatinamas su baudžiamojo proceso pradžia. Tačiau, kaip yra konstatavęs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, “patraukimas baudžiamojon atsakomybėn” yra baudžiamasis teisinis, o ne procesinis terminas, ir nevalia jo tapatinti bei sieti su tarpinėmis baudžiamojo proceso įstatymuose nustatytomis baudžiamosios bylos tyrimo stadijomis⁵⁰. Be to, BK 2 straipsnio, numatančio pagrindines baudžiamosios atsakomybės nuostatas, 3 dalyje nustatyta, kad asmuo atsako pagal baudžiamąjį įstatymą tik tuo atveju, jeigu jis yra kaltas padaręs nusikalstamą veiką ir tik jeigu veikos padarymo metu iš jo galima buvo reikalauti įstatymus atitinkančio elgesio. Vadinas, baudžiamoji atsakomybė siejama su asmens pripažinimu kaltu ir apkaltinamojo nuosprendžio priėmimu. Tuo tarpu baudžiamasis procesas ne visuomet pradamas prieš konkretų asmenį, o dėl to, kad paaiškėja nusikalstamos veikos požymiai. Iš to, kas išdėstyta, darytina išvada, kad tuo atveju, kai baudžiamojon atsakomybėn turi būti traukiamas asmuo, kuris tokion atsakomybėn gali būti traukiamas tik kompetetingos institucijos leidimu, ikiteisminis tyrimas gali būti pradamas ir nesant tokio leidimo. „Toks leidimas vėliausiai

⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Plenarinės sesijos 1999 m. lapkričio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-280/1999.

turi būti gautas iki pranešimo apie įtarimą tokiam asmeniui įteikimo, o iki leidimo gavimo nacionalinį imunitetą turinčio asmens atžvilgiu negali būti taikomos griežčiausios prievartos priemonės⁵¹. Ikiteisminio tyrimo metu tokio leidimo negavus, ikiteisminis tyrimas turi būti nutraukiamas. Taip pat pažymėtina, kad kyla klausimas dėl tokio reglamentavimo, numatyto BPK 3 str. 1 d. 3 punkte, atitikimo Konstitucijos 62 straipsniui, kuris nustato, kad Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, suimamas, negali būti kitaip suvaržoma jo laisvė⁵². Atsižvelgiant į tai, siūlytina keisti BPK 3 str. 1 d. 3 p. nuostatą „jeigu nusikalstamą veiką padarė asmuo, pagal tarptautinės teisės normas turintis imunitetą nuo baudžiamosios jurisdikcijos, arba nėra kompetentingos institucijos leidimo patraukti baudžiamojon atsakomybėn asmenį, kai šis leidimas pagal įstatymus būtinas“ į nuostatą „jeigu nusikalstamą veiką padarė asmuo, pagal tarptautinės teisės normas turintis imunitetą nuo baudžiamosios jurisdikcijos. Jei pagal įstatymus yra būtinas kompetentingos institucijos leidimas asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, baudžiamasis procesas gali būti pradėtas, tačiau ikiteisminio tyrimo metu tokio leidimo negavus, turi būti nutrauktas.“ Tuo tarpu Respublikos Prezidentas tol negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, kol eina šias pareigas. Už nusikalstamas veikas Respublikos Prezidentas atsakomybėn gali būti traukiamas tik prieš tai jį pašalinus iš pareigų apkaltos proceso tvarka. Rinkimų laikotarpiu neliečiamybės teise tam tikra apimtimi naudojasi ir kandidatai į Respublikos Prezidentus, Seimo bei savivaldybių narius – jie negali būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn be Vyriausiosios rinkimų komisijos leidimo.

Ikiteisminis tyrimas negali būti pradėdamas, jei veiką padaro asmuo, kuris veikos padarymo metu dar nebuvo tokio amžiaus, nuo kurio jis atsako pagal baudžiamuosius įstatymus. BK 13 straipsnio 1 dalyje nustatyta amžiaus riba, nuo kurios asmuo gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, yra 16 metų. Už BK 13 straipsnio 2 dalyje išvardytų nusikalstamų veikų padarymą baudžiamąja tvarka asmenys atsako nuo 14 metų amžiaus. Baudžiamoji atsakomybė nuo 14 metų amžiaus BK 13 straipsnio 2 dalyje yra numatyta už nužudymą (BK 129 str.), sunkų sveikatos sutrikdymą (BK 35 str.), išžaginimą (BK 149 str.), seksualinį prievartavimą (BK 150 str.), vagystę (BK 178 str.), plėšimą (BK 180 str.), turto prievartavimą (BK 181 str.), turto sunaikinimą ar sugadinimą (BK 187 str. 2 dalis), šaunamojo ginklo, šaudmenų, sprogmenų ar sprogstamųjų medžiagų pagrobimą (BK 254

⁵¹ GODA, Gintaras, *et al.* *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaras*. I-IV dalys (1-220straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.

⁵² Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992. Nr. 33–1014.

str.), narkotinių ar psichotropinių medžiagų vagystę, prievartavimą arba kitoki neteisėtą užvaldymą (BK 263 str.), transporto priemonių ar kelių juose esančių įrenginių sugadinimą (BK 280 str. 2 dalis).

BK 3 straipsnio 1 dalies 5 punkte numatyta aplinkybė (jeigu nukentėjusysis susitaikė su asmeniu, kaltinamu privataus kaltinimo proceso nusikalstamos veikos padarymu) nagrinėjamu klausimu nėra aktuali, nes ji reikšminga privataus kaltinimo procesui, kuriame ikiteisminis tyrimas neatliekamas.

Pagal BPK 3 straipsnio 1 dalies 6 punktą baudžiamasis procesas negali būti pradėdamas, o pradėtas turi būti nutrauktas, jeigu nėra nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo arba prokuroro reikalavimo pradėti procesą tais atvejais, kai procesas gali būti pradėtas tik pagal nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą arba prokuroro reikalavimą. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo ypatumai tokių nusikalstamų veikų padarymo atveju buvo aptarti prieš tai buvusioje darbo dalyje. Čia verta paminėti, kad teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai tik bylos nagrinėjimo teisme metu paaiškėja, kad ikiteisminis tyrimas dėl BPK 167 straipsnio 1 dalyje nurodytos nusikalstamos veikos buvo pradėtas ir daromas nesant nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo. Teismų praktika vertinant tokius atvejus nėra vienoda. Vienais atvejais tai yra laikoma aplinkybe, darančia baudžiamąjį procesą negalimu: „Iš šios bylos duomenų matyti, kad 2005 m. rugsėjo 21 d. pradėtas ikiteisminis tyrimas pagal R. M. pareiškimą dėl T. M. sukčiavimo priimant ją į darbą ir nelegaliai sudarant sutartis su klientais. 2005 m. spalio 4 d. A. K. buvo apklaustas kaip liudytojas, o vėliau pripažintas nukentėjusiuoju ir civiliniu ieškovu, A. C. apklausta kaip liudytoja 2005 m. spalio 20 d. ir po to pripažinta nukentėjusiaja ir civiline ieškove. Nė viename iš šių dokumentų nebuvo išreikšta, kad A. K. ar A. C. norėtų, jog T. M. būtų pradėtas baudžiamasis persekiojimas. Juose tik prašoma priteisti atitinkamas sumas iš T. M., kuris neįvykdė sutarties ir nepadarė žadėtos paslaugos – neatvežė ir nesumontavo plastikinių langų. Dėl to nepagrįstas kasacinio skundo argumentas, kad nukentėjusiųjų apklausos protokolai, jų pripažinimas nukentėjusiais ir civiliniais ieškovais bei jų prašymai priteisti atitinkamas sumas turi būti laikomi skundais ir yra jų valios išreiškimas pradėti baudžiamąjį persekiojimą. Šiuo atveju tyrimą atliekantis ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas turėjo kreiptis į nukentėjusiuosius, pasiūlydamas jiems pateikti reikiamą skundą ar pareiškimą, ir

apie susidariusią padėtį informuoti prokurorą⁵³. Kitais atvejais teismai laikosi nuosaikesnės pozicijos ir taiko papildomus kriterijus: atsižvelgia į ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro padarytas klaidas nesiimant priemonių informuoti nukentėjusiojo (jo teisėto atstovo) apie skundo (pareiškimo) būtinybę ir nenutraukiant baudžiamojo proceso, taip pat į nukentėjusiojo teisėtus interesus, pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje, kurioje priimta kasacinio teismo kolegijos nutartis, Kauno miesto apylinkės teismo nuosprendžiu Ž. S. pripažinta kalta ir nuteista pagal BK 178 straipsnio 1 dalį. Kauno apygardos teismas, išnagrinėjęs bylą apeliacine tvarka, panaikino pirmosios instancijos teismo nuosprendį ir bylą nutraukė vadovaudamasis BPK 3 straipsnio 1 dalies 6 punktu. Apeliacinės instancijos teismas nurodė, kad BK 178 str. 5 dalyje numatyta, kad už šio straipsnio 1 dalyje numatytą veiką asmuo atsako tik tai tuo atveju, kai yra nukentėjusiojo asmens skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas, ar prokuroro reikalavimas. Apeliacinės instancijos teismo nuomone, byloje nėra nukentėjusiojo skundo, todėl pagal BPK 167 str. nuostatą ikiteisminis tyrimas negalėjo būti pradėtas. Kasaciniame skunde prokuroras nurodė, kad baudžiamojoje byloje R. P. protokolas – pareiškimas dėl iš jo namų įvykdytos vagystės ir įtarimo, jog vagystę įvykdė mergina, vardu Ž. Taigi nukentėjusysis R. P., kreipdamasis į policijos pareigūnus dėl vagystės, išreiškė savo valią, jo pareiškimas laikytinas skundu. Todėl apeliacinės instancijos teismo kolegija, teigdama, kad nėra nukentėjusiojo skundo, netinkamai taikė baudžiamąjį įstatymą. LAT konstatavo, kad „apeliacinės instancijos teismas pavartojo gramatinį įstatymo aiškinimą siaurąja prasme ir nukentėjusiojo pranešimą apie nusikalstamos veikos įvykį policijai, kuris buvo įformintas protokolu – pareiškimu, nepripažino nukentėjusiojo skundu, pagal kurį pradėdamas ikiteisminis tyrimas dėl nusikalstamų veikų, išvardytų BPK 167 straipsnio 1 dalyje. Tuo tarpu iš baudžiamosios bylos matyti, kad nukentėjusysis R. P. kreipėsi į policijos komisariatą dėl vagystės iš jo buto. Vadovaujantis BPK 166 straipsniu toks pranešimas buvo įformintas protokolu – pareiškimu, kurio pagrindu buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas. Tai neprieštaruoja įstatymo prasmei, nes BPK nėra nustatyta nei nukentėjusiojo skundo, nei jo teisėto atstovo pareiškimo forma ir turinys. Tai reikia laikyti išreikštu noru imtis iniciatyvos pradėti baudžiamąjį procesą dėl padarytos nusikalstamos veikos. Nukentėjusysis R. P. tokią

⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-409/2007.

iniciatyvą parodė, ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas ir ne jo kompetencija spręsti, kaip turi būti pavadintas ir įformintas pareiškimas noras siūlyti pradėti baudžiamąjį procesą⁵⁴.

Nesant nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo (jeigu pagal įstatymą toks skundas ar pareiškimas yra būtina sąlyga baudžiamajam procesui pradėti (BPK 167 str.)) ir kai nusikalstama veika neturi visuomeninės reikšmės ir ja nepadaryta žalos asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtą savo interesą, prokuroras neturi įgaliojimų pradėti baudžiamąjį procesą. Atkreiptinas dėmesys ir į BPK 167 straipsnio 3 dalyje įtvirtintą nuostatą „jeigu ikiteisminio tyrimo metu nustatyta, kad įtariamojo veikoje yra ir tokios nusikalstamos veikos, dėl kurios tyrimas daromas tik pagal nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą, ar prokuroro reikalavimą, požymių, tai ikiteisminis tyrimas dėl tos veikos daromas tik gavus atitinkamą skundą, pareiškimą ar reikalavimą“. Paaiškėjus šiai aplinkybei, turi būti imamas priemonių siekiant išsiaiškinti, ar skundas, pareiškimas, pranešimas ar prokuroro reikalavimas bus pateikti. Jeigu ikiteisminį tyrimą atlieka ikiteisminio tyrimo pareigūnas, tai nustatęs tokią aplinkybę jis nedelsiant turi raštu informuoti nukentėjusįjį, jo atstovą, ar prokurorą, jei prokuroras – raštu turi informuoti nukentėjusįjį, jo teisėtą atstovą, išaiškindamas jų teisę pateikti skundą, pareiškimą, reikalavimą⁵⁵. Jei negaunamas skundas, pareiškimas, ar prokuroro reikalavimas, laikoma, kad yra aplinkybė, dėl kurios baudžiamasis procesas dėl nusikalstamos veikos, numatytos 167 straipsnio 1 dalyje, negali būti pradėtas.

Mirus asmeniui, kuris, kaip manoma, galėjo padaryti nusikalstamą veiką, ikiteisminis tyrimas negali būti pradėdamas. Tačiau dažniausiai ikiteisminis tyrimas pradėdamas dar nežinant, kas galėjo padaryti nusikalstamą veiką, todėl ši aplinkybė yra aktualesnė ne sprendžiant apie ikiteisminio tyrimo pradėjimą, o apie jo nutraukimą. BPK 3 straipsnio 1 dalies 7 punkto nuostatos apie reabilitavimą ir bylos atnaujinimą aktualios tik tuo atveju, kai ikiteisminis tyrimas jau yra atliktas ir byla buvusi nagrinėta teisme. Kalbant apie ikiteisminio tyrimo pradėjimo prielaidas, šios nuostatos apie reabilitavimą nėra reikšmingos.

BPK 3 straipsnio 1 dalies 8 punkte įtvirtinta nuostata teismų praktikoje laikoma *non bis in idem* principo sudedamąja dalimi, jo procesine išraiška. Ja įgyvendinamas draudimas tą patį asmenį už tą pačią nusikalstamą veiką du kartus traukti baudžiamajon atsakomybėn. Jei

⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2004 m. balandžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-254/2004.

⁵⁵ BUČIŪNAS, Gediminas; GRUODYTĖ, Edita. *Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai*: mokymo priemonė. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 25.

jau yra įsiteisėjęs teismo nuosprendis dėl to paties kaltinimo arba teismo nutartis ar prokuroro nutarimas nutraukti procesą tuo pačiu pagrindu, ikiteisminis tyrimas negali būti pradedamas. Įsiteisėjusiu nuosprendžiu pagal šį punktą yra bet kurios rūšies pirmosios ar apeliacinės instancijos teismo priimtas nuosprendis. Prokuroro nutarimas dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo gali būti priimtas bet kuriuo iš BPK 212 straipsnyje numatytų pagrindų. *Non bis in idem* principas įtvirtintas ne tik nacionaliniu lygmeniu – BPK, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalyje (niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą), BK 2 straipsnio 6 dalyje (niekas negali būti baudžiamas už tą pačią nusikalstamą veiką antrą kartą), bet ir tarptautiniu bei Europos Sąjungos lygmeniu. Atkreiptinas dėmesys, kad BPK 3 straipsnio 1 dalies 8 punkte vartojama terminija nevisiškai atitinka minėtų Konstitucijos ir Baudžiamojo kodekso nuostatų terminiją. Šiuose teisės aktuose vartojama sąvoka nusikaltimas (nusikalstama veika), tuo tarpu baudžiamojo proceso įstatyme – kaltinimas. Vis dėlto teismų praktikoje šios sąvokos yra tapatinamos ir sąvoka kaltinimas BPK 3 straipsnio 1 dalies 8 punkto prasme suprantama kaip nusikalstama veika⁵⁶.

BK V skyriuje numatytos baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės, kurioms egzistuojant ikiteisminis tyrimas negali būti pradedamas. BK V skyrius numato tokias aplinkybes: būtinoji gintis (BK 28 str.), asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas (BK 29 str.), profesinių pareigų vykdymas (BK 30 str.), būtinasis reikalingumas (BK 31 str.), teisėsaugos institucijos užduoties vykdymas (BK 32 str.), įsakymo vykdymas (BK 33 str.), pateisinama profesinė ar ūkinė rizika (BK 34 str.) ir mokslinis eksperimentas (BK 35 str.).

⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos 29 d. Baudžiamojo proceso kodekso normų, nustatančių aplinkybes, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas, taikymo teismų praktikoje apžvalga. Nr. AB-33-1.

4. Atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą

Gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką galimi keli sprendimo variantai: pradėti ikiteisminį tyrimą, imtis veiksmų patikslinti skudą, pareiškimą ar pranešimą, arba atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą. BPK 168 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, gavęs skundą, pareiškimą ar pranešimą, o reikiamais atvejais – ir jų patikslinimą, atsisako pradėti ikiteisminį tyrimą tik tuo atveju, kai nurodyti duomenys apie nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai neteisingi ar yra aiškios šio Kodekso 3 straipsnio 1 dalyje nurodytos aplinkybės.

4.1. Atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindai ir tvarka

BPK 168 straipsnyje yra nustatyti du alternatyvūs (junginys „ar“) pagrindai, kuriems esant ikiteisminis tyrimas negali būti pradėtas. Tačiau šių pagrindų turinys kai kurių autorių taip ir nėra atskleistas, nors ir mėginta tai padaryti, pavyzdžiui, Baudžiamojo proceso vadovelyje yra teigiama, kad „atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą galima tik tuo atveju, kai iš gauto skundo, pareiškimo ar pranešimo turinio yra aiškiai matoma, kad „jokia nusikalstama veika nebuvo padaryta. Čia galimos labai įvairios situacijos. Pavyzdžiui, skunde, pareiškime ar pranešime nusikalstama veika vadinami veiksmai ar neveikimas, už kuriuos nenumatyta baudžiamoji atsakomybė, arba kai neatlikus jokių tyrimo veiksmų gali būti konstatuota, kad egzistuoja BPK 3 straipsnyje numatyta aplinkybė, dėl kurios baudžiamasis procesas yra negalimas, arba nurodoma informacija, kuri akivaizdžiai neatitinka tikrovės⁵⁷“. Visų pirma atrodo, kad autorius aiškina patį BPK 3 str. 1 d. 1 punktą (jeigu nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių – juk tai ir reiškia, kad jokia nusikalstama veika nebuvo padaryta), negana to, ši aplinkybė tarsi paaiškinama ja pačia – „arba kai neatlikus jokių tyrimo veiksmų gali būti konstatuota, kad egzistuoja BPK 3 straipsnyje numatyta aplinkybė, dėl kurios baudžiamasis procesas yra negalimas“. Kitur yra bandoma pateikti vieno iš šių pagrindų – akivaizdžiai neteisingų duomenų sampratą, duomenis klaidingai įvardijant kaip faktus: „Ikiteisminio tyrimo ir teismo praktikoje akivaizdžiai neteisingais faktais laikomi tokie faktai, kai iš pateikto skundo, pareiškimo, pranešimo turinio aiškiai matyti, kad jokia

⁵⁷ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS Marcelis; KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 309.

nusikalstama veika nebuvo padaryta, o pateikti faktai akivaizdžiai neatitinka tikrovės, pavyzdžiui, skunde nurodomas antgamtinių jėgų poveikis arba yra BPK 3 straipsnio 1 d. 1-9 p. numatytos aplinkybės, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas⁵⁸. Tačiau čia autorius šį pagrindą aiškina kitu (net pasikartodamas) – BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto aplinkybe: „matyti, kad jokia nusikalstama veika nebuvo padaryta“; „arba yra BPK 3 straipsnio 1 d. 1-9 p. numatytos aplinkybės, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas“. Antgamtinių jėgų poveikis nėra faktas, akivaizdžiai neatitinkantis tikrovės – tai vėlgi laikoma aplinkybe, kai nėra padaryta jokia nusikalstama veika. Taigi, tokie skirtingų autorių pateikiami sunkiai suprantami atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindų išaiškinimai persipina vienas per kitą. Taip yra todėl, kad BPK nėra išaiškintos akivaizdžiai neteisingų duomenų sąvokos. Tuo tarpu terminas „faktas“ reiškia tikrą, nepramanytą įvykį, reiškinį, dalyką⁵⁹. Todėl „faktai“ ir „duomenys“ yra du skirtingi dalykai, nes faktas visada reiškia tiesą, tikrovę, o pateikti duomenys gali būti ir neteisingi, netikri. Todėl Generalinio prokuroro rekomendacijose dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos nuostata, kad duomenys apie nusikalstamą veiką vertinami kaip akivaizdžiai neteisingi, kai pareiškėjo skunde, pranešime ar pareiškime nurodytų faktų patikimumui nustatyti nereikia atlikti ikiteisminio tyrimo dėl jų akivaizdaus netikrumo, yra nelogiškas ir taisytinas. Žodis „akivaizdus“ aiškinamas kaip labai aiškus, matomas, regimas, „neteisingas“ – tai klaidingas, netikras (klaidinga nuomonė, klaidingi spėjimai)⁶⁰. Neteisingi duomenys gali būti pateikiami ne tik dėl klaidos, bet ir meluojant. Taigi, galima būtų pateikti akivaizdžiai neteisingų duomenų sąvoką: tai tam tikri duomenys, jų pateikusio asmens klaidingai suvokti kaip faktai, arba melagingai asmenų pateikti kaip faktai. Tokie duomenys akivaizdžiai neatitinka tikrovės, ir nesvarbu, ar tai žinoma ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui skundo, pareiškimo, pranešimo pateikimo momentu, ar tai nustatoma gautą informaciją nedelsiant patikrinus. Taigi duomenys apie nusikalstamą veiką vertinami kaip akivaizdžiai neteisingi, kai pareiškėjo skunde, pranešime ar pareiškime nurodytų duomenų patikimumui nustatyti nereikia atlikti ikiteisminio tyrimo dėl jų akivaizdaus netikrumo. Šios sąvokos įtvirtinimas turi praktinę

⁵⁸ BUČIŪNAS, Gediminas; GRUODYTĖ, Edita. *Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai*: mokymo priemonė. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 33.

⁵⁹ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. IV leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 154.

⁶⁰ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. IV leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 7, 309.

reikšmę motyvuojant sprendimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, todėl akivaizdžiai neteisingų duomenų sąvoka turėtų būti pateikta BPK.

Taigi, duomenys apie nusikalstamą veiką yra pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą, jeigu iš skundo, pareiškimo ar pranešimo matyti, kad šie duomenys realūs, arba jeigu prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas nustato, kad tokie duomenys gali būti tikri. Šiuo atveju pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą bus ir tuomet, kai pagal gautus duomenis dar negalima teigti, kad buvo padaryta nusikalstama veika, bet akivaizdu, kad duomenys apie galimai padarytą nusikalstamą veiką yra tikri.

Apie antrąjį pagrindą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą – esant BPK 3 straipsnio 1 dalyje numatytais aplinkybėmis, buvo rašyta ankstesniame skyriuje.

Atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą gali tiek prokuroras, tiek ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas, tačiau ikiteisminio tyrimo pareigūnas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą gali tik ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovo arba jo įgalioto asmens sutikimu. Atsisakant pradėti ikiteisminį tyrimą turi būti surašomas motyvuotas nutarimas – vadinasi, jame turi būti nurodyta, kodėl ikiteisminį tyrimą pradėti yra atsisakoma – arba nurodyta viena ar kelios iš BPK 3 straipsnyje nurodytų aplinkybių, dėl kurių procesas yra negalimas ir paaiškinta, kuo remiantis daroma išvada apie procesą negalimu darančios aplinkybės egzistavimą, arba kitas iš atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindų – pateikti akivaizdžiai neteisingi duomenys. Nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą nuorašas siunčiamas skundą, pareiškimą ar pranešimą padavusiam asmeniui. Jei pradėti ikiteisminį tyrimą atsisako ikiteisminio tyrimo pareigūnas, nutarimo nuorašas turi būti siunčiamas ne tik skundą, pareiškimą ar pranešimą padavusiam asmeniui, bet ir prokurorui. Prokurorui nutarimo nuorašas turi būti išsiųstas per dvidešimt keturias valandas. Prokuroras privalo patikrinti, ar pradėti ikiteisminį tyrimą yra atsisakyta pagrįstai. Nustatęs, kad toks nutarimas yra nepagrįstas, prokuroras gali jį panaikinti ir nuspręsti pradėti ikiteisminį tyrimą.

Anksčiau galiojusio BPK 131 straipsnio 4 dalyje (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) buvo nustatyta: „Prokuroro, tardytojo, kvotos organo nutarimą atsisakyti iškelti baudžiamąją bylą pareiškėjas gali apskųsti atitinkamai reikiamam prokurorui arba teismui, o teisėjo arba teismo nutartį – aukštesniajam teismui. Jei prokuroras, išnagrinėjęs skundą, nepanaikina nutarimo atsisakyti iškelti baudžiamąją bylą, toks prokuroro nutarimas gali būti apskūstas apylinkės teismui. Apylinkės teismo nutartis dėl prokuroro nutarimo ir aukštesniojo teismo nutartis yra galutinės ir neskundžiamos.“ Dėl šios normos buvo kreiptasi į Konstitucinį

Teismą – abejota nuostatos atitiktimi Konstitucijos 30 straipsnio 1 daliai, kurioje nustatyta, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Pareiškėjo manymu, BPK 131 straipsnio 4 dalyje nebuvo nustatytas tam tikras teisinis reguliavimas, kuris, pareiškėjo teigimu, joje turėjo būti nustatytas – nebuvo *expressis verbis* numatyta asmens, kurio atžvilgiu atsisakyta kelti baudžiamąją bylą, teisė apskusti tokį prokuroro nutarimą teismui. Taigi buvo ginčijama ne anksčiau galiojusio BPK 131 straipsnio 4 dalyje *expressis verbis* nustatytas teisinis reguliavimas, o šioje dalyje buvusi legislatyvinė omisija – tai, kas nurodytoje dalyje nebuvo nustatyta, nors, pareiškėjo manymu, pagal Konstituciją įstatymų leidėjo turėjo būti nustatyta, t. y. prašyme ginčijama tokia teisinio reguliavimo spraga, kurią, pareiškėjo nuomone, Konstitucija draudžia. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad anksčiau galiojusiame BPK numatytas nutarimas (nutartis) atsisakyti iškelti baudžiamąją bylą – tai tam tikras teisinis faktas, kurio pagrindu galėjo atsirasti, pasikeisti ir (arba) pasibaigti įvairūs teisiniai santykiai. Anksčiau galiojusio BPK 131 straipsnio 4 dalis buvo skirta reguliuoti santykiams, susijusiems su galimybe asmeniui, pateikusiam informaciją apie nusikaltimą, skusti atitinkamos valstybės institucijos (pareigūno) nutarimą (nutartį) atsisakyti iškelti baudžiamąją bylą, ir nebuvo skirta kitiems minėto teisinio fakto pagrindu galėjusiems atsirasti, pasikeisti ir (arba) pasibaigti santykiams reguliuoti. Todėl ginčijamoje anksčiau galiojusio BPK 131 straipsnio 4 dalyje ir neprivalėjo būti numatyta kitų asmenų teisė skusti nutarimą (nutartį) atsisakyti iškelti baudžiamąją bylą. „Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pabrėžtina, kad anksčiau galiojusiame BPK, *inter alia* jo 131 straipsnyje, numatytas atsisakymo iškelti baudžiamąją bylą institutas savaime nesudarė prielaidų pažeisti kitų asmenų, kurie nebuvo santykių, susijusių su galimybe asmeniui, pateikusiam informaciją apie nusikaltimą, skusti atitinkamos valstybės institucijos (pareigūno) nutarimą (nutartį) atsisakyti iškelti baudžiamąją bylą, subjektai, teisių ar teisėtų interesų. Vadinasi, anksčiau galiojusio BPK 131 straipsnio 4 dalyje nebuvo pareiškėjo nurodytos legislatyvinės omisijos – tokios teisinio reguliavimo spragos, kurią draudžia Konstitucija. Todėl nėra pagrindo teigti, kad anksčiau galiojusio BPK 131 straipsnio 4 dalis prieštaravo Konstitucijos 30 straipsnio 1 daliai⁶¹.” Dabartinės redakcijos BPK nėra nustatyta, kad nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą gali apskusti tik skundą, pareiškimą ar pranešimą padavęs asmuo. Vadinasi, tokį skundą paduoti gali, pavyzdžiui, ir asmuo, kurio

⁶¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl privataus kaltinimo ir dėl asmens, kurio atžvilgiu atsisakyta kelti baudžiamąją bylą, teisės apskusti prokuroro nutarimą”. Valstybės žinios, 2006-01-19, Nr. 7-254.

interesai buvo paduotas skundas, pareiškimas ar pranešimas.

Ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą skundžiamas prokurorui, o prokuroro nutarimas – ikiteisminio tyrimo teisėjui. Jeigu prokuroras nepanaikina nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, jo sprendimas gali būti skundžiamas ikiteisminio tyrimo teisėjui. Ikiteisminio tyrimo teisėjas neturi teisės pradėti ikiteisminio tyrimo. Šis teisėjas turi tik patikrinti, ar nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą yra teisėtas ir pagrįstas. Jei ikiteisminio tyrimo teisėjas nustato, kad apskūstas nutarimas yra neteisėtas ir (ar) nepagrįstas, jis turi nurodyti, kokie pažeidimai buvo padaryti priimant šį nutarimą, ir pasiūlyti padarytus pažeidimus pašalinti. Bet koks ikiteisminio tyrimo teisėjo priimtas sprendimas skundžiamas BPK X dalyje nustatyta tvarka.

4.2. Skundo, pareiškimo ar pranešimo apie nusikalstamą veiką patikslinimas

1961 m. birželio 26 d. redakcijos BPK 125 straipsnyje buvo nustatyta, kad „baudžiamoji byla gali būti iškeliama tik tais atvejais, kai pakanka duomenų, rodančių, kad yra nusikaltimo požymiai. Gautą pareiškimą ar pranešimą, esant reikalui, patikrina prokuroras, tardytojas ar kvotos organas ne vėliau kaip per dešimt dienų.“ Iškeliant baudžiamąją bylą nebuvo būtina turėti duomenų apie visus nusikaltimo sudėties elementus – kas ir kokiais motyvais bei tikslu padarė nusikaltimą, padarytas jis tyčia ar dėl neatsargumo, kokios nusikaltimo pasekmės ir t.t., tačiau visada buvo būtina turėti objektyvių duomenų, patvirtinančių išvadą, kad įvykyje, dėl kurio gautas pranešimas, yra nusikaltimo požymių, t.y. kad padaryta visuomenei pavojinga, baudžiamąjo įstatymo numatyta teisei priešinga veika. „Jeigu pirminėje medžiagoje tik nurodomi nusikaltimo požymiai, bet duomenų, kad nusikaltimas tikrai buvo padarytas, nėra, prokuroras, tardytojas, kvotos organas ir teismas, prieš iškeldami baudžiamąją bylą, privalo patikrinti gautus pranešimus bei pareiškimus. <...> Kompetetingi valstybės organai ir pareigūnai negali atsisakyti priimti pareiškimų bei pranešimų apie nusikaltimą, motyvuodami tuo, kad juose nėra pakankamai duomenų, patvirtinančių nusikaltimo faktą arba nurodančių konkretų nusikaltimą padariusį asmenį. Prokuroras, tardytojas, kvotos organas ir teismas turi imtis priemonių patikrinti bei papildyti šiuos pranešimus⁶².“ Toks patikrinimas turėjo būti atliktas ne vėliau kaip per 10 dienų, o jį atliekant buvo galima išreikalauti reikiamą medžiagą ir gauti paaiškinimus. Nors tardymo

⁶² BATAITIS A., et al. *Lietuvos TSR Baudžiamąjo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1989, p. 118-120.

veiksmų atlikti nebuvo galima, išimties tvarka kai kuriuos tardymo veiksmus buvo galima atlikti ir iki iškeliant baudžiamąją bylą – jų nuolat daugėjo: ilgą laiką neiškėlus baudžiamosios bylos buvo galima atlikti tik įvykio vietos apžiūrą, vėliau baudžiamosios bylos iškėlimo stadijoje dar buvo galima skirti ir ekspertizę, reviziją, gauti specialisto išvadą.

Darbo grupė, 1997 m. sudaryta naujojo BPK projektui parengti, pasiūlė atsisakyti baudžiamosios bylos iškėlimo stadijos: „Nutarimas iškelti baudžiamąją bylą yra formalus leidimas atlikti tardymo veiksmus. Atrodytų, kad baudžiamosios bylos iškėlimo stadijoje leidžiamų veiksmų sąrašas gana platus, tačiau kai kurių nusikaltimų tyrimo praktika rodo, kad šių veiksmų neužtenka. Tai atsitinka, kai nusikaltimo požymiams konstatuoti svarbią reikšmę turi dokumentai ar kiti objektai, tačiau savininkas jų neduoda (pvz., saugos darbe norminių aktų pažeidimo, aplaidaus apskaitos tvarkymo ir kai kuriais kitais atvejais). Teoriškai tokiais atvejais susiklosto gana kebli padėtis: baudžiamosios bylos iškėlimo klausimui išspręsti reikia tam tikrų objektų, tačiau juos galima paimti tik iškėlus baudžiamąją bylą (poėmis, krata). Praktiškai tokiais atvejais sprendžiama vadovaujantis ne BPK, o kitų įstatymų (pvz. Policijos įstatymo, Mokesčių administravimo įstatymo ir kt.) normomis ir reikiama objektai paimami surašant „paėmimo“, „išėmimo“ ar kitokius panašaus pobūdžio, baudžiamajame procese nenumatytus, protokolus. Ribotas veiksmų, kuriuos galima atlikti baudžiamosios bylos iškėlimo stadijoje, sąrašas leidžia tik surinkti duomenis, rodančius, kad veikoje yra nusikaltimo požymių. Atliekant kvotą ar parengtinį tardymą, tie duomenys dažnai nepasitvirtina ir bylą tenka nutraukti. Tad baudžiamosios bylos iškėlimo stadija neužtikrina, kad bylos būtų keliamos tik dėl nusikaltimų. Be to, veikoje nustatčius nusikaltimo požymių ir iškėlus baudžiamąją bylą, kai kuriuos veiksmus iš esmės tenka kartoti⁶³“. Taip ir buvo padaryta – naujajame BPK, kartu su baudžiamosios bylos iškėlimo stadija, buvo atsisakyta ir tokio skundų, pranešimų ar pareiškimų patikrinimo. 2003 m. įsigaliojęs BPK 166 straipsnis nustatė, kad ikiteisminis tyrimas pradedamas gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką, - kodeksas reikalavo iškart pradėti ikiteisminį tyrimą ir leido atlikti visus veiksmus tik nuo ikiteisminio tyrimo pradžios. Vis dėlto, BPK 168 straipsnis numatė, kad reikiama atvejais prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas skundą, pareiškimą ar pranešimą gali patikslinti, tačiau, neatskleidė nei skundo, pareiškimo ar pranešimo apie nusikalstamą veiką patikslinimo sąvokos, nei galimų patikslinimo veiksmų rūšių ir apimties. Dar neįsigaliojus 2002 m. Baudžiamojo proceso kodeksui, 2003 metais patvirtintose

⁶³ GODA, Gintaras; KUCONIS, Pranas. Nauja ikiteisminio nusikaltimų tyrimo koncepcija. *Justitia*, Nr. 4, 1997, p. 27.

Generalinio prokuroro rekomendacijose buvo nurodyta, kad patikslinimą galima gauti tik iš pareiškėjo: „Jeigu skunde, pareiškiame ar pranešime nurodyti faktai gali būti vertinami kaip akivaizdžiai neteisingi, prokuroras, ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas ar įgaliotas asmuo esant būtinumui gali paprašyti pareiškėjo tuoj pat raštu patikslinti nurodytus faktus apie padarytą nusikalstamą veiką⁶⁴“. Vadinasi, buvo galima nustatyti ne naujus faktus, o detalizuoti tik jau pateiktus. Be to, tokiu patikslinimu įrodinėjimo našta tarsi perkeliama nuo valstybės įgaliotų pareigūnų ant asmenų, pranešusių apie nusikalstamą veiką – savo esme tokio patikslinimo reikalavimas yra kaip tarpinis sprendimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, kol pareiškėjas pateiks tam tikrus duomenis, kai tuo tarpu prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaigos kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymių, pagal savo kompetenciją turi imtis visų įstatymo nustatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika. Todėl, kai kurių autorių nuomone, toks patikslinimo reikalavimas išvis yra neteisėtas⁶⁵. Taip pat abejotina, ar patikslinimo reikalavimas nėra perteklinis – tokia išvada gali būti padaryta kritiškai įvertinus nuostatą, kad „ikiteisminis tyrimas turi būti atliekamas net ir tuo atveju, kai yra pakankamai tikėtina, jog procesas, atlikus vos keletą tyrimo veiksmų, turės būti nutrauktas.“⁶⁶

Tuo tarpu praktikoje dažnai kyla poreikis išaiškinti įvykio pobūdį. Didele problema tapo tai, kad pareigūnai skundo, pareiškimo ar pranešimo tikslinimo ribas išplėtė iki buvusio patikrinimo⁶⁷. „Policijos padaliniuose jau po trijų mėnesių darbo naujomis sąlygomis pastebėtas poreikis atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus iki ikiteisminio tyrimo pradžios. Praktikai siūlė leisti jiems atlikti įvykio vietos apžiūrą arba tyrimą sprendžiant ikiteisminio tyrimo pradėjimo klausimą. Deja, šiuo aspektu klausimas nepajudėjo iš vietos, tokie pat priekaištai skambėjo ir po metų <...> Aplinkybes nustatyti įstatymas leidžia tik vienu būdu – prašyti pareiškėją jas patikslinti. Kaip rodo praktika, tuomet vyksta nedidelis ikiteisminis tyrimas: prašoma ne tik pareiškėjo paaiškinimo, reikalui esant, paaiškinimas imamas ir iš kito asmens, galinčio paliudyti tam tikras aplinkybes.“⁶⁸ Tokie baudžiamojo proceso įstatymų

⁶⁴ Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos. Patvirtinta LR Generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 18 d. įsakymu Nr. I-58.

⁶⁵ MIŠEIKIS, Žilvinas. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas kaip atskira baudžiamojo proceso stadija. *Jurisprudencija*, 2005, t. 67(59), p. 52.

⁶⁶ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS Marcelis; KUCONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 39.

⁶⁷ Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2003m. Prokuratūros veiklos ataskaita. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=231353> [žiūrėta 2011-02-20].

⁶⁸ BURDA, Ryšardas; KLIUNKA, Algimantas. Patikslinamieji ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos veiksmai. *Jurisprudencija*, 2005, t. 76(68), p. 8.

pakeitimai taip pat sukėlė daug diskusijų dėl kriminogeninės situacijos statistikos ir padidėjusio pareigūnų darbo krūvio: „Analizuojant naujausius kriminologinius duomenis matyti, kad per 2003 metus policijoje pradėta ikiteisminių tyrimų 51 proc. daugiau negu per 2002 metus. Atrodytų, kad padidėjo nusikalstamumas, tačiau kriminogeninė padėtis šalyje faktiškai taip staigiai pasikeisti negalėjo, o šią prielaidą patvirtina tai, kad vėliau daug pradėtų tyrimų buvo nutraukta. Štai vien per 2003 m. gegužę – gruodį nutraukti 24 509 tyrimai, t.y. apie 30 procentų. Prie tokių skaičių neabejotinai turėjo prisidėti ir tai, kad tuo metu nebuvo numatytos procedūros, kurios leistų nepradėti ikiteisminio tyrimo dėl BPK 3 straipsnyje nurodytų aplinkybių, todėl dėl jų taipogi būdavo pradedamas ikiteisminis tyrimas ir vėliau bylos nutraukiamos. <...> Policijos departamento 2003 m. pabaigoje atliktu tyrimu – pareigūnų apklausa anketavimo būdu paaiškėjo šie naujaisiais baudžiamaisiais įstatymais ir kitais norminiais aktais įvestos ikiteisminio tyrimo tvarkos vertinimai: 50,5 proc. teigė, kad darbo efektyvumas sumažėjo; 76 proc. nurodė, kad darbo krūviai padidėjo, iš jų 38 proc. mano, kad krūvis padidėjo pastebimai; 88 proc. respondentų manė, kad iki ikiteisminio tyrimo pradžios tikslinga numatyti tam tikrų procesinių veiksmų atlikimo galimybę (objektų tyrimą, specialisto išvados gavimą, liudytojų apklausą). Ikiteisminio tyrimo pareigūnai iš pat pradžių priversti pradėti ikiteisminį tyrimą, atlieka daugelį procesinių veiksmų, nepaisant kurių tyrimai vis tiek nutraukiami⁶⁹. Tokios pareigūnų nuomonės dėl padidėjusio krūvio nelabai suprantamos, nes iš karto pradėjus ikiteisminį tyrimą turėjo būti atliekami faktiškai tokie pat veiksmai kaip ir pagal senąjį įstatymą tikrinant skundus, pareiškimus ir pranešimus (netgi daugiau – galima atlikti visus ikiteisminio tyrimo veiksmus).

Praktikoje dažnai būdavo reikalingas ne skundo patikslinimas, gaunant iš pareiškėjo papildomą paaiškinimą, o paneigiantys ar patvirtinantys skunde nurodytą informaciją dokumentai. 2008 metais, atsižvelgiant į pasikeitusius įstatymus, buvo parengtos naujosios Generalinio prokuroro patvirtintos rekomendacijos, kuriose buvo papildyta ir patikslinimo sąvoka: „Patikslinimas – prokuroro, jo pavedimu prokuroro padėjėjo ar ikiteisminio tyrimo pareigūno gautas rašytinis pareiškėjo ar nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens papildomas paaiškinimas ar pareiškimas, kuriuo detalizuojami ar papildomi skunde, pareiškime ar pranešime nurodyti faktai apie padarytą nusikalstamą veiką, ir (ar) įstatymų nustatyta tvarka iš jų arba valstybės ar savivaldybės įstaigų gauti dokumentai ir (ar)

⁶⁹ ANCELIS, Petras; GRIGOLOVIČIENĖ, Danguolė. Ikiteisminis tyrimas po naujos redakcijos teisinės sistemos reformos metmenų patvirtinimo. *Jurisprudencija*, 2004, t. 63(55), p. 56.

duomenys, turintys reikšmės gautam skundai, pareiškimui ar pranešimui nagrinėti^{70c}. Tačiau ir esant tokiam patikslinimo išaiškinimui iki ikiteisminio tyrimo pradžios nebuvo galimi baudžiamojo proceso veiksmai.

Pažymėtina tai, kad Generalinio prokuroro rekomendacijose dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos taip pat numatytas ir neatidėliotinas informacijos apie galimą nusikalstamą veiką patikrinimas – neatidėliotinas išvykimas į informacijoje apie galimą nusikalstamą veiką nurodytą vietą arba pas šią informaciją suteikusį asmenį, siekiant nustatyti, ar informacija apie galimą nusikalstamą veiką yra tikra, taip pat surasti ir (ar) apsaugoti nusikalstamos veikos padarymo ar kitoje įvykio vietoje esančius daiktus (pėdsakus), turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti, ir (ar) nustatyti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, nukentėjusįjį, liudytojus. Verta paminėti, kad pati patikrinimo sąvoka yra suprantama kaip tikrumo, teisingumo įvertinimas ar kontrolė, tuo tarpu patikslinimas suprantamas kaip daryti tikslų, tikslesnį, patikrinti duomenis, o tikslus – iki smulkmenų atitinkantis⁷¹. Todėl atribojant šias dvi sąvokas, galima sakyti, kad neatidėliotinas informacijos patikrinimas atliekamas siekiant patikrinti, ar informacija yra tikra, o skundo, pareiškimo ir pranešimo patikslinimas gali būti gaunamas siekiant detalizuoti pateiktą informaciją. Informaciją apie galimą nusikalstamą veiką tikrinantis ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas privalo kuo greičiau nuvykti į budėtojo nurodytą vietą ar pas informaciją suteikusį asmenį ir įsitikinti, ar tokia informacija yra tikra. Toks patikrinimas turėjo sumažinti iškart pagal skundą, pareiškimą ar pranešimą pradėtų tyrimų skaičių. Neatidėliotino informacijos apie galimą nusikalstamą veiką patikrinimo metu ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnams draudžiama nepradėjus ikiteisminio tyrimo atlikti veiksmus, kurie savo turiniu atitinka procesinių prievartos priemonių turinį (pvz., prievartinis daiktų ar dokumentų paėmimas, prievartinė asmens daiktų apžiūra ir kt.), išskyrus asmens, kuris buvo užkluptas darant nusikalstamą veiką ar tuoj po jos padarymo, sulaikymą. Jei informaciją apie galimą nusikalstamą veiką tikrinantis ikiteisminio tyrimo pareigūnas nustato nusikalstamos veikos požymius, jis gali pats nuspręsti pradėti ikiteisminį tyrimą, surašydamas tarnybinį pranešimą, ir atlikti pirminius tyrimo veiksmus arba gali pradėti ikiteisminį tyrimą, atlikdamas būtinus pirminius BPK numatytus proceso veiksmus. Neatidėliotino patikrinimo metu nustačius, kad informacija apie galimą nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai neteisinga,

⁷⁰ Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos. Patvirtinta LR Generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymu Nr. I-110.

⁷¹ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. IV leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 525.

informaciją tikrinęs ikiteisminio tyrimo įstaigos darbuotojas ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas apie tai praneša budėtojiui, o šis padaro įrašą atitinkamame informacijos registre⁷².

Šie du rekomendacijose numatyti „filtrai“ – patikslinimas ir patikrinimas, atrodo, jau buvo pakankami atsiribojimui nuo informacijos, kuri nėra apie nusikalstamą veiką. Egzistuojant pareigūnų piktnaudžiavimui patikslinimo galimybe, turėtų būti imtasi priemonių siekiant keisti pareigūnų „įpročius“ atlikti buvusį patikrinimą – sukurti tokiam etape priimamų sprendimų ir vykdomų veiksmų kontrolės mechanizmą. Tačiau, kaip parodė neseniai priimtos BPK pataisos, buvo tik žengtas žingsnis atgal: 2010 m. birželio 30 d. LR Seimo buvo priimtas LR BPK papildymo ir pakeitimo įstatymas⁷³, kuriame buvo siūloma pakeisti BPK 168 straipsnio 1 dalį ir išdėstyti ją taip: „Prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, gavęs skundą, pareiškimą ar pranešimą, atsisako pradėti ikiteisminį tyrimą tik tuo atveju, kai nurodyti duomenys apie nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai neteisingi ar yra aiškios šio Kodekso 3 straipsnio 1 dalyje nurodytos aplinkybės. Jeigu iš skundo, pareiškimo ar pranešimo turinio nėra galimybės nustatyti nusikalstamos veikos požymius, per įmanomai trumpiausią laiką, bet ne ilgiau kaip per dešimt dienų, šio Kodekso nustatyta tvarka gali būti atlikti procesiniai veiksmai, nesusiję su procesinėmis prievartos priemonėmis.“ Nurodytas tokių pakeitimų siekis – kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika, o ikiteisminiai tyrimai pradėti tik esant nusikalstamai veikai; priežastys – aptartos anksčiau, t.y. atvejai, kai gautame pranešime nėra pakankamai informacijos, iš kurios būtų galima daryti preliminarią išvadą, kad yra pagrindas atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus⁷⁴. Atrodo, visos diskusijos ir moksliniai tyrimai buvo bereikšmiai – faktiškai pasiūlyta sugrįžti į senąjį baudžiamąjį procesą. LR Prezidentė, grąžindama šį įstatymą pakartotinai svarstyti nurodė, kad „konstituciškai pateisinamas būtų tik toks teisinis reguliavimas, kuris leistų atlikti tik įstatyme nustatytus patikslinančio pobūdžio veiksmus⁷⁵“. Prezidentė pasiūlė pakeisti 168 straipsnio 1 dalį ir ją išdėstyti

⁷² Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos. Patvirtinta LR Generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymu Nr. I-110.

⁷³ Lietuvos Respublikos Seimo priimtas, bet Respublikos Prezidento nepasirašytas Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso papildymo 31 straipsniu ir 18, 21, 38, 55, 64, 78, 81, 102, 112, 121, 125, 134, 135, 136, 137, 142, 151, 157, 166, 168, 170, 171, 176, 178, 181, 342, 348, 389, 418, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas, 2010 m. birželio 30 d., Nr. XI-975 <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=377648> [žiūrėta 2011-02-20].

⁷⁴ Baudžiamojo proceso kodekso 168 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas. 2010 m. lapkričio 17 d., Nr. XIP-2678 < http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=386236> [žiūrėta 2011-02-20].

⁷⁵ Lietuvos Respublikos Prezidento dekretas dėl Lietuvos Respublikos Seimo priimto Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 31 straipsniu ir 18, 21, 38, 55, 64, 78, 81, 102, 112, 121, 125, 134,

taip: „Prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, gavęs skundą, pareiškimą ar pranešimą, o reikiamais atvejais – ir jų patikslinimą, atsisako pradėti ikiteisminį tyrimą tik tuo atveju, kai nurodyti duomenys apie nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai neteisingi ar yra aiškios šio Kodekso 3 straipsnio 1 dalyje nurodytos aplinkybės. Gauto skundo, pareiškimo ar pranešimo duomenų patikslinimui gali būti atlikta įvykio vietos apžiūra, įvykio liudytojų apklausos, taip pat iš valstybės ar savivaldybės įmonių, įstaigų, organizacijų, pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas reikalaujami duomenys ar dokumentai, atliktos pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas apklausos. Tokie proceso veiksmai turi būti atlikti per kuo trumpesnius terminus.“⁷⁶ Šis siūlymas ir buvo įtvirtintas naujoje 2010 rugsėjo 21 d. BPK redakcijoje. Manytina, buvo tiesiog pakeistos sąvokos, tačiau ne esmė – vis tiek leista atlikti kai kuriuos proceso veiksmus, juos įvardijant kaip „patikslinamojo pobūdžio“, nors tokio patikslinimo prasmė ta pati, kaip buvusio informacijos apie nusikalstamą veiką patikrinimo, numatyto 1961 m. LTSR BPK. BPK numačius galimybę iš valstybės ar savivaldybės įmonių, įstaigų, organizacijų, pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas, išreikalauti duomenis ar dokumentus, atlikti pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, apklausas, nebelieka prasmės Generalinio prokuroro rekomendacijose palikti esančią patikslinimo sąvoką, o leidus atlikti įvykio vietos apžiūrą – ir neatidėliotiną informacijos apie nusikalstamą veiką patikrinimą. Taip pat atsirado naujas terminas – įvykio liudytojai, kurio sąvokos BPK net nenumato. BPK 78 straipsnyje nustatyta, kad kaip liudytojas gali būti šaukiamas kiekvienas asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis gali žinoti kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių. Liudytojas baudžiamajame procese yra asmuo, kuris matė ar kitaip suvokė su tiriamu įvykiu susijusius faktus, įvykius, reiškinius ir gali tai patvirtinti duodamas parodymus. Tačiau situacija sukuria tik potencialią galimybę tapti liudytoju, o procesinį liudytojo statusą asmuo įgyja nuo to momento, kada jis šaukiamas apklausai⁷⁷. Manytina, kad įstatymo leidėjas „įvykio liudytojų“ terminu norėjo akcentuoti, kad gali būti apklausiami tik tiesioginiai įvykio liudytojai – asmenys, tiesiogiai

135, 136, 137, 142, 151, 157, 166, 168, 170, 171, 176, 178, 181, 342, 348, 389, 418, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo grąžinimo Lietuvos Respublikos Seimui pakartotinai svarstyti. Valstybės žinios, 2010 m. liepos 20 d., Nr. 86-4543 < http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=378323 > [žiūrėta 2011-02-20].

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ GODA, Gintaras, *et al.* *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaras*. I-IV dalys (1-220straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 205.

matę ar kitaip suvokę įvyki, nes po pranešimo nuvykus į įvykio vietą, gali kilti būtinybė iškart apklausti ten buvusius ir įvyki mačiusius asmenis, o pagal BPK 182 str. liudytojo apklausa atliekama tik ikiteisminio tyrimo metu, prieš tai asmenį į tokią apklausą iškvietus šaukimu. Tačiau liudytojai 78 str. prasme turi teises ir pareigas, prieš apklausiant tokius liudytojus, jie turi būti pasirašytinai įspėjami dėl baudžiamosios asakomybės už melagingų parodymų davimą. Todėl gali iškilti problema, kai apklausus tokius „įvykio liudytojus“, vėliau ikiteisminio tyrimo metu jie gali pakeisti parodymus, ir už tai jiems jokia atsakomybė negalėtų būti taikoma, kadangi procesinio liudytojo statuso tokie asmenys dar neturėjo. Įvykio liudytojų sąvoka turėtų būti įtvirtinta BPK, tačiau jų teisinis statusas galėtų būti artimas procesinio liudytojo statusui (teisės, pareigos, atsakomybė).

Taigi, panaikinus ikiteisminio tyrimo (senąja terminija – baudžiamosios bylos iškėlimo) pradėjimo stadiją, šis etapas praktinėje veikloje vis tiek išliko kaip tyrėjų saviveikla, o dabar galima teigti, kad faktiškai buvo sugrąžintas. Pagrindinis tokių pataisų efektas, galima manyti, bus statistinių duomenų ir pradėtų ikiteisminių tyrimų skaičiaus sumažėjimas, kai tuo tarpu nusikalstamumas, baudžiamojo persekiojimo ir atliekamų tyrimo veiksmų skaičius nesumažės. Toks procesas sukelia prielaidas žmogaus teisių suvaržymams ir pareigūnų piktnaudžiavimui. Nors įtvirtinta galimybė atlikti ne visus, o tik kai kuriuos proceso veiksmus nepradėjus ikiteisminio tyrimo, problema dėl tokių veiksmų teisėtumo kontrolės nebuvimo ir jų atlikimo vilkinimo išlieka.

Nuomonės, kad iki pradedant ikiteisminį tyrimą tam tikrais atvejais turi būti atliekami patikslinamojo pobūdžio veiksmai, šalininkai teigia, kad nesant šio veiksmo kai kuriais atvejais gali būti pažeidžiamos žmogaus teisės: „rengiant galiojantį BPK padaryta klaida reglamentuojant ikiteisminio tyrimo pradžia, dėl to dabar masiškai pradedami ikiteisminiai tyrimai, kartais vos ne dėl gandų ar paprasčiausių civilinių santykių. Žmonėms pateikiami įtarimai, jie apklausiami, atliekamos revizijos, ekspertizės, o paskui bylos tyliai nutraukiamos, dažnai užmirštant net atsiprašyti. <...> Šiame kontekste negalime sutikti su kai kurių autorių nuomone, kad „ikiteisminio tyrimo pradėjimas niekieno teisių nesuvaržo“. Informacijos laikmenų ar tam tikros techninės įrangos poėmis pas verslo ar kitus subjektus, ar vien tik pagarsinimas žiniasklaidoje apie ikiteisminio tyrimo pradėjimą, tai siejant su atitinkamų asmenų įvardijimu, gali sužlugdyti verslą, nepagrįstai pažeminti asmens orumą, užkirsti kelią perspektyviai karjerai ir t.t. <...> Kas yra prasmingiau, teisingiau ir pigiau: ar atlikus būtiniausias patikrinamuosius veiksmus (panaudojant galbūt įvykio vietos apžiūrą,

specialisto išvadą, apklausiant liudytojus ar atlikus daiktų, dokumentų poėmį), pvz., per 10 dienų nenustačius pagrindo, atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, ar visais atvejais pradėti tyrimą, neterminuotai švaistyti laiką bei priemones, o svarbiausia tikėtina pažeisti žmonių teises ir laisves ir galiausiai be reikiamo pagrindo pradėtą tyrimą nutraukti⁷⁸“. Tačiau, kaip vienas iš jau minėtų argumentų, paskatinusių atsisakyti baudžiamosios bylos iškėlimo stadijos, buvo tas, kad veikoje nustačius nusikaltimo požymių ir jau iškėlus baudžiamąją bylą kai kuriuos veiksmus iš esmės tekdavo kartoti, pavyzdžiui, apklausti liudytojus, nukentėjusiuosius, įtariamuosius, iš kurių jau buvo gauti paaiškinimai. „Labai abejotina, ar būtų pažeistos žmogaus teisės, jeigu asmuo iš karto būtų apklausiamas pagal taisykles, atitinkančias jo procesinę padėtį⁷⁹“. Asmenys, dalyvaujantys baudžiamajame procese, pagal galiojančius įstatymus savo statusą įgyja tik priėmus jų atžvilgiu procesinį sprendimą, tačiau šie sprendimai gali būti priimami tik pradėjus ikiteisminį tyrimą. Iki ikiteisminio tyrimo pradėjimo oficialiai nėra nei įtariamojo, nei nukentėjusiojo, nėra užtikrinamos asmenų procesinės teisės bei pareigos.

Pagrindinė problema – asmenų teisių pažeidimai, susiję su patikslinamųjų veiksmų pagrįstumo ir teisėtumo nei vidinės, nei išorinės kontrolės nebuvimu. Išorine tokių veiksmų kontrole galima laikyti asmens teisę juos apskūsti. BPK 62 ir 63 straipsniai numato galimybę proceso dalyviams apskūsti ikiteisminio tyrimo pareigūno ir prokuroro proceso veiksmus ir nutarimus, tačiau toks apskūdimas galimas tik ikiteisminio tyrimo metu (tai parodo pats skirsnio pavadinimas). Taigi asmenys, kurių atžvilgiu būtų atliekami patikslinamieji veiksmai, neturėtų galimybės jų skūsti – tokia teisė paprasčiausiai nenumatyta. Vienintelis sprendimas, kurį galima skūsti ir kurio priėmimas yra kontroliuojamas – tai atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą. Taip pat nėra numatyta ir vidinė patikslinamųjų veiksmų kontrolė. BPK 170 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad kai ikiteisminį tyrimą ar atskirus jo veiksmus atlieka ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokuroras privalo kontroliuoti, kaip vyksta ikiteisminis tyrimas. Vadinasi, patikslinamųjų veiksmų atlikimo teisėtumo ar pagrįstumo prokuroras nekontroliuoja. Kita problema, kuri sąlygos piktaudžiavimą – „reikiamo atvejo“ sąvokos nenustatymas. Esant tokiai situacijai, iškyla grėsmė, kad patikslinamieji veiksmai gali būti atliekami visais atvejais, kai tik gaunamas skundas, pareiškimas ar pranešimas, siekiant išvengti vėlesnio ikiteisminio tyrimo nutraukimo jį bereikalingai pradėjus.

⁷⁸ ANCELIS, Petras. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*: monografija. Vilnius: Saulelė, 2007, p. 131-132.

⁷⁹ GODA, Gintaras; KUCONIS, Pranas. Nauja ikiteisminio nusikaltimų tyrimo koncepcija. *Justitia*, Nr. 4, 1997, p. 27.

Teisinis reguliavimas, kada visų ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimo galimybė buvo numatyta tik po to, kai ikiteisminis tyrimas pradėtas, buvo geresnis, nes nuo to momento proceso dalyviai įgyja galimybę naudotis įstatyme numatytais procesinėmis garantijomis ir su tuo susijusiomis teisėmis. „Baudžiamasis procesas – tai tiriant bei nagrinėjant baudžiamąsias bylas teismo, prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų įstatymo nustatyta tvarka vykdoma veikla, kurios metu visiems proceso subjektams sudaromos sąlygos naudotis nustatytais teisėmis”. Galima daryti išvadą, kad patikslinamieji proceso veiksmai apskritai prieštarauja tokiai baudžiamojo proceso sampratai. Jei tokių veiksmų atlikimo metu teoriškai baudžiamasis procesas dar nevyksta, tai kaip tai įvardyti? Atrodo, esant tokiai situacijai reikėtų „reanimuoti“ baudžiamosios bylos iškėlimo stadiją pripažįstant ikiteisminio tyrimo pradėjimą, kaip stadijos, buvimą ir numatyti galimybes užtikrinti proceso dalyvių teises tokio etapo metu. Baudžiamasis procesas – tai teisinio gyvenimo sfera, kurioje labiausiai ribojama žmogaus laisvė ir privatumas, tad joje, labiau nei kur kitur, negali būti teisinio reguliavimo vakuomo⁸⁰. Asmuo turi turėti galimybes apskųsti patikslinamųjų veiksmų būtinumą (analogija su kardomosios priemonės arba proceso veiksmo atlikimo būtinumo apskundimu), taip pat ir tokių veiksmų atlikimo procedūras. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, siūlytina BPK įtvirtinti normas, suteikiančias galimybę tai padaryti: BPK nustatyti sprendimo atlikti konkrečius veiksmus skundai, pareiškimui ar pranešimui apie nusikalstamą veiką patikslinti procesinę formą, kuria galėtų būti motyvuotas ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarimas. Kad būtų galima įvertinti atliktų patikslinamųjų veiksmų pagrįstumą, reikia BPK numatyti „reikiamus atvejus“, t.y., kada gali būti priimamas sprendimas tokius veiksmus atlikti. Esant tokiam reguliavimui, būtų pagrindas tokį nutarimą amenims, kurių atžvilgiu jis buvo taikytas, skųsti, ir atitinkamai galimybė prokurorui kontroliuoti tokių nutarimų pagrįstumą. Taip pat BPK 62 ir 63 straipsnius papildyti nuostatomis, leidžiančiomis apskųsti ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarimą dėl sprendimo atlikti konkrečius patikslinamuosius veiksmus bei patikslinamųjų veiksmų atlikimo procedūras, o 170 straipsnį – įpareigojimu prokurorui kontroliuoti ikiteisminio tyrimo pareigūnų atliekamus proceso veiksmus skundams, pareiškimams ar pranešimams apie nusikalstamą veiką patikslinti.

Kitas svarbus aspektas – terminai. Jei jau BPK numatyti tam tikri proceso veiksmai galimi ir iki prasidėjus ikiteisminiam tyrimui, tai turi būti laikomasi ir visų principų reikalavimų, taikomų visam baudžiamajam procesui. Vienas iš svarbiausių principų

⁸⁰ MERKEVIČIUS, Remigijus. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*: monografija. Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008, p. 176.

nagrinėjami klausimu – proceso greitumas. Šis principas – tai vienas iš baudžiamojo proceso principų, garantuojančių žmogaus teisės į teisingą teismą (procesą) užtikrinimą, kurio įtvirtinimo BPK ir jo nuoseklaus įgyvendinimo reikalauja Lietuvos tarptautinius įsipareigojimus nustatantys tarptautiniai dokumentai. BPK 1 straipsnyje įtvirtintas ir atitinkamai detalizuojamas kitų straipsnių nuostatose, proceso greitumo principas reiškia, jog: a) procesiniai tyrimo veiksmai (apklausos, objektų tyrimai, akistatos ir pan.) turi būti atliekami greitai ir operatyviai; b) procesinių sprendimų priėmimo procedūros neturi užtrukti; c) tarpai tarp proceso veiksmų turi būti kiek įmanoma trumpesni; d) taikant kai kurias procesines prievartos priemones turi būti greitai ir intensyviai atliekami veiksmai⁸¹. Šio principo reikalavimų būtina laikytis visose proceso stadijose – kiekviena baudžiamojo proceso stadija ar etapas ir visas procesas apskritai turi vykti kiek įmanoma greitai. Vadinas, nepriklausomai nuo to, ar priimamų sprendimų ir atliekamų veiksmų kompleksas iki ikiteisminio tyrimo yra pripažįstamas kaip baudžiamojo proceso stadija, tai vis dėlto yra tam tikras etapas, ir jame proceso greitumo reikalavimas irgi turi būti įgyvendinamas.

LTSR BPK 128 str. (Būtinumas išnagrinėti pareiškimus ir pranešimus apie nusikaltimą) numatė, kad prokuroras, tardytojas, kvotos organas ar teisėjas privalo priimti pareiškimus ir pranešimus apie bet kokį padarytą ar rengiamą nusikaltimą ir ne vėliau kaip per tris dienas nuo pareiškimo ar pranešimo gavimo dienos, o išimtiniais atvejais – ne vėliau kaip per dešimt dienų, priimti dėl jų sprendimą. Dabartinis baudžiamojo proceso įstatymas konkretaus termino, per kurį privaloma pradėti ikiteisminį tyrimą, nenustato, o BPK 169 str. 1 d., 171 str. 1 d. vartojama sąvoka „tuoj pat“ yra neapibrėžta laiko atžvilgiu. Vertinant lingvistiniu požiūriu, ši sąvoka reiškia „nedelsiant“, tačiau dėl objektyvių priežasčių tai padaryti ne visada pavyksta, pavyzdžiui, vienu metu gaunamas didelis kiekis skundų, pareiškimų, pranešimų, kurių nagrinėjimas užima tam tikrą laiko tarpą.

Kol BPK buvo nustatyta tik rašytinio patikslinimo galimybė (kaip rašytinio pareiškėjo ar nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens papildomo paaiškinimo ar pareiškimo, kuriuo detalizuojami ar papildomi skunde, pareiškime ar pranešime nurodyti faktai apie padarytą nusikalstamą veiką, ir (ar) įstatymų nustatyta tvarka iš jų arba valstybės ar savivaldybės įstaigų gautų dokumentų ir (ar) duomenų, turinčių reikšmės gautam skundui, pareiškimui ar pranešimui nagrinėti), terminus jam gauti nustatė Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymu patvirtintos rekomendacijos „Dėl

⁸¹ JURKA Raimundas, et al. *Baudžiamojo proceso principai*: metodinė mokomoji priemonė. Vilnius, 2009, p. 190 – 191.

ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos patvirtinimo“: Jei skundas, pareiškimas ar pranešimas apie nusikalstamą veiką buvo tikslinamas, patikslinimą reikėjo gauti per kuo trumpesnę terminą. Jei per 20 darbo dienų jis nebuvo gautas, apie tai ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalėjo informuoti ikiteisminio tyrimo įstaigos padalinio vadovą, o prokuroras ar jo pavedimu prokuroro padėjėjas – aukštesnįjį prokurorą, nurodydami patikslinimo negavimo priežastis. Tokiu atveju jų nustatomas terminas, per kurį turi būti gautas patikslinimas ir priimtas proceso sprendimas. Toks patikslinimas, kaip minėta anksčiau, savo prasme teoriškai leido tik patikslinti jau gautą informaciją, o ne ją tikrinti ar rinkti naujus duomenis. Dabartiniu reglamentavimu, kai numatyta patikslinamųjų veiksmų (įvykio vietos apžiūra, įvykio liudytojų apklausos, taip pat iš valstybės ar savivaldybės įmonių, įstaigų, organizacijų, pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas, reikalavimas duomenų ar dokumentų, pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas, apklausos) galimybė, jokie terminai BPK taip pat nenustatyti, tik nurodyta, kad tokie proceso veiksmai turi būti atlikti per kuo trumpesnius terminus.

Gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą, sprendžiama dėl ikiteisminio tyrimo pradžios, ir iškilę klausimai dažniausiai būna siejami su nusikalstamos veikos požymių buvimu, nes tuomet kaltininkas paprastai nėra žinomas, o skundų, pareiškimų bei pranešimų apie padarytą ar rengiamą nusikalstamą veiką patikslinimu turi būti siekiama nustatyti, ar yra aplinkybių, patvirtinančių nusikaltimo padarymą. Tad patikslinimo ribos negali būti išplečiamos iki įrodymų, kaltinančių konkretų asmenį nusikaltimo padarymu, rinkimu. Tačiau net buvus ankstesniam reglamentavimui (kai patikslinamieji proceso veiksmai nebuvo galimi) praktikoje pasitaikydavo atvejų, kai pradėjus ikiteisminį tyrimą ir surinkus pakankamai duomenų apie konkretų asmenį, padariusį nusikalstamą veiką, dar ilgai buvo neįteikiamas pranešimas apie įtarimą: „<...> baudžiamojoje byloje pavedimas paimti iš asmenų, susijusių su įmone „M“, paaiškinimus buvo surašytas dar 2003 m. rugsėjo 11 d. Iki ikiteisminio tyrimo pradžios buvo surinkti asmenų paaiškinimai, atliekami įmonės finansinės – ūkinės veiklos patikrinimai, pradėjus ikiteisminį tyrimą, tie patys asmenys, kurie davė paaiškinimus, buvo apklausiami kaip liudytojai. Liudytojų apklausos užtruko pusę metų. Tuo tarpu R.Ž. patraukta įtariamąja tik 2004 m. spalio 27 d., o K.Ž. – tik 2004 m. spalio 29 d. Patraukus K.Ž. įtariamuoju, tą pačią dieną jam paskelbiama, kad prokuroras ketina užbaigti procesą teismo baudžiamuoju įsakymu ir bylą atiduodama teismui“. Toks pavyzdys parodo,

kad įtvirtinus galimybę kai kuriuos proceso veiksmus patikslinimui atlikti iki ikiteisminio tyrimo pradėjimo ir nenustačius jų terminų, atsiveria galimybės nepateisinamam delsimui priimti sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą siekiant vėliau tokį pradėtą tyrimą kuo greičiau užbaigti. Dar labiau tai paskatinti gali jau priimti BPK pakeitimai, nustatę konkrečius ikiteisminio tyrimo terminus.

Proceso greitumo principo galiojimo ribos yra vertinamos gana įvairiai, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, baudžiamojo proceso specifiką. Nors Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje bendrai pripažįstama, kad reikalavimas baudžiamąjį procesą atlikti per kiek įmanoma trumpesnę laiką reiškia laiką, kai kompetetinga teisėsaugos institucija oficialiai pareiškia ameniui įtarimą dėl padarytos nusikalstamos veikos, tačiau kaip įtarimo ar kaltinimo pareiškimas gali būti vertinama ir tai, kad imamasi kitų oficialių procesinių priemonių, liudijančių asmens galimą tapimą įtariamuju. Skirtingose šio teismo bylose nurodoma, kad tai gali būti ir laiko momentas, nuo kurio prasideda parengtinis tyrimas, kai išduodamas arešto arba kratos orderis, kai priimamas sprendimas sulaikyti ar suimti asmenį, laikas, kai asmeniui panaikinamas baudžiamosios jurisdikcijos imunitetas, arba kai buvo išsiųstas ar gautas teisminis pranešimas ar pranešimas apie baudžiamojo proceso pradėjimą, laikas, kai asmeniui buvo paskirtas gynėjas, arba kai priimamas sprendimas konfiskuoti daiktus ir pan. Visi šie pavyzdžiai rodo, kad pagal EŽTK laikas, nuo kurio baudžiamasis procesas turi būti atliktas per kiek įmanoma trumpesnę laiką, vertinamas itin plačiai, tačiau būdingas vienas požymis – asmens baudžiamojo persekiojimo (pranešimo apie įtarimą, kaltinimo pateikimo ir pan.) galimybė (tikimybė). Todėl R. Jurka pagrįstai daro išvadą, kad reikalavimas baudžiamąjį procesą atlikti per kiek įmanoma trumpesnę laiką reiškia laiką ne tik nuo įtarimo pareiškimo asmeniui, kad jis padarė nusikalstamą veiką, bet laiką, kai vadovaujantis BPK nuostatomis imamasi procesinių priemonių pagrįstai manant, kad asmens atžvilgiu gali vykti baudžiamasis procesas – kai teisinė konkreto asmens padėtis „stipriai veikiama“ valstybės pareigūnų veiksmų, pagrįstų įtarimu, t.y. kai prieš konkretų asmenį pradedami rinkti duomenys⁸². Panašios nuomonės yra ir R. Merkevičius, teigdamas, kad BPK numatyti pagrindai apima ne visus praktikoje egzistuojančius asmens tapimo įtariamuju atvejus: „<...> nei asmens sulaikymas įtariant, kad jis padarė nusikalstamą veiką, nei apklausa apie veiką, kurios padarymu jis įtariamas, nei šaukimas į apklausą įtariamuju,

⁸² JURKA Raimundas, et al. *Baudžiamojo proceso principai: metodinė mokomoji priemonė*. Vilnius, 2009, p. 194 – 196.

nei tuo labiau – prokuroro nutarimo ar ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties pripažinti besislapstantį ar nežinia kur esantį asmenį, taip pat liudytoją, kuris pageidauja įgyti įtariamojo statusą, įtariamuoju priėmimas neapima visų atvejų, kada žmogus tampa faktiškai įtariamu asmeniu.⁸³ Vadinasi, asmuo teisiškai gali neturėti įtariamojo statuso, tačiau baudžiamasis persekiojimas prieš jį faktiškai jau gali būti pradėtas vykdyti, todėl būtina užtikrinti tokio asmens teises.

Asmens teisė į kiek įmanoma trumpesnę procesą suponuoja atitinkamų valstybės institucijų ir jų pareigūnų pareigą daryti viską, kad procesas nebūtų vilkinamas. Proceso vilkinimu gali būti apibūdinamas toks proceso laikotarpis, kuriuo neatliekami jokie procesiniai veiksmai arba tam tikri per ilgai atliekami veiksmai. Asmuo, kuriam pateikiami įtarimai padarius nusikalstamą veiką, bet kurioje baudžiamąjo proceso stadijoje gali prašyti apginti jo teisę į kiek įmanoma trumpesnę bylos nagrinėjimą, jeigu jis mano, kad egzistuoja nepateisinamo delsimo požymiai, nes su šios teisės pažeidimu gali būti susiję galimi kitų pamatinių žmogaus teisių pažeidimai: judėjimo laisvės, teisių į turtą apribojimai, darbo ir kitos teisės. Tačiau tam, kad būtų galima konstatuoti vilkinimą, turi būti nustatyti tam tikri terminai, kaip pavyzdžiui, BPK numatytas ikiteisminio tyrimo vilkinimo „saugiklis“ – jei per šešis mėnesius po pirmosios įtariamojo apklausos ikiteisminis tyrimas nebaigiamas, įtariamasis, jo atstovas ar gynėjas gali paduoti skundą ikiteisminio tyrimo teisėjui dėl ikiteisminio tyrimo vilkinimo. Tačiau dėl nepateisinamo delsimo gali nukentėti ir nukentėjusiojo, ar galimo civilinio ieškovo interesai. Kuo daugiau laiko praeina nuo nusikalstamos veikos padarymo, tuo sunkiau gali darytis ją atskleisti. Todėl turėtų būti sudarytos galimybės asmeniui, kurio atžvilgiu patikslinamaisiais veiksmais yra renkami duomenys, asmeniui, pateikusiam skundą, pareiškimą ar pranešimą, arba asmeniui, kurio interesais toks skundas pateiktas, skųstis dėl sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą priėmimo vilkinimo. Nors LR Seimo ir buvo siūlyta, kad „jeigu iš skundo, pareiškimo ar pranešimo turinio nėra galimybės nustatyti nusikalstamos veikos požymius, per įmanomai trumpiausią laiką, bet ne ilgiau kaip per dešimt dienų, šio Kodekso nustatyta tvarka gali būti atlikti procesiniai veiksmai, nesusiję su procesinėmis prievartos priemonėmis“, toks 10 dienų terminas (kuris buvo LTSR BPK – „Gautą pareiškimą ar pranešimą, esant reikalui, patikrina prokuroras, tardytojas ar kvotos organas ne vėliau kaip per dešimt dienų“) nustatytas nebuvo. Nustatyti tokį konkretų terminą, iš vienos pusės, nebūtų tikslinga, kadangi galimi atvejai, kai

⁸³ MERKEVIČIUS, Remigijus. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*: monografija. Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008, p. 175.

pavyzdžiui nėra galimybes apklausti įvykio liudytoją, nes jis išvykęs, arba pareikalavus informacijos iš valstybės ar savivaldybės įmonių, įstaigų, organizacijų duomenys ar dokumentai per tokį terminą nepateikiami. Iš kitos pusės, kažkoks terminas turėtų būti nustatytas, nes galimi anksčiau minėti pareigūnų piktnaudžiavimai. Kadangi nėra nustatyti terminai patikslinamiesiems veiksams atlikti, siūlytina papildyti 168 straipsnį nuostata, kad jei praėjus tam tikram laikui nuo sprendimo atlikti proceso veiksmus skundai, pareiškimui ar pranešimui apie nusikalstamą veiką patikslinti, asmuo, kurio atžvilgiu tokie veiksmai atlikti, asmuo, padavęs skundą, pareiškimą ar pranešimą, ar asmuo, kurio interesais jis paduotas, gali paduoti skundą prokurorui dėl sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą priėmimo vilkinimo. Tokius skundus dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmų turėtų nagrinėti prokuroras, dėl prokuroro – aukštesnysis prokuroras. Išnagrinėjęs skundą, būtų priimamas vienas iš kelių sprendimų – tokį skundą atmesti ir įpareigoti ikiteisminio tyrimo pareigūną ar prokurorą užbaigti patikslinimą per nustatytus terminus; pradėti ikiteisminį tyrimą; arba atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą.

Taigi, lūkesčiai, jog atsisakius baudžiamosios bylos iškėlimo stadijos bus išvengta vilkinimo ar piktnaudžiavimo, reaguojant į nusikalstamų veikų padarymo faktus, nepasitvirtino, manytina, tokio piktnaudžiavimo ir vilkinimo nebus išvengta ir dabar, todėl tolesnis Baudžiamojo proceso kodekso tobulinimas taip pat reikalingas.

5. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo tvarka ir fiksavimas

LTSR BPK baudžiamosios bylos iškėlimo tvarka buvo numatyta atskirame 130 straipsnyje, numačiusiame, kad baudžiamosios bylos iškėlimo reikalu priimamas nutarimas, o kai byla kelia teismas, – nutartis, kur turi būti nurodoma vada ir pagrindas baudžiamajai bylai iškelti, baudžiamasis įstatymas, pagal kurį byla keliamą, taip pat tolesnis bylos perdavimas. Taigi, straipsnyje buvo nurodyta ne tik sprendimo iškelti baudžiamąją bylą procesinė forma – nutarimas, bet ir nustatytas tokio nutarimo turinys. Naujajame 2003 m. BPK atskiro straipsnio ikiteisminio tyrimo pradėjimo tvarkai nustatyti nebuvo, tačiau 166 straipsnis numatė, kad ikiteisminis tyrimas pradedamas gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką arba jei prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas patys nustato nusikalstamos veikos požymius ir surašo tarnybinių pranešimą. Šio straipsnio 3 dalis nustatė, kad sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą priima prokuroras, ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas ar šio įgaliotas asmuo ant pareiškimo, pranešimo ar skundo apie nusikalstamą veiką užrašydami rezoliuciją. Rezoliucijos turinį nustatė nebe įstatymas, o Generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 18 d. įsakymu patvirtintos Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios registravimo tvarkos. Taigi, BPK buvo įvestos tokios nuostatos, kad ikiteisminis tyrimas pradedamas tarnybiniu pranešimu, rezoliucija, tada registruojama ikiteisminio tyrimo pradžia ir tik tada buvo galima atlikti proceso veiksmus. Taip atsirado kažkas panašaus į formalų sprendimą pradėti baudžiamąjį procesą. Tokia tvarka trukdė gavus pranešimą apie nusikalstamą veiką ar prokurorams, ikiteisminio tyrimo pareigūnams patiems nustatčius nusikalstamos veikos požymius, neatidėliotinais atvejais atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus. Buvo galima aptikti ir tam tikro formalaus klastojimo atvejų, kada ikiteisminio tyrimo veiksmai būdavo atliekami, o po to surašomi sprendimai ir pradėtas tyrimas registruojamas. Tokia BPK 166 straipsnio redakcija galiojo iki 2007 m. rugsėjo 1 dienos, kai baudžiamojo proceso įstatyme išvis nebeliko nustatytos sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą formos: „Ikiteisminis tyrimas pradedamas: 1) gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką; 2) prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui patiems nustatčius nusikalstamos veikos požymius. Kiekvienas ikiteisminio tyrimo pradžios atvejis užregistruojamas Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro nustatyta tvarka.“ Kaip fiksuojama ikiteisminio tyrimo pradžia, t. y. kokiais būdais ir formomis jis pradedamas, Baudžiamojo proceso kodeksas to tiesiogiai nenustato. Šis įsakmaus rezoliucijos reikalavimo

atsisakymas reiškė, kad ikiteisminis tyrimas gali prasidėti atlikus pirmąjį BPK numatytą proceso veiksmą, todėl nebelieka būtinybės rašyti rezoliuciją, nors Generalinio prokuroro 2008 m. patvirtintos rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos paliko rezoliuciją kaip vieną iš sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą formų. Tačiau tokia ikiteisminio tyrimo pradėjimo tvarka tiesiogiai BPK nereglamentuota, o išskirta Rekomendacijose kaip vienas iš ikiteisminio tyrimo pradėjimo būdų: „3. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo būdai: 3.1. prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas priima proceso sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prokuratūroje ar ikiteisminio tyrimo įstaigoje gautame skunde, pareiškimе ar pranešime nurodytos nusikalstamos veikos arba dėl nusikalstamos veikos, kurios požymius patys nustatė prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas; 3.2. prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas pradeda bent vieną Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse numatytą proceso veiksmą.“. Nauja rekomendacija dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos iš esmės praplėtė BPK nustatytą ikiteisminio tyrimo pradžios procesinę tvarką. Pastaroji nuostata turėjo leisti pašalinti jau aptartas problemas, o neatidėliotiniais atvejais – tiesiog atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus.

Rekomendacijose nurodytos sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą formos: rezoliucija, tarnybinis pranešimas, prokuroro reikalavimas, prokuroro nutarimas. Rezoliucija - prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno priimtas sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą. Rezoliucija užrašoma ant:

- prokuratūroje ar ikiteisminio tyrimo įstaigoje gauto skundo, pareiškimo ar pranešimo apie nusikalstamą veiką. Rezoliucijos tekstas rašomas esamojo laiko pirmuoju asmeniu. Rezoliucijoje nurodoma: nusikalstamos veikos kvalifikavimas pagal konkretų baudžiamojo kodekso specialiosios dalies straipsnį, jo dalį ir (ar) punktą, rezoliuciją užrašiusio asmens pareigos, parašas, vardas ir pavardė, rezoliucijos užrašymo data;
- ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūno, kuriam nesuteikti įgaliojimai pradėti ikiteisminį tyrimą, surašyto pranešimo, kuriame nurodyti faktai apie padarytą nusikalstamą veiką, išaiškėję jam atliekant savo tiesiogines tarnybines funkcijas.
- kito prokuroro ar ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūno tarnybinio pranešimo, jeigu pagal jį nebuvo pradėtas ikiteisminis tyrimas.

Tarnybinis pranešimas – prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno pranešimas, kuriame nurodomi faktai apie padarytą nusikalstamą veiką, kuriuos nustatė prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, ir išreiškiamas prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno proceso

sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą arba pranešama apie jau pradėtą ikiteisminį tyrimą. Sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą tekstas rašomas esamojo laiko pirmuoju asmeniu. Sprendime nurodomas tiriamos nusikalstamos veikos kvalifikavimas pagal konkretų BK specialiosios dalies straipsnį, jo dalį ir (ar) punktą. Tarnybinis pranešimas apie pradėtą ikiteisminį tyrimą rašomas tuo atveju, kai prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, nepriėmęs atskiro proceso sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą, pradėjo bent vieną BPK numatytą proceso veiksmą. Tokiame tarnybiniame pranešime (tekstas rašomas būtuojų kartiniu laiku) nurodomi nustatyti faktai apie padarytą nusikalstamą veiką, atlikti proceso veiksmai, jų atlikimo faktinis pagrindas ir tiriamos nusikalstamos veikos kvalifikavimas pagal konkretų BK specialiosios dalies straipsnį, jo dalį ir (ar) punktą.

Prokuroro reikalavimas – prokuroro sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą dėl BPK 167 straipsnio 1 dalyje ir 407 straipsnyje nurodytų nusikalstamų veikų BPK 167 straipsnio 2 dalyje ir 409 straipsnio 1 dalyje nustatytais atvejais. Prokuroro reikalavimas išreiškiamas rezoliucija arba atskiru rašytiniu dokumentu ar nutarimu.

Prokuroro nutarimas:

- motyvuotas dokumentas, kuriuo panaikinamas neteisėtas ar nepagrįstas prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą ir priimamas sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą;
- prokuroro sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą dėl pagal realiąją ar idealiąją sutaptį padarytų nusikalstamų veikų ar dėl dviejų arba daugiau asmenų padarytų skirtingų nusikalstamų veikų, kai dėl vienui veikų sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą gali būti išreiškiamas rezoliucija ir (ar) tarnybiniu pranešimu, o dėl kitų veikų – prokuroro reikalavimu⁸⁴.

Paskutiniaiais BPK pakeitimais LR Seimo taip pat buvo siūlyta keisti 166 straipsnio 3 dalį, numatant, kad ikiteisminis tyrimas pradedamas prokuroro, ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovo arba jo įgalioto asmens nutarimu – padarius tokį pakeitimą ikiteisminio tyrimo pradėjimo procedūra vėl taptų per daug formalizuota. Pažymėtina, kad po 2010 m. rugsėjo 21 d. BPK pakeitimų kyla klausimas dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo būdo pradėjus bent vieną proceso veiksmą. Tada atvejais, kai būtų atliekama įvykio vietos apžiūra ar įvykio liudytojų apklausos, nors tokie veiksmai būtų atliekami tik skundui, pareiškimui ar pranešimui patikslinti, automatiškai prasidėtų ikiteisminis tyrimas. Todėl ikiteisminis tyrimas, pradėjus

⁸⁴ Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos. Patvirtinta Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymu Nr. I-110.

bent vieną BPK numatytą proceso veiksmą, turėtų būti laikomas pradėtu, išskyrus tuos atvejus, kai atliekami BPK 168 str. 1 d. numatyti proceso veiksmai skundai, pareiškimui ar pranešimui patikslinti. Tai galima būtų atskirti įgyvendinus ankstesniame skyriuje minėtą pasiūlymą – nustatyti sprendimo atlikti patikslinamuosius veiksmus procesinę formą (nutarimas). Kai toks nutarimas priimtas, būtų aišku, kad veiksmai atliekami patikslinimui, kai ne – iškart prasidėtų ikiteisminis tyrimas ir po to turėtų būti surašomas tarnybinis pranešimas.

BPK 169 str. (Prokuroro veiksmai pradėdant ikiteisminį tyrimą) 1d. nustatyta, kad gavęs skundą, pareiškimą ar pranešimą apie padarytą nusikalstamą veiką arba pats nustatęs nusikalstamos veikos požymius, prokuroras tuoj pat pradeda ikiteisminį tyrimą. Ši norma taip pat keistina po patikslinamųjų veiksmų įtvirtinimo – gavęs skundą, pareiškimą ar pranešimą apie padarytą nusikalstamą veiką arba pats nustatęs nusikalstamos veikos požymius, prokuroras turėtų tuoj pat pradėti ikiteisminį tyrimą, jeigu nepriima sprendimo atlikti veiksmus skundai, pareiškimui ar pranešimui patikslinti. Analogiškai keistina ir 171 straipsnio (ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnų veiksmai pradėdant ikiteisminį tyrimą) 1 dalis.

Kiekvienas ikiteisminio tyrimo pradėjimo tiek prokuratūroje, tiek ikiteisminio tyrimo įstaigoje atvejis turi būti užregistruojamas ikiteisminių tyrimų registre suteikiant pradėtam ikiteisminiam tyrimui eilės numerį apie pradėtą ikiteisminį tyrimą turi būti pranešama skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką pateikusiam asmeniui.

Po sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą priėmimo atliekamų veiksmų seka priklauso nuo to, koks subjektas – prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas pradėjo ikiteisminį tyrimą. Jei ikiteisminį tyrimą pradėjo prokuroras, jis, kaip yra nurodyta BPK 169 straipsnio 2 dalyje, arba pats atlieka visus reikalingus ikiteisminio tyrimo veiksmus, arba tai padaryti paveda ikiteisminio tyrimo įstaigai. Jei ikiteisminį tyrimą pradeda ikiteisminio tyrimo pareigūnas, jis, vadovaudamasis BPK 171 straipsnio 1 dalimi, turi tuoj pat apie tai pranešti prokurorui. Kol prokuroras nenusprendžia dėl tolesnių veiksmų, ikiteisminio tyrimo pareigūnas turi teisę ir pareigą atlikti visus jo kompetencijai priskirtus veiksmus, kuriuos, atsižvelgiant į konkrečią situaciją, atlikti yra būtina. Pagal BPK 171 straipsnio 2 dalį, prokuroras, be sprendimo pačiam atlikti visą ikiteisminį tyrimą ar atskirus jo veiksmus, taip pat gali nuspręsti pavesti atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus ikiteisminio tyrimo įstaigai, kuri praneša prokurorui apie pradėtą ikiteisminį tyrimą, arba pavesti atlikti ikiteisminio

tyrimo veiksmus kitai ikiteisminio tyrimo įstaigai. Šio straipsnio 3 dalis numato teisę prokurorui sudaryti tyrimo grupę iš kelių skirtingų ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnų. BPK 175 straipsnio (Atskirieji pavedimai) 2 dalyje nustatyta prokuroro teisė pavesti atlikti tyrimo veiksmus kitos vietovės prokurorui arba bet kuriai ikiteisminio tyrimo įstaigai, o BPK 165 straipsnyje išvardytos visos ikiteisminio tyrimo įstaigos, kurioms prokuroras turi teisę pavesti atlikti ikiteisminį tyrimą. Universali ikiteisminio tyrimo įstaiga yra policija, kuriai prokuroras gali pavesti atlikti bet kurios nusikalstamos veikos ikiteisminį tyrimą ar atskirus nusikalstamos veikos ikiteisminio tyrimo veiksmus, tuo tarpu kitos institucijos, išvardytos BPK 165 straipsnio 1 dalyje – Valstybės sienos apsaugos tarnyba, Specialiųjų tyrimų tarnyba, Karo policija, Valstybės saugumo departamentas, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba, Lietuvos Respublikos muitinė, priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamentas – ikiteisminio tyrimo įstaigos yra tada, kai tiriamos nusikalstamos veikos, išaiškėjusios šioms institucijoms atliekant tiesiogines funkcijas, numatytas jų veiklą reglamentuojančiuose įstatymuose. Pagal BPK, ikiteisminis tyrimas pavedamas tai ikiteisminio tyrimo įstaigai, kurios veiklos teritorijoje padaryta nusikalstama veika (BPK 174 str. 1 d.) ir kuri pagal savo kompetenciją galėtų išsamiai ir per trumpiausią laiką atlikti ikiteisminį tyrimą bei atskleisti nusikalstamą veiką (BPK 1, 2 ir 165 str.), o kitos vietovės prokurorui ar ikiteisminio tyrimo įstaigai atlikti ikiteisminį tyrimą gali pavesti aukštesnysis prokuroras per šį tyrimą kontroliuosiančios prokuratūros aukštesnįjį prokurorą, jeigu tai užtikrins greitą ir išsamų nusikalstamos veikos tyrimą (BPK 174 str. 2 d., 3 d.). Generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu patvirtintoje rekomendacijoje „Dėl nusikalstamų veikų paskirstymo ikiteisminio tyrimo įstaigoms“ yra nurodyti kriterijai, pagal kuriuos prokuroras turi spręsti, kokia ikiteisminio tyrimo įstaiga turi atlikti ikiteisminį tyrimą.

Išvados

1. Nors baudžiamajame procese ir neliko baudžiamosios bylos iškėlimo stadijos, ją pakeitė tiek savo turiniu, tiek prasme labai panašus institutas – ikiteisminio tyrimo pradėjimas, kuris turi visus baudžiamojo proceso stadijoms būdingus bruožus.
2. Skundai, pareiškimai ar pranešimai apie nusikalstamą veiką nėra keliami griežti formos reikalavimai – svarbiausia, kad būtų išreikšta iniciatyva pradėti ikiteisminį tyrimą. Kai nusikalstama veika perkvalifikuojama, taip pat atnaujinus nutrauktą ikiteisminį tyrimą, arba pereinant iš privataus kaltinimo į valstybinį, naujas nukentėjusiojo skundas, jo teisėto atstovo pareiškimas, ar prokuroro reikalavimas nereikalingas.
3. Yra kelios galimos prokuroro sprendimo – reikalavimo pradėti ikiteisminį tyrimą – formos, tačiau siūlytina BPK nustatyti vienintelę tokio prokuroro sprendimo procesinę formą, kurios esminis bruožas – nurodyti argumentai, pagrindžiantys BPK 167 straipsnio 2 dalyje ar 409 straipsnio 1 dalyje nustatytos bent vienos aplinkybės buvimą. Tokia galėtų būti Generalinio prokuroro Rekomendacijų 1 priede pateikta reikalavimo forma. Tuo tarpu Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 19 straipsnio 3 dalyje, nustatančioje, kad „prokurorai Baudžiamojo proceso kodekso nustatytais atvejais gali nutarimu reikalauti pradėti baudžiamąjį procesą“, žodis „gali“ yra keistinas į žodį „privalo“ – nes esant BPK nustatytoms sąlygoms, prokurorai ne tik gali, bet ir privalo pradėti ikiteisminį tyrimą.
4. Baudžiamojo proceso įstatymo formuluotė senaties terminą sieja su draudimu pradėti baudžiamąjį procesą ir reikalavimu jį nutraukti suėjus senaties terminui, o baudžiamasis įstatymas – su draudimu priimti apkaltinamąjį nuosprendį. Nutraukiant baudžiamąjį procesą suėjus senaties terminui, asmens kaltumo klausimas nesprendžiamas, kaltinamasis nepripažįstamas kaltu, todėl ikiteisminis tyrimas, suėjus BK 95 straipsnio 1 dalyje nustatytiems terminams, jokiais atvejais negali būti pradamas.
5. BPK 3 str. 1 d. 3 p. terminas „patraukimas baudžiamojon atsakomybėn“ yra tapatinamas su baudžiamojo proceso pradžia, kai baudžiamoji atsakomybė yra siejama su asmens pripažinimu kaltu ir apkaltinamojo nuosprendžio priėmimu. Todėl siūlytina keisti BPK 3 str. 1 d. 3 p. nuostatą į : “<...> Jei pagal įstatymus yra būtinas kompetentingos institucijos leidimas asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, baudžiamasis procesas gali būti pradėtas, tačiau ikiteisminio tyrimo metu tokio leidimo negavus, turi būti nutrauktas.”
6. BPK nėra išaiškinta vieno iš atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindų – akivaizdžiai neteisingų duomenų sąvoka, o Generalinio prokuroro rekomendacijose apibrėžta sąvoka yra

nelogiška ir taisytina dėl joje naudojamo termino „faktai“ tapatinimo su terminu „duomenys“. Siūlytina tokia akivaizdžiai neteisingų duomenų sąvoka: tai tam tikri duomenys, jų pateikio asmens klaidingai suvokti kaip faktai, arba melagingai asmenų pateikti kaip faktai. Tokie duomenys akivaizdžiai neatitinka tikrovės, ir nesvarbu, ar tai žinoma ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui skundo, pareiškimo, pranešimo pateikimo momentu, ar tai nustatoma gautą informaciją nedelsiant patikrinus.

7. Generalinio prokuroro rekomendacijose numatytas neatidėliotinas informacijos apie nusikalstamą veiką patikrinimas siejamas su patikrinimu, ar tokia informacija yra tikra, o skundo, pareiškimo ar pranešimo patikslinimas siejamas su pateiktos informacijos detalizavimu siekiant nustatyti, ar yra aplinkybių, patvirtinančių nusikaltimo padarymą. Tad nauji duomenys negali būti renkami, juo labiau patikslinimo ribos negali būti išplečiamos iki įrodymų, kaltinančių konkretų asmenį nusikaltimo padarymu, rinkimu. Naujos redakcijos BPK 168 str. numatyti veiksmai, nors įvardyti kaip patikslinamieji, savo prasme yra tas pats kas informacijos apie nusikalstamą veiką patikrinimas, kuris buvo numatytas 1961 m. LTSR BPK. BPK numačius galimybę iš valstybės ar savivaldybės įmonių, įstaigų, organizacijų, pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas, išreikalauti duomenis ar dokumentus, atlikti pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, apklausas, nebelineka prasmės Generalinio prokuroro rekomendacijose palikti esančią patikslinimo sąvoką, o leidus atlikti įvykio vietas apžiūrą – ir neatidėliotinę informacijos apie nusikalstamą veiką patikrinimą.

8. Naujame BPK atsirado naujas terminas – įvykio liudytojai. Manytina, kad įstatymo leidėjas šiuo terminu norėjo akcentuoti, kad gali būti apklausiami tik tiesioginiai įvykio liudytojai. Tačiau tokie įvykio liudytojai nebūtų lygūs liudytojams BPK 182 str. prasme, kurių apklausa atliekama tik ikiteisminio tyrimo metu, prieš tai asmenį į tokią apklausą iškvietus šaukimu. Įvykio liudytojų sąvoka turėtų būti įtvirtinta BPK, tačiau jų teisinis statusas galėtų būti artimas procesinio liudytojo statusui (teisės, pareigos, atsakomybė).

9. BPK 62 ir 63 straipsniai numato galimybę proceso dalyviams apskusti ikiteisminio tyrimo pareigūno ir prokuroro proceso veiksmus ir nutarimus, tačiau toks apskundimas galimas tik ikiteisminio tyrimo metu; 170 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad kai ikiteisminį tyrimą ar atskirus jo veiksmus atlieka ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokuroras privalo kontroliuoti, kaip vyksta ikiteisminis tyrimas. Siūlytina BPK 168 straipsnyje nustatyti sprendimo atlikti konkrečius veiksmus skundai, pareiškimui ar pranešimui apie nusikalstamą veiką patikslinti procesinę formą, kuria galėtų būti motyvuotas ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarimas. Kad būtų

galima įvertinti atliktų patikslinamųjų veiksmų pagrįstumą, reikia BPK numatyti „reikiamus atvejus“, t.y., kada gali būti priimamas sprendimas tokius veiksmus atlikti. Esant tokiam reguliavimui, būtų pagrindas tokį nutarimą amenims, kurių atžvilgiu jis buvo taikytas, skūsti, ir atitinkamai galimybė prokurorui kontroliuoti tokių nutarimų pagrįstumą. Taip pat BPK 62 ir 63 straipsnius papildyti nuostatomis, leidžiančiomis apskūsti ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarimą dėl sprendimo atlikti konkrečius patikslinamuosius veiksmus bei patikslinamųjų veiksmų atlikimo procedūras, o 170 straipsnį – įpareigojimu prokurorui kontroliuoti ikiteisminio tyrimo pareigūnų atliekamus proceso veiksmus skundams, pareiškimams ar pranešimams apie nusikalstamą veiką patikslinti.

10. Nustačius sprendimo atlikti patikslinamuosius veiksmus procesinę formą – nutarimą, būtų aišku, kad kai toks nutarimas priimtas, veiksmai atliekami skundo, pareiškimo ar pranešimo patikslinimui, kai ne – iškart prasidėtų ikiteisminis tyrimas. Taip pat keistinos BPK 169 str. 1d. ir 171 straipsnio 1 dalys, papildant jas nuostatomis, kad gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie padarytą nusikalstamą veiką, prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas turėtų tuoj pat pradėti ikiteisminį tyrimą, jeigu nepriima sprendimo atlikti veiksmus skundui, pareiškimui ar pranešimui patikslinti.

11. Tam, kad išvengti vilkinimo priimti sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą, turi būti nustatytas tam tikras terminas patikslinamiesiems veiksams atlikti. Siūlytina papildyti 168 straipsnį nuostata, kad jei praėjus tam tikram laikui nuo sprendimo atlikti proceso veiksmus skundui, pareiškimui ar pranešimui apie nusikalstamą veiką patikslinti, asmuo, kurio atžvilgiu tokie veiksmai atlikti, asmuo, padavęs skundą, pareiškimą ar pranešimą, arba asmuo, kurio interesais toks skundas pateiktas, gali paduoti skundą prokurorui dėl sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą priėmimo vilkinimo. Tokius skundus dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmų turėtų nagrinėti prokuroras, dėl prokuroro – aukštesnysis prokuroras. Išnagrinėjus skundą, būtų priimamas vienas iš kelių sprendimų – tokį skundą atmesti ir įpareigoti ikiteisminio tyrimo pareigūną ar prokurorą užbaigti patikslinimą per nustatytus terminus; pradėti ikiteisminį tyrimą; arba atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą.

Literatūros sąrašas

Teisės norminiai aktai

- 1) Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33–1014.
- 2) Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2002, Nr. 37–1341.
- 3) Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
- 4) Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. 1961 m. birželio 6 d. redakcija.
- 5) Lietuvos Respublikos Prokuratūros įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 81-1514
- 6) Lietuvos Respublikos Prezidento dekretas dėl Lietuvos Respublikos Seimo priimto Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 31 straipsniu ir 18, 21, 38, 55, 64, 78, 81, 102, 112, 121, 125, 134, 135, 136, 137, 142, 151, 157, 166, 168, 170, 171, 176, 178, 181, 342, 348, 389, 418, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo gražinimo Lietuvos Respublikos Seimui pakartotinai svarstyti. Valstybės žinios, 2010 m. liepos 20 d., Nr. 86-4543 <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=378323> [žiūrėta 2011-02-20].
- 7) Lietuvos Respublikos Seimo priimtas, bet Respublikos Prezidento nepasirašytas Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso papildymo 31 straipsniu ir 18, 21, 38, 55, 64, 78, 81, 102, 112, 121, 125, 134, 135, 136, 137, 142, 151, 157, 166, 168, 170, 171, 176, 178, 181, 342, 348, 389, 418, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas, 2010 m. birželio 30 d., Nr. XI-975 <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=377648> [žiūrėta 2011-02-20].
- 8) Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos. Patvirtinta LR Generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymu Nr. I-110.
- 9) Rekomendacijos dėl operatyvinės veiklos įstatymo ir Baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro 2007 m.

spalio 12 d. įsakymu Nr. I-134, su Lietuvos Respublikos Generalinio Prokuroro 2008 m. gegužės 28 d. įsakymu Nr. I-79 padarytais pakeitimais.

- 10) Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos. Patvirtinta LR Generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 18 d. įsakymu Nr. I-58.

Specialioji literatūra

- 1) ANCELIS, Petras. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*: monografija. Vilnius: Saulelė, 2007.
- 2) ANCELIS, Petras; GRIGOLOVIČIENĖ, Danguolė. Ikiteisminis tyrimas po naujos redakcijos teisinės sistemos reformos metmenų patvirtinimo. *Jurisprudencija*, 2004, t. 63(55), p. 46-61.
- 3) BATAITIS A., et al. *Lietuvos TSR Baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1989.
- 4) BUČIŪNAS, Gediminas; GRUODYTĖ, Edita. *Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai*: mokymo priemonė. Vilnius: Registrų centras, 2009.
- 5) BURDA, Ryšardas. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas: dabartis ir perspektyva. *Jurisprudencija*, 2003, t. 49(41), p. 149 – 156.
- 6) BURDA, Ryšardas; KLIUNKA, Algimantas. Patikslinamieji ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos veiksmai. *Jurisprudencija*, 2005, t. 76(68), p. 5 – 12.
- 7) Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. IV leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
- 8) DANISEVIČIUS, Petras; KAZLAUSKAS, Marcelis; PALSKYS, Eugenijus. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas*: vadovėlis. Vilnius: Mintis, 1978.
- 9) GODA, Gintaras, et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaras*. I-IV dalys (1-220straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
- 10) GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS Marcelis; KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
- 11) GODA, Gintaras; KUČONIS, Pranas. Nauja ikiteisminio nusikaltimų tyrimo koncepcija. *Justitia*, Nr. 4, 1997.
- 12) GODA, Gintaras. Konstitucinė justicija ir baudžiamojo proceso teisės mokslas. *Teisė*, 2011, Nr. 78, p. 68 – 90.

- 13) GUŠAUSKIENĖ, Marina. Įtariamojo teisė būti informuotam: teorinės prielaidos ir įgyvendinimo galimybės. *Jurisprudencija*, 2008, t. 6(108), p. 60 – 66.
- 14) JURKA, Raimundas, et al. *Baudžiamojo proceso principai: metodinė mokomoji priemonė*. Vilnius, 2009.
- 15) JURKA, Raimundas; RANDAKEVIČIENĖ, Irma; JUZUKONIS, Saulius. *Baudžiamojo proceso dalyviai: metodinė mokomoji priemonė*. Vilnius: Industrus, 2009.
- 16) KUKLIANSKIS, Samuelis. Ikiteisminio tyrimo teoriniai pagrindai. *Jurisprudencija*, 2005, t. 75(67), p. 7 – 15.
- 17) MERKEVIČIUS, Remigijus. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata: monografija*. Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008.
- 18) MIŠEIKIS, Žilvinas. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas kaip atskira baudžiamojo proceso stadija. *Jurisprudencija*, 2005, t. 67(59), p. 46-53.

Praktinė medžiaga

- 1) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 148 straipsnio (2004 m. liepos 5 d. redakcija) 2 dalies, 168 straipsnio (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) 3 dalies, 182 straipsnio (2004 m. liepos 5 d. redakcija) 4 dalies, 183 straipsnio (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) 5 dalies, 186 straipsnio (2003 m. balandžio 10 d. redakcija) 4 dalies, 187 straipsnio (2003 m. balandžio 10 d. redakcija) 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ Valstybės žinios, 2006-06-17, Nr. 68-2514.
- 2) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar

- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 2006-01-19, Nr. 7-254.
- 3) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. gruodžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-564/2009.
 - 4) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-436/2009.
 - 5) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 rugsėjo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-375/2008.
 - 6) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Plenarinės sesijos 2008 m. sausio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-100/2008.
 - 7) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. spalio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-584/2007.
 - 8) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-409/2007.
 - 9) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. vasario 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-93/2007.
 - 10) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. lapkričio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-814/2006.
 - 11) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. lapkričio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-801/2006.
 - 12) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2004 m. balandžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-254/2004.
 - 13) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Plenarinės sesijos 1999 m. lapkričio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-280/1999.
 - 14) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos 29 d. Baudžiamojo proceso kodekso normų, nustatančių aplinkybes, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas, taikymo teismų praktikoje apžvalga. Nr. AB-33-1.

Travaux préparatoires

Baudžiamojo proceso kodekso 168 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas. 2010 m. lapkričio 17 d., Nr. XIP-2678 <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=386236> [žiūrėta 2011-02-20].

Elektroniniai dokumentai

Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2003 m. Prokuratūros veiklos ataskaita. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=231353> [žiūrėta 2011-02-20].

Santrauka

Ikiteisminio tyrimo pradėjimas

Magistro darbe siekiama atskleisti baudžiamojo proceso instituto – ikiteisminio tyrimo pradėjimo – sampratą, išanalizuoti šio etapo metu priimamus sprendimus ir atliekamus veiksmus, bei su tuo susijusias teorines bei praktines problemas. Darbe analizuojami svarbiausi ikiteisminio tyrimo pradėjimo aspektai: ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindai, subjektai, turintys teisę inicijuoti ikiteisminio tyrimo pradėjimą, ikiteisminio tyrimo pradėjimo ypatumai privataus ir privačiai viešo kaltinimo procesuose, veiksniai, lemiantys ikiteisminio tyrimo pradėjimą (procesinės prielaidos). Analizuojamas atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutas, didelį dėmesį dėl padarytų paskutinių Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimų skiriant skundo, pareiškimo ar pranešimo apie nusikalstamą veiką patikslinimui. Analizuojama tokio patikslinimo samprata, buvusios, esamos ir būsimos problemos, susijusios su šio instituto taikymu: galimi asmenų teisių pažeidimai dėl patikslinamųjų veiksmų pagrįstumo ir atlikimo procedūrų apskundimo galimybės nebuvimo, taip pat tokių veiksmų prokurorinės kontrolės nebuvimo, aptariamų problemos dėl proceso greitumo principo įgyvendinimo šiame etape. Taip pat aptariama ikiteisminio tyrimo pradėjimo tvarka ir fiksavimas – sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą formos bei ikiteisminio tyrimo pradėjimo būdai.

Darbe bandoma parodyti, kad pasikeitus Baudžiamojo proceso kodeksui ir atsisakius baudžiamosios bylos iškėlimo, šią stadiją pakeitė tiek savo turiniu, tiek prasme labai panašus institutas – ikiteisminio tyrimo pradėjimas. Ir nors tai nėra įtvirtinta tiesiogiai, šis etapas kaip stadija faktiškai egzistuoja. Dėl to turi būti maksimaliai užtikrintos asmenų teisės tokio etapo metu, ir tolesnis baudžiamojo proceso įstatymo tobulinimas yra būtinas – darbe pateikiami pasiūlymai, kaip būtų galima tai įgyvendinti.

Summary

The Initiating of Pre-trial Investigation

The institute of a criminal procedure – initiating of pre-trial investigation – was studied in this master thesis in order to reveal its concept, to analyze all the decisions that are made and all the actions that are performed at this stage, also theoretical and practical problems that comes with it. The most important aspects of the initiating of pre-trial investigation have been analyzed in this thesis: the grounds of the initiating of pre-trial investigation, subjects that have the right to initiate the pre-trial investigation, features of the initiating of pre-trial investigation in the processes of private and public-private prosecutions, factors determining the initiating of pre-trial investigation (procedural assumptions). The institute of the refusal to initiate the pre-trial investigation is also analyzed, concentrating on the specification of a complaint, statement or report. The concept of such specification, also past, present and future problems that are related to the implementation of this institute are analyzed: possible violations of human rights because of the absence of the possibility to appeal against the validity of specification and performance of specifications procedures, also the absence of the control of public prosecutor and the problems of the implementation of a principal of procedure in a reasonable time. Also the procedure and fixation of the initiating of pre-trial investigation is discussed – forms of decisions to initiate the pre-trial investigation and ways of the beginning of it.

The conclusion was drawn that after particular amended provisions in the Code of Criminal Procedure when the stage of bringing the case was eliminated, this stage was replaced by the institute that is very similar to it by its content and meaning – the initiating of pre-trial investigation. And although it is not directly established, this phase factually exists as a stage. So that is why at the time of this stage human rights must be totally assured, and further refinement of the law of criminal procedure is necessary, so in this thesis the suggestions how to accomplish it are given.